

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1887—1888.

Vergadering van Zaterdag, 10 Maart 1888, 's avonds ten 7½ ure.

Voorzitter: Generaal NETSCHER.

Aan de orde is de ballotage van candidaten.

De VOORZITTER verzoekt de heeren Julius en Muller het stem-bureau te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot leden worden toegelaten de heeren: Dr. F. J. van Leent, Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Zeemacht, Schout bij Nacht, te 's-Gravenhage en G. H. G. de Lange, Commandant van de Weerbaarheidsvereeniging: „Burgerplicht", te Gouda.

De VOORZITTER dankt de heeren stemopnemers voor de door hen volbrachte taak.

Aan de orde is thans de voordracht van den heer Verstege.

De VOORZITTER: Alvorens het woord te verleen en aan den Luit.-Kolonel Verstege, heb ik de mededeeling te doen, dat die
1887/88.

spreeker het nuttig heeft geoordeeld een kleine wijziging te brengen in den titel van zijne voordracht. Het convocatiebiljet was echter reeds afgedrukt, zoodat het te laat was die wijziging vroeger ter kennis der leden te brengen.

In zijn brief aan het Bestuur schrijft de heer Verstege:

„Bij het arbeiden aan mijne voor de V. t. b. d. K. te houden „voordracht, kwam ik vooral in den laatsten tijd tot de over- „tuiging, dat het onderwerp, wilde het degelijk of volledig „behandeld worden — en daarnaar heb ik *althans* gestreefd — „onmogelijk op eenen avond kon worden afgedaan. Onder het „werken meende ik tevens deze gelegenheid te moeten benutten „om uit de krijgsgeschiedenis van den ouden tijd aan te toonen, „welke groote voordeelen het toen reeds had voor een volk een „nationaal leger te bezitten, hoe treurig daarentegen het einde „is van een volk dat zijne weerkracht heeft verwaarloosd, in „de ure des gevaars de verdediging van zijn land aan huurlingen „of ongeoeffenden moet overlaten. Ik meende dat het zijn nut „kon hebben, vooral in dezen tijd, met eene weldra vernieuwde „Kamer en een herziene Grondwet nog een steentje aan te „dragen voor de invoering van een beginsel, waarvoor het „Bestuur der V. t. b. d. K. nog enkele maanden geleden zoo „geijverd heeft.”

In verband hiermede luidt de titel der voordracht thans aldus:

*„De vestiging der Romeinsche heerschappij in Afrika. Krijgs-
geschiedkundige bijdrage ter vergelijking en beoordeeling van onze ves-
tiging in Atjeh.”*

De VOORZITTER geeft daarop het woord aan den heer J. J. W. E. VERSTEGE, gep. luit.-kolonel van het Ned. Indische leger.

De heer VERSTEGE:

Zocals het convocatiebiljet aanduidde, was het aanvankelijk mijn voornemen dezen avond te wijden aan eene schets, zoowel van de vestiging der Romeinsche als van de Fransche heerschappij in Noord-Afrika. Bij mijnen arbeid ondervond ik echter meer en meer, hoevele en hoevele rijke bronnen daarvoor geraadpleegd moesten worden, ondervond ik dat het onderwerp

zoo uitgebreid was, dat ik het slechts gedeeltelijk zou kunnen behandelen.

Bij die splitsing heb ik de beschrijving van het Romeinsche tijdperk gekozen, om meer dan eene reden, maar de hoofdaanleiding daarvoor was deze.

Ruim twaalf jaren geleden schreef Cd. Busken Huet (1) het volgende:

„Wie onze oud-koloniale politiek begrijpen wil, ga zoomin „bij De Jonge (2) als bij Valentijn (3), maar bij Montesquieu (4) „in de leer. Waar deze in het zesde hoofdstuk zijner beschou- „wingen over de oorzaken van Rome's grootheid en verval, de „veroverings-taktiek der Romeinen schetst, doet hij het meteen „onze Indische. Hij doet het *après coup*, in zijne onwetendheid, „schier zonder aan de koloniale staatkunde der Europeesche „volken van den nieuweren tijd te denken of zich gelegen te „laten liggen. Maar de overeenkomst is zoo treffend, dat beide „schilderijen beurtelings in dezelfde lijst kunnen gevoegd worden.

. . . . „Tot op den huidigen dag is Nederland's staatkunde „in den Archipel een Romeinsch karakter blijven dragen. Op „dit oogenblik zelf zijn wij bezig met Atjeh te doen wat Rome „met Karthago deed. Des Sultans kraton is met den grond gelijk „gemaakt.” (5)

Het had mij zeer bevreemd dat een zoo bekwaam en scherpzinnig criticus als de heer Huet, zoo doorkneet bovendien in onze koloniale geschiedenis, en zoo bekend met hetgeen in Atjeh was gebeurd en juist bij de behandeling van een *koloniaal* onderwerp, het laatste gedeelte der hierboven aangehaalde stelling had kunnen neerschrijven.

(1) Nationale vertoogen. Tweede bundel, blz. 193. „De koloniale politiek der O. I. Compagnie.” Huet, ten vorigen jare overleden, schreef zoo den 1 December 1875.

(2) Do opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië.

(3) Oud en Nieuw Oost-Indië.

(4) Do la grandeur des Romains et de leur *décadence*.

(5) Het artikel eindigde met deze woorden: „Het antieke voorbeeld „bleef haar (do O. I. C.) voor oogen zweven, en tot op den huidigen „dag leeft in Indië, onder Nederland's scepter, de politiek van het „oude Rome voort.”

Dat scheen ook anderen te hebben getroffen, althans een vijftal jaren geleden werd die stelling reeds kortelijk in het Ind. Mil. Tijdschrift (1) bestreden en gezegd, dat die beschouwing ad rem was wat onze vroegere koloniale politiek betrof, maar ten eenenmale onjuist ten opzichte van den Atjeh-oorlog, die juist een *anti-Romeinsch* karakter heeft.

„En” — voegde die schrijver er bij — „wijl ter vervanging „van al de voordeelen van het Romeinsche stelsel, geen équi-„valent is gegeven, voelt Nederland zich tegenover Atjeh zwak, „waar het anders sterk had kunnen zijn”.

Verder bracht die schrijver in herinnering, hoe ook het groote beginsel der Romeinsche staatkunde „om door verdeeldheid te heerschen” ten opzichte van Atjeh niet slechts ontoegepast bleef door onze Regeering, maar zelfs in strenge bewoordingen door haar werd afgekeurd, „als eene eerlijke Regeering onwaardig”. Hij wees er op, hoe *daardoor* een krachtig hulpmiddel bij onze oorlogvoering in Atjeh werd verworpen, en nog wel op het oogenblik dat algemeen erkend werd dat het N. I. leger noodzakelijk versterkt moest worden.

De schrijver haalde verder aan, hoe in Atjeh de staatkunde de strategie vooruit heeft geloopt, door de landen te *annexeeren* *vóórdat* de strategie de vijandige bevolking machteloos had gemaakt, en liet er op volgen: „In deze miskenning van den „natuurlijken gang van zaken ligt de bron van al de absurdi-„teiten en van de toestanden aldaar”.

Hij wees op nog een andere tegenstelling met de Romeinsche beginselen van oorlogvoering, o. a. waar Montesquieu zegt: „Et pendant que les armées consternaient tout, il (le Sénat) „tenait à terre ceux qu'il trouvait abattus”.

In Atjeh al weder *geheel het tegengestelde*. Nauwelijks heeft het leger den vijand half neergeworpen of onze wijze, verzoenende en *voornitzende* staatkunde beurt hem allerminkaamst weder op. (2)

Vermits ik het nu geheel eens ben met dien mij onbekenden

(1) Jaargang 1883, blz. 375—379. De schrijver noemde zich Terletto.

(2) Hoe dat opbeuren geschiedde, beschreef ik reeds in mijn „Oeroep op het Nederl. volk, in zake het Atjeh-vraagstuk”. Zie blz. 68—72.

schrijver, heb ik mij tot taak gesteld, het *anti-Romeinsch* karakter van onzen Atjeh-oorlog aan te toonen.

Een mijner tegenstanders zal wellicht ook nu herhalen, wat hij vroeger al eens beweerde, n.l. dat de dwerg niet kan worden vergeleken met den reus; maar als wij, die ons nog verhoovaardigen *de tweede groote koloniale mogendheid te zijn*, werkelijk reeds tot een dwerg zouden zijn ingekrompen, dan is dit slechts eene reden te meer om er op te wijzen, dat die dwerg verstandig zou hebben gehandeld door zich aan den Romeinschen reus te spiegelen. Dan immers zou die dwerg bij zijn optreden en zijne vestiging in Atjeh met minder overijling, met minder overmoed zijn te werk gegaan, dan zou hij dáár de wijze en bedachtzame staatkunde van den reus gevolgd hebben, de groote, *vaste* en daarom altijd ware *beginselen* der oorlogvoering dáár hebben toegepast. Hoe wenschelijk, ja noodzakelijk dit zou geweest zijn, zal blijken uit mijn overzicht van de vestiging der Romeinsche heerschappij in Afrika, met beschrijving van de aanleiding daartoe, de *voorbereidingen* daarbij getroffen, en met vermelding van alles wat daarmede in verband heeft gestaan. Zoo doende zal, naar mijne bescheiden meening, het duidelijkst kunnen uitkomen, hoe allervoorbarigst bij de vestiging onzer heerschappij in en over Atjeh is te werk gegaan (I) en hoe het *dus* ook niet te verwonderen is dat wij daarvan nu nog de treurige gevolgen hebben te dragen.

Von Clausewitz, de groote denker en meester op het gebied van den krijg (1), zegt „dat de staatkunde de schoot is, waarnit

(1) In eene voordracht den 23sten October 1874 in „Die militärischen Gesellschaft“ te Berlijn door den kolonel von Meerheimb over von Clausowitz's werk gehouden, sprak die hoofdofficier o. a. ook dit oordeel uit over den grooten krijgskundige:

„Ebenso hatten Heer und Volk in weiteren Kreisen erst lange nach seinem Tode (16 Nov. 1831) in Folge der späten Wirkung seiner Schriften, die Größe seines Wesens erkannt — heute wird die höhere wissenschaftliche Anschauung im deutschen Heere durch ihn bestimmt; die Feldzüge von 1866 und 1870 bis 1871 sind in seinem Sinne gedacht und geführt worden.“

De herdruk (1883) van zijn meesterwerk, onder toezicht en met de noodige toelichtingen van vele krijgskundigen en tactici van naam,

„de oorlog voortkomt, dat in haar zijne lijnen en omtrekken „reeds zijn aangeduid, evenals de eigenschappen van het levende „schepsel in de kiem”. En tevens heeft hij aangetoond, dat „zoodra de staatkunde grootscher en machtiger wordt, ook de „oorlog het wordt en dit tot eene hoogte kan stijgen, waar de „oorlog zijne absolute gedaante verkrijgt”. De oorlogvoering der Romeinen in Afrika en de wijze hoe zij hunne heerschappij daar hebben gevestigd, is daarvan zeker het beste voorbeeld. Onze schets zal het duidelijk in 't licht stellen, en tevens hoe van de Romeinsche staatkunde met recht kan worden getuigd: „qu'elle était la plus prévoyante, la plus fixe et la plus suivie „qui fut jamais”.

Ook in dat opzicht is onze in Atjeh gevolgde staatkunde en wijze van krijgvoering zoo *anti-Romeinsch* mogelijk. Reeds twee jaren geleden heb ik aangetoond (1) en herhaal 't nu, hoe wellicht in nog geen anderen oorlog de staatkunde alle krijgshandelingen zóó beheerscht en aan banden heeft gelcgd, zóó weifelend, onlogisch en stelselloos, zóó aanmatigend of kleinmoedig is geweest, het hoofd- en einddoel van den oorlog telkens zóó uit het oog heeft verloren, of, waar dit doel bereikt was, weer prijs heeft gegeven, dan onze in Atjeh toegepaste staatkunde.

Trouwens we hebben dáár niet ééne staatkunde, maar de meest uiteenlopende variëteiten op dat gebied aan 't werk gezien (2), waarvan het logisch gevolg moest zijn en ook geweest is dat de oorlog even stelselloos is gevoerd.

In sommige tijdperken hebben wij daar gehad de door Clausewitz zoogenoemde „tamme oorlogvoering”, waar de vijandelijke geest des waren oorlogs aan boeien ligt. Het is van *die* wijze van krijgvoeren dat de groote meester zegt: „Hoe meer de oorlog „op deze wijs halfslachtig wordt, des te meer ontbreekt aan „zijne theorie de noodige vaste punten en steunsels voor hare

bewijst trouwens genoegzaam de groote waarde aan die geschriften toegekend.

(1) Zie mijn Beroep enz. blz. 27 en volgende.

(2) Een schrijver over den Atjeh-oorlog (Indische Gids Juli-afl. van 1881) semt er *eenige* op en komt tot elf verschillende variëteiten.

„redeneering, het noodzakelijke vermindert steeds, het toevallige „neemt steeds toe.” (1)

Een krijgskundige van jongeren tijd, rijk aan ondervinding door de oorlogen der laatste jaren, de overste Blume, zegt in zijn werk over de strategie (2): „Die lahmgeführten Kriege „von langer Dauer sind es, welche die grössten materiellen „Verluste und sittlichen Schäden im Gefolge haben.”

De geschiedenis van onzen vijftienjarigen Atjeh-krijg heeft de waarheid dezer stelling aangetoond, door al te welsprekende cijfers en feiten.

Voor mijn overzicht heb ik verschillende werken geraadpleegd, hier en daar gevolgd, meer in 't bijzonder die van Montesquieu, Victor Duruy en Gustave Bossière (3), die, door hun kennis der oude talen, het voorrecht hadden de schrijvers der oudheid te kunnen bestudeeren. Hun werken waren de vrucht dier studie, waaruit ik heb geput om er mijne beschouwingen aan vast te knooien.

Ten einde het verband niet telkens te verbreken, heb ik de aantekeningen, die betrekking hebben op mijne Atjehvergelijking of die het gebied der krijgskunde dan wel der historie raken, opgenomen in eene afzonderlijke bijlage, of in noten. Deze zal ik niet voorlezen, als vooral bestemd voor hen die meer zouden willen doordringen in het behandelde onderwerp. (4)

Een eenvoudig kaartje, waarop alleen de noodige plaatsnamen voorkomen, zal, naar ik vertrouw, voldoende zijn om den loop der gebeurtenissen te kunnen volgen.

(1) Zie von Clausewitz. I Deel blz. 143. Daarbij ook te raadplegen hetgeen hij op blz. 181 zegt over het „uit menschelijkheid stomper „maken der zwaarden, die men voert,” iets dat hij onzinnig noemt.

(2) Strategie. Eine Studie. Berlin 1882. Aangehaald in het Ind. Mil. Tijdschrift v. 1883 blz. 228.

(3) Victor Duruy. Histoire des Romains. Paris 1879.

Gustavo Boissière. L'Algérie Romaine. Ouvrage couronné par l'Académie Française. — Paris 1883.

(4) Het meerendeel der Atjehaantekeningen, aangeduid door Romeinsche cijfers, zullen achter het slot worden opgenomen. Voor zooveel noodig heb ik andere dan de hier voren genoemde, door mij geraadpleegde, werken in noten vermeld.

Omtrent de keuze van mijn onderwerp slechts dit nog. Ik vond tot *die* keuze en de gevolgde wijze van behandelen nog eene voorname aanleiding in deze passage van von Clausewitz's werk:

„De merkwaardige wijze waarop Rome in den tweeden „Punischen oorlog Karthago bestreed, door een aanval in Spanje „en Afrika, terwijl HANNIBAL in Italië nog niet overwonnen „was, kan een voorwerp van leerzame beschouwing zijn, omdat „de algemeene gesteldheid der beide legers en staten, waarop „de werking van dien zijdelingschen weerstand steunde, nog „genoeg bekend zijn.” (1)

Zonder nu in de taktiek der Romeinen af te dalen, zal ik echter doen uitkomen, hoe zij, bij hunne oorlogvoering in Afrika, de *grootte algemeene beginselen der krijgvoering* hebben betracht, alsof zij reeds eene studie hadden kunnen maken van von Clausewitz's geschriften, terwijl wij daarentegen in onzen Atjehkrijg, die *beginselen* maar al te dikwijls hebben verzaakt. (2)

Na deze inleiding vraag ik thans uwe aandacht en ook uw geduld, om U te verplaatsen naar een voor ons hoogst belangrijk tijdvak uit de geschiedenis van lang vervlogen eeuwen. Met behulp der schrijvers, die ik raadpleegde, zal ik dan tevens het beeld voor U doen verrijzen van eenige groote figuren der oudheid, mannen die als geniale veldheeren en scherpzinnige staatslieden zich eene wereldvermaardheid hebben verworven, wier namen ook bij volgende geslachten voor vergetelheid zullen worden bewaard en wier handelingen, zoo op krijgs- als staatkundig gebied steeds hoogst leerzaam zullen blijven.

(1) Als motto geplaatst boven het tweede hoofdstuk.

(2) „Al zijn ook de toestanden niet volmaakt dezelfde, het verandert niets aan de beginselen. De militairen van studie zullen dat beamen, en het met ons eens zijn, dat de beginselen der strategie, overal en voor alle omstandigheden, nagenoeg dezelfde zijn, en dat daarvan niet zonder gevaar kan worden afgeweken.”

Zoo schreef de generaal van Swieten op bl. 247 van „De Waarheid over onze vestiging in Atjeh”, woorden die hier geheel van toepassing zijn.

**Romeinen en Karthagers. Enkele algemeene beschou-
wingen over hunne staatsinrichting, hun
staatkunde en hun krijgswezen.**

De tous les peuples du monde, le plus fier et le plus hardi, mais tout ensemble le plus réglé dans ses conseils, le plus constant dans ses maximes, le plus avisé, le plus laborieux, enfin le plus patient, a été le peuple romain. De tout cela s'est formée la meilleure milice et la politique la plus prévoyante, la plus ferme et la plus suivie qui fut jamais. BOSSUET.

Un peuple accoutumé à voir seulement le cours de la rente et l'aune de diap vendue se trouve-t-il exposé à une commotion, il ne sera capable ni de l'énergie de la résistance ni de la générosité du sacrifice. Repos engendre couardise; au milieu des *quenouilles* on s'épouvante des épées..... une foule de vertus tient aux armes.

CHATEAUBRIAND.

Bij het ontstaan der Punische oorlogen (264 v. C.) was Rome een machtige Staat, in het bezit van beproefde, deugdelijk gebleken instellingen, daardoor, zoowel als door de groote vaderlandsliefde die het geheele volk bezielde, steeds ontwikkelend in kracht niet alleen, maar als 't ware geroepen tot het volvoeren van groote ondernemingen, gedreven tot hogere bestemming. Het reeds oud geworden Karthago daarentegen was verdeeld door partijschappen, die het partijbelang stelden boven het algemeen belang, die geen vaderlandsliefde kenden. Zoo verkeerde de grootste en machtigste handelsstaat der oudheid reeds in den toestand, waarin het verzwakte organisme niet meer door een krachtigen wil wordt bestuurd. (1)

Hoewel het natuurlijk onze bedoeling niet kan zijn hier een

(1) In korte trekken luidt zóó ongeveer het oordeel van Polibius, dion Victor Duruy den wijsten en schrandersten opmerker noemt onder de geschiedschrijvers van dien tijd. Hij heeft de staatkunde en de militaire instellingen der Romeinen uitvoerig beschreven. Leermeester en vriend van Scipio (de tweede Afrikaan) vergezelde hij dien veldheer naar Afrika en was ooggetuige van Karthago's einde.

uitgebreid, veel minder een volledig overzicht te geven van de staats- en krijgsinrichting der beide groote republieken, zijn eenige mededeelingen in dit opzicht toch noodig, tot recht begrip en verklaring van verschillende handelingen en gebeurtenissen, zoo op staatkundig als krijgskundig gebied, gedurende het tijdvak, dat wij ons voorgesteld hebben te behandelen. —

Het Romeinsche regeerstelsel van dien tijd kenmerkt zich door eene wijze samenvoeging van het koningschap, van de patriciërs of adellijken en van het volk of de stemgerechtigde burgers.

Door het Consulaat, vertegenwoordigend als 't ware het koningschap, is er éénheid in het uitvoerend gezag; door de wijze van samenstelling van den Senaat bestaat de waarborg dat de raadsbesluiten en wetten de vrucht zijn van rijpe ondervinding en op *vaste* beginselen zijn gegrond; door den grooten invloed, dien het volk, op de zaken van algemeen belang, op de benoembaarheid tot hooge staatsambten of het vervullen eener waardigheid kan uitoefenen, wordt kracht geschonken aan de handeling.

De Consuls, twee in getal en met elkander in rang verschillend, zijn de hoofden der regeering en worden telkens voor een jaar benoemd. Zij ontvangen de gezanten van vreemde volken, roepen den Senaat en het volk bijeen, presideeren de Senaatsvergaderingen, doen wetsvoordrachten, stellen de raadsbesluiten op en geven bevelen aan de overige regeeringspersonen. Intuschen kan al die macht worden te niet gedaan door de tegenkanting van een ambtgenoot of de onschendbaarheid van een volkstribuun, door een besluit van den Senaat, die in buitengewone omstandigheden een Dictator benoemen en boven den Consul stellen kan, of ook door de beslissende uitspraak van het volk.

In het leger is de Consul bekleed met onbeperkt gezag, hij kiest een gedeelte der tribunen van de legioenen, (1) bepaalt

(1) Vroeger benoemden alleen de Consuls de tribunen der legioenen. Sedert 312 (v. C.) echter kende het volk, krachtens een plebis-ciet, zich het recht toe, 16 legioentribunen te benoemen. Elk der

de contingenten, die de bondgenooten moeten leveren en heeft over allen het recht van leven en dood. Zonder den Senaat heeft hij echter de middelen niet om den oorlog te voeren, en een besluit van dat lichaam kan hem doen vervangen of zijn bevelhebberschap verlengen. De Consul maakt de verdragen, doch de Senaat of ook het volk hebben het recht die goed te keuren of te verwerpen.

Groot is de macht van den Senaat; hij heeft de beslissing in de gewichtigste zaken van algemeen belang; hij beoordeelt de plannen der veldheeren en het bestuur der veroverde landen; hij kan de volksvergaderingen verdagen en vaardigt de besluiten uit die kracht van wet hebben; hij staat de uitgaven en de uitvoering toe van werken van openbaar nut; hij waakt o. m. voor het in stand houden van den godsdienst van den Staat, het vervolgen van misdaden tegen het algemeen belang bedreven. Zoo schijnen de Senatoren in werkelijkheid te zijn de meesters van de republiek en door hunne uitgebreide politieke rechten de eersten in den Staat.

Maar boven hen staan de Censoren, die geen verantwoording verschuldigd zijn, en de hen verleende onbeperkte macht aanwenden tot steun van het uitvoerend gezag, anders zoo zwak bij eene volkssouvereiniteit. En bovendien zijn ook zij, hoewel indirect, afhankelijk van het volk, want het volk is het dat zijn verdienstelijke burgers verheft tot ambten, die toegang verleen tot den Senaat. (1) Maar wederkeerig zijn tal van

vierjaarlijksche legioenlichtingen had 6 tribunen; het $\frac{2}{3}$ dezer bevelhebbers werd dus gekozen door het volk. Zulk een regeling was trouwens alleen mogelijk bij een volk zooals de Romeinen, waar ieder burger om stemrecht te hebben 10 veldtochten moest hebben medegemaakt.

(1) Vroeger maakten de Consuls de kandidatenlijsten op voor de benoeming der Senatoren, die meestal uit de patriciërs werden gekozen. Op een onzeker tijdstip, maar vóór het jaar 312 v. C. ging, door het plebisciet Ovinus, dat recht van de Consuls over op de Censoren, met de verplichting echter die keuze in de eerste plaats te doen uit de oud-magistraten, uit de quaestoren (die het opzicht hadden over de schatkist en de inkomsten van den Staat), uit de aedilen en de tribunen. Juist die samenstelling maakte van den Senaat een lichaam zoo rijk aan ondervinding op verschillend gebied.

aanzienlijke burgers en vooral de rijksten ook afhankelijk van dat Staatslichaam.

Het volk (wel te verstaan de stemgerechtigde burgers) vormt de opperste jury, is op het Forum de werkelijke Souverein. Intusschen is ook hierbij niets aan het toeval overgelaten. De magistraat, die aangewezen is de volksvergaderingen (comitiën) op het Forum bijeen te roepen, omschrijft ook de zaak waarover beslist moet worden; hij laat echter geen beraadslaging of het doen van vragen toe, het volk beslist slechts met een ja (uti rogas) of neen (antiquo).

In zeer bijzondere gevallen kan zelfs *die* beslissing worden te niet gedaan door een dubbel *velo*, hetzij door de tribunen, hetzij door de uitspraak der goden, middels voorteekenen. Hierbij moet worden opgemerkt, dat, lieten de Romeinen de overwonnen volken hunnen godsdienst behouden, hun priesters echter onderworpen waren aan het toezicht der Romeinsche priester-schap, die beweerde alléén de kunst te verstaan de voorteekenen te kunnen verklaren.

Zóó waren die verschillende staatsmachten met elkander in een behoorlijk evenwicht. Zóó komt Polibius dan ook tot deze conclusie: „Chaque corps de l'Etat peut donc nuire à l'autre ou „le servir; de là naît leur concert et la force invincible de „cette république”.

Die staatsinrichting, na eene worsteling van twee eeuwen tot stand gekomen, moest bij een volk als de Romeinen tot grootheid leiden, omdat ieder harer samenstellende deelen slechts *dat* doel voor oogen hield. En bovendien, het kenmerkende der Romeinsche instellingen was, dat zij mannen vormden, die niet alleen op het slagveld hun plicht konden betrachten, maar die ook ingewijd waren in al de moeilijkheden der staatkunde en van het administratief beheer. (1)

(1) L'expérience des choses militaires, la science des lois civiles et des rites religieux, l'aptitude aux questions de finances, l'art de la parole, le talent de commander une armée ou de diriger une flotte, d'administrer la ville ou de gouverner une province: Rome exigeait, Rome obtint longtemps tout cela de ceux qui convoitaient ses honneurs..... M. Mommsen et M. Boissier sont d'avis que si, pen-

Wanneer wij slechts een vluchtigen terugblik slaan op de geschiedenis van het oude Rome, gedurende zijne oorlogen tegen de Samnieten en Latijnen (343—265 v. C.), tegen de Etruskers en tegen Pyrrhus (280—272 v. C.), m. a. w. gedurende zijne verovering van Italië, zoo kunnen wij slechts bewondering overhebben voor een volk, dat levende te midden van vijandige stammen, maar sterk door zijnen vasten wil, door zijne instellingen en door zijn leger, in eene tijdruimte van ongeveer tachtig jaren het geheele Italiaansche schiereiland, van den Rubico tot de straat van Messina (Seculum Fretum) onderworpen, vereenigd en onder een geregeld bestuur gebracht had.

Die voortdurende staat van oorlogvoeren — reeds vóór den aanvang dus van de worsteling met Karthago (264) — had het natuurlijk gevolg gehad dat de krijg en de krijgsoefeningen voor de mannelijke bevolking eene hoofdbezigheid waren geworden; een gevolg al weder van het beginsel dat ieder Romeinsch burger op zijn beurt verplicht was voor het belang van den Staat de wapenen te dragen. De krijgsdienst werd beschouwd niet alleen als de eerste der burgerplichten, maar vooral ook als eene leerschool, die mannen vormde gewend aan orde, aan gehoorzaamheid jegens het gezag. (1)

Zóó was er als 't ware geen verschil tusschen den burger en den soldaat; zóó vormden beiden als 't ware één geheel; zóó

dant de longs siècles, la noblesse romaine a eu comme le privilège du sens politique, quo si elle s'est montrée capable et digne de commander à l'univers, c'est que chacun de ces futurs maîtres du monde commençait par faire chez lui son éducation gouvernementale. (L'Algérie romaine par Gustave Boissière).

(1) Tous les citoyens aisés et riches devaient passer par cette rude école de discipline, de dévouement et d'abnégation. Personne, dit Polybe, ne peut être élu à une magistrature qu'il n'ait fait dix campagnes. Combien cette loi ne relevait-elle pas la dignité et la force de l'armée. (Victor Duruy, *Histoire des Romains*). De gewoonte dat niemand tot een burgerlijk ambt mocht worden benoemd zonder soldaat te zijn geweest, duurde tot het einde der regeering van de Antonynen. Lorsque au troisième siècle de notre ère, les fonctions civiles furent séparées des fonctions militaires, ce qui restait de l'esprit de la vieille Rome disparut, et le règne des aventuriers commença (Victor Duruy, *Histoire des Romains*).

was het ook verklaarbaar dat het bevel in oorlogstijd en het gezag in tijd van vrede in dezelfde hand vereenigd was, dat de mannen, die de hoofden, de meesters, de overheidspersonen waren in den Staat, het tevens waren in het leger, en dat ook zonder eenig bezwaar *konden* zijn.

De Romein was dienstplichtig van zijn 17^e tot zijn 46^e jaar (*juniores*) en zoo noodig voor de locale verdediging tot zijn 60^e jaar (*seniores*).

Terecht beschouwden reeds de Romeinen de krijgstuicht als het hoofdfondament voor het bestaan der legers. Zij werd dan ook steeds met de onverbiddelijkste gestrengheid gehandhaafd, en wanneer na een langdurigen of ongelukkig gevoerden oorlog, de krijgstuicht uit den aard der zaak geleden had, dan was hun eerste zorg gewijd aan haar herstel, deinsden zij voor geen middelen, hoe hard of wreed dan ook, terug om daartoe te geraken. (1)

Maar niet minder zorg wijdden zij aan eene degelijke langdurige oefening, en Caesar, die meester der veldheeren van

(1) In zijn werk *Grandeur des Romains*, waaraan in onze schets vele mededeelingen zijn ontleend, toont Montesquieu aan, hoe treffend het verschil is tusschen de krijgstuicht in het Romeinsche en Karthaagsche leger. Hij zegt o. a. op blz. 142: „Chez les Carthaginois, „les armées qui avaient été battues devenaient plus insolentes; quelquefois elles mettaient en croix leurs généraux, et les punissaient „de leur propre lacheté. Chez les Romains, le consul décimait les „troupes qui avaient fui et les ramenait contre les ennemis.” Ook Victor Duruy deelt hieromtrent treffende bijzonderheden mede o. a. uit den eersten krijgstoicht der Romeinen, onder Regulus, naar Afrika, en hoe in 253 v. C. ten gevolge van een vergrijp tegen de krijgstuicht 400 ridders (*equites*) vervallen werden verklaard van hunne waardigheid. Hij verhaalt ons hoe in 206 v. C. op het gerucht dat Scipio zou gestorven zijn, „eene Romeinsche legerafdeeling in het kamp van Sucronae, in het noorden van Spanje, aan het muiten sloeg; hoe voorbeeldig streng die poging door Scipio gestraft en onderdrukt werd. Duruy voegt er deze leerrijke opmerking bij: „La „sédition était apaisée, mais ce désordre révèle le changement qui „s'opéra dans les mœurs militaires, et la continuité des guerres va „accélérer cette transformation du soldat citoyen, qui défendait la „patrie, en soldat mercenaire, qui la vendra.” Als nadere toelichting zij hierbij vermeld, dat Rome na Hannibal's inval in Italië reeds meer dan 100 000 man verloren had, en na de nederlaag bij Cannae (216) zelfs 8000 vrijgemaakte slaven in zijne gelederen opnam.

een later tijdperk, was van *die* noodzakelijkheid zóó doordrongen, dat bij hem als grondregel gold, dat één geoeffend soldaat twee minder geoeffenden overwint. (II)

Snelheid en vaardigheid in de krijgsbewegingen, voortvarendeheid en stoutheid in het zoeken der beslissing, wanneer de oorlog eenmaal was aangevangen, beschouwden de Romeinen als de hoofdvoorwaarden om te kunnen overwinnen.

Hun militaire pas was 24 mijlen in 5 uren. Gedurende de marschen droeg de soldaat behalve zijn wapens, voor 5 dagen leeftocht en palen voor het opslaan van het legerkamp, te zamen minstens 60 romeinsche ponden. Terwijl ieder soldaat uitstekend was geoeffend, was hij tevens gehard in den krijg, gewend aan vermoeienissen en gevaren, en bezat daardoor eene groote mate van zelfvertrouwen.

De Romeinsche legers waren gemakkelijk te onderhouden, hadden geen grooten nasleep en door hun gemakkelijker transport reeds een belangrijk voordeel op den tegenstander.

Reeds de Romeinen waren tot de overtuiging gekomen, dat groote legers, vooral bij langdurige overzeesche krijgstochten, een staat moeten uitputten, en daarom gold *dan* vooral bij hen als grondregel, om zulke oorlogen door eene *spoedige* hoofdbeslissing — de vernieling der vijandelijke strijdkrachten — te beëindigen. Bovendien waren zij tegen het ageeren met groote troepenafdeelingen, vermits dit belemmerend werkte op de snelheid van beweging en bij een langzaam voorwaarts rukken de vijand steeds voorbereid werd gevonden en de tegenstand, dien men overwinnen moest, daardoor ook veel grooter was. (1) Die snelle troepenbeweging werd door de samenstelling en de onderverdeling der legioenen zeer bevorderd.

Hierover behoeven wij echter niet uit te wijden maar bepalen ons tot de mededeeling, dat ieder legioen was samengesteld uit mannen van denzelfden leeftijd en dezelfde kracht, gewoonlijk ter sterkte van 4200 hoofden en van 5000 in tijden van gevaar. Titus Livius geeft 5000 op als normaal sterkte; later

(1) Juist met het oog op onze tweede expeditie tegen Atjeh, en hare gevolgen, aldus overgenomen uit Montesquieu.

krijgen de legioenen eene sterkte van 6000 man en nog later, in Afrika, zelfs van 6000 man voetvolk en 700 ruiters; daar worden zij een korps, voorzien van alles wat tot eene komplette legerafdeeling behoort. (1)

Terwijl de Romeinen het goed bevondene in de krijgsinrichting of in de wijze van strijden van andere volken, in hunne legers overnamen, onderzochten zij ook steeds waarin de vijand de meerderheid op hen kon hebben, en dan trachtten zij dat nadeel zoo spoedig mogelijk te neutraliseeren. Zoo wisten zij hun soldaten spoedig te gewennen aan de strijdolifanten van Pyrrhus, die hen aanvankelijk zóo groote vrees inboezemden, dat daaraan voor een groot deel hun eerste nederlagen waren te wijten. Zoo deden zij in den oorlog tegen den Epirischen vorst hun voordeel met diens overwinningen, leerden zij zich versterken, hun legerkamp goed te kiezen en in te richten. (2)

In hunne oorlogen wisten zij ook meesterlijk partij te trekken van de bijzondere militaire eigenschappen der aan hen onderworpen of met hen verbonden volken. (3) Zoo o. a. van de

(1) Voor meer bijzonderheden omtrent de militaire organisatie der Romeinen, de samenstelling hunner legioenen, hun slagorde enz. enz. verwijzen wij naar Victor Duruy's *Histoire des Romains* T I page 395—412, zoo mede, echter voor een later tijdvak, naar het onlangs verschenen werk van den generaal P. G. Booms: *Het eerste boek van Neerland's krijgsgeschiedenis. De Batavieren, Caninefaten en Friezen onder en tegen Rome.* 's Gravenhage 1887. blz. 14—24.

(2) Volgens Polibius namen zij dit over van de Etruskers.

(3) Hierbij zij opgemerkt dat de Romeinen de volken, die zij onderworpen en reeds aan gehoorzaamheid gewend hadden, contingenten van strijdbare manschappen lieten leveren. Zij namen die echter niet op in hunne gelederen maar vormden daarvan afzonderlijke korpsen. En wel opmerkenswaardig is het ook, dat hoe hardnekkiger de tegenstand was geweest, dien zij hadden moeten overwinnen, hoe meer zij die volken geschikt en de hoogo eer waardig keurden om als een samenstellend deel in de Republiek te worden opgenomen. Zoo zien wij o. a. de Samnieten, die eerst na 24 overwinningen tot onderwerping waren gebracht, vóór den tweeden Punischen oorlog de krachtigste bondgenooten der Romeinen worden in hunnen strijd tegen de Galliërs. Zoo was het hen ook mogelijk in het zoo hachelijk en moeilijk tijdperk van den tweeden Punischen oorlog, na Hannibal's inval, 22 tot 24 legioenen permanent op de been te houden.

Hunnen, die uitstekende boogschutters en stoute, behendige ruiters waren; zoo van de Suëven, die als voetvolk uitblonken; zoo van de Alanen, die gewoon waren zwaar gewapend te strijden; zoo van de Herulen die als lichte troepen dienst deden; zoo van de Galliërs toen reeds bekend om hun strijdlustigen aard en die zich kenmerkten door groote onstuimigheid bij den aanval. (III) In één opzicht echter bleven zij lang de minderheid behouden tegenover den Afrikaanschen erfvijand, hunne ruitery nl. was veel geringer in sterkte, was minder doelmatig bewapend, niet zoo goed en zoo geoefend als die der Karthagers, terwijl ook de Numidische paarden veel deugdzamer en sterker waren dan de Italiaansche. Die minderheid kostte hen menige bloedige nederlaag o. a. in het laatste tijdperk van den eersten krijgstocht naar Afrika en later bij Hannibal's inval in Italië, waarbij diens ruiterdrommen in de vier groote veldslagen de hoofdbeslissing brachten. Nadat de Romeinen zich echter met de Numidische vorsten hadden verbonden was daarmede voor den vervolge ook het belangrijk overwicht in ruitery voor hen verzekerd.

Dat bondgenootschap met den Romeinschen staat droeg een zeer eigendommelijk karakter, was een trouwe afspiegeling van hunne staatkunde, die, hetzij 't de volken van het Italiaansche schiereiland, hetzij 't andere volksstammen gold, steeds werd beheerscht door één vast en groot beginsel, het beginsel om *door verdeeldheid te heerschen*. (IV) Vooral tegenover Karthago, bij de vestiging en ontwikkeling der Romeinsche heerschappij op Noord-Afrika, zien wij die staatkunde aan het werk, zien wij haar eindelijk ook zegevieren: „*par la même continuité dans le plan, la même constance dans l'exécution, la même fidélité aux éternels principes.*” (1)

Zou hieruit ook voor ons niet de leering zijn te putten dat wij van de Atjehers geen gehoorzaamheid hadden kunnen verwachten, veel minder oischen, voordat zij *feitelijk* overwonnen en onderworpen waren?

(1) Reeds bij de vestiging der Italiaansche eenheid, zien wij dat beginsel met de meeste getrouwheid en consequentie in toepassing brengen. Terwijl de Romeinen achtereenvolgens verschillende steden en gewesten van Italië bij hun oorspronkelijk gebied inlijfden, verleenden zij deze echter verschillende rechten en privilegiën. Zoo

De toestand of de verhouding dier bondgenooten tegenover Rome was zeer verschillend. Sommige volken waren aan Rome verbonden door ontvangen privilegiën en het aandeel dat zij genoten in Rome's roem en grootheid (zooals de Latijnen en Herniquen), anderen omdat zij als nederzettingen van den moederstaat, koloniën, deel uitmaakten van het Romeinsche gebied, enkele vreemde vorsten (zooals Massinissa, Euménès en Attalus) omdat zij het bezit van hun rijk of de vergrooting van hun grondgebied aan de Romeinen waren verschuldigd, terwijl anderen al weder dat bondgenootschap hadden aangegaan bij overeenkomsten, soms uit vrijen wil maar meestal door het recht van den sterkste en dus gedwongen tot stand gekomen.

Hoewel nu de titel van bondgenoot in werkelijkheid een staat van afhankelijkheid, van ondergeschiktheid in zich sloot, werd juist door de macht en het aanzien van het Romeinsche volk, de eer van zijnen naam, daaraan toch groote waarde gehecht. (1)

Aan de overwonnen volken werd steeds een gedeelte van hun gebied ontnomen om dat te schenken aan bondgenooten. Daarmede bereikten zij een tweeledig doel. Immers terwijl zij zich zoo de erkentelijkheid en den steun verzekerden van Vorsten,

kenden zij bv. het burgerrecht toe met stemrecht en zonder stemrecht, geheel naar hun goedvinden, maar altijd met het kennelijk doel, dat door die ongelijkheid van conditie, hunne zaak des te zekerder zou blijven, dewijl de bevoorrechte burgers (*municipes*) van deze of gene stad (*municipium*) toch nimmer het zwaard zouden trekken in gemeenschap met een anderen staat of gewest, om daaraan eenig recht te doen toekennen, dat zij zelven reeds bezaten, en bij welken strijd zij dus wel konden verliezen maar niet winnen.

(1) Zoo was het ook eenmaal in ons Oost-Indisch Rijk, toen de naam der Oost-Indische Compagnie hoog in aanzien en gevreesd was bij alle vorsten en volken van den onmotelijken Archipel. De brieven in het begin der 17e eeuw door den Atjehschen Sultan gericht aan Prins Maurits en Frederik Hendrik, dus juist op een tijdstip dat wij in oorlog waren met Spanje, zijn daarvan een welsprekend bewijs.

Terwijl toch de Atjehsche vorst toen zoo groot en machtig was, stelt hij hoogen prijs op onze vriendschap, op een bondgenootschap met ons. Zie Mr. J. E. Banck: Atchin's verheffing en val. (1873) Bijlage.

Bij de herinnering aan dat roemvol verleden, bij de gedachte hoe de rollen sedert veranderd zijn, zouden ook wij kunnen uitroepen: *Sic transit gloria mundi*.

waarvan Rome weinig te vreezen en veel te hopen had, werden tegelijkertijd anderen verzwakt waarvan zij niets kon verwachten, maar alles had te duchten. En terwijl het dus den schijn had alsof zij geheel onbaatzuchtig waren, alsof zij slechts veroverden om anderen daarmede te bevoordeelen, bleven zij, door hunne scherpzinnige staatkunde, door hun wijs bestuur, in werkelijkheid toch de meesters, bleef het heft geheel in hunne handen. De bondgenooten dienden hen om een sterkeren vijand te beoorlogen en ten onder te brengen. Was dat doel bereikt zoo werden zij voor de verleende hulp op schitterende wijze beloond, doch meestal kwamen die bondgenooten later zelf aan de beurt om vernederd of ingelijfd te worden.

Daar zij hun vijanden steeds *het grootst mogelijke nadeel* toebrachten (1) werden de meeste der onderworpen volken uit vrees weerhouden zich tegen hen te verbinden, overtuigd als zij waren dat het gewicht der Romeinsche heerschappij hen toch zou verpletteren, en gevangenschap, slavernij, de dood, de schande der nederlaag slechts de gevolgen konden zijn van zulk eene poging. (2) Terecht zegt Montesquieu dan ook dat niets den Romeinen zoozeer diende als het ontzag dat zij de wereld

(1) De toepassing dus der leer van moderne strategen als von Clausewitz, von Moltke, Sheridan (zie Noot blz. 220), Blume, v. d. Goltz — van een staatsman als von Bismarck — de leer van Fransche bevelhebbers als Bugeaud, Pélissier, en zooveel anderen waarvan men ook zou kunnen zeggen: *J'en passe et des meilleurs*.

Diezelfde leer huldigde ook de Oost-Indische Compagnie, en moest zij huldigen, wilde zij althans geen afstand doen van hare koloniale heerschappij. Zeer terecht schrijft Huot dan ook in zijn hiervoren aangehaald artikel (De koloniale politiek der O. I. C.): „Maar of het was met haar gedaan, of alle benedenwindsche volken moesten voor haar schrikken en beven. Te zijn of niet te zijn, daarin losten alle andere kwestien zich voor haar op.”

De toepassing van die leer van het zelfbehoud in onzen Atjehoerlog, heeft echter reeds menige jammerkreet zelfs in ons Parlement en in zoo menig geschrift door zoo menig ziekelijk philanthroop doen slaken.

(2) De generaal van Swieten is echter eene andere meening toegedaan, want hij zegt: „Het is eene dwaling, gevolg van valsche opvattingen, als men meent dat aan eene onderwerping, door de wapenen, grootere waarde gehecht moet worden, dan aan eene — door weldaden en mildheid verkregen. (Zie De Waarheid enz. blz. 173 en 174).

inboezemden, en merkt hij op dat Rome derhalve niet zoozeer eene monarchie of eene republiek, als wel het hoofd van een lichaam was, samengesteld uit alle volken der aarde. (1) Stonden zij een overwonnen vorst den vrede toe, dan werden een of meer zijner kinderen of naaste aanverwanten als *gijzelaars* naar Rome gevoerd, als waarborg voor eene goede naleving der gesloten overeenkomst, en tevens teneinde het middel in handen te hebben om in het overwonnen land, de rust te verstoren wanneer hun belang dit mocht vorderen.

Met bewonderenswaardige consequentie en volharding brachten de Romeinen het stelsel van *langzame verovering* in toepassing. Men zou echter grovelijk dwalen door hieruit af te leiden dat dit bestond in het doen van half werk, in een lijdelijk afwachten van hetgeen de toekomst zou opleveren. Dat lag wel het allerm minst in die langzame verovering opgesloten. Integendeel, na eerst 's vijands strijdkrachten te hebben verslagen en vernietigd, legden zij het overwonnen volk eene zware oorlogsschatting op, die zijn geldmiddelen voor langen tijd moest uitputten, en Rome tevens in staat stelde een anderen oorlog te ondernemen. En daar de roem der veldheeren meestal werd beoordeeld naar de hoeveelheid goud en zilver, die zij bij hun zegetochten medevoerden, werd den overwonnen vijand doorgaans niets gelaten. (2) Zoo werd deze eerst verzwakt en trachtte hij zich weder op te heffen, dan werd hij nogmaals en nog meer

De handelingen van den Tenomschen roovertorst in 1884, die reeds in 1874 onze Souvereiniteit erkend had en daarmede heette zich te hebben *onderworpen*, met wien wij in die 10 jaren nog geen schot hadden gewisseld, heeft dat *niet* bewezen.

De Franschen hebben later bij hunne krijgvoering in Afrika dit Romeinscho beginsel met succes toegepast; zoowel Bugeaud als latere bevelhebbers deden dit met de meeste consequentie.

(1) In zijn meeraangehaald artikel wijst Huet op de volkomen overeenkomst die in dit opzicht bestond tusschen het oude Rome en de O. I. Compagnie.

(2) Den 4en September 1870, toen de beroemde Amerikaansche generaal Sheridan in het Duitsche hoofdkwartier te Reims de gast was van Bismarck, kwamen ook ter sprake de zoo strenge maatregelen door de Duitschers o. a. te Bazeilles en elders in toepassing gebracht tegenover de Fransche bevolking. De groote republikeinsche generaal, die den oorlog zoo doortastend had gevoerd, liet zich daarover aldus uit:

verzwakt, (V) totdat de Senaat het oogenblik gunstig achtte om 's vijands grondgebied *in te lijven*, het tot eene Romeinsche *provincie* te verklaren. (1) Zóó werd dus niet gepraejudiceerd op de toekomst, zóó werd het eerste behaalde succes niet de wankelende basis voor het opbouwen van een geheel stelsel, zóó werd niet vooruitgelopen op de altijd wisselvallige kansen van den oorlog, op de omstandigheden, die zich later zouden kunnen voordoen.

Alvorens dus de *overwonnen* volken als *onderdanen* te beschouwen, hen te *bevelen* alsof zij reeds hun meesters, hun overheerschers waren, wachtten de Romeinen geduldig totdat de staat-

„Die richtige Strategie“ — so sagte er ungefähr — „besteht erstens „darin, dass man dem Feinde tüchtige Schläge beizubringen sucht, „soweit er aus Soldaten besteht, dann aber darin, dass man den „Bewohnern des Landes so viele Leiden zufügt, dass sie sich nach „dem Frieden sehnen und bei ihrer Regierung darauf dringen. Es „muss den Leuten nichts bleiben als die Augen, um den Krieg zu „beweinen.“ Busch. a. a. O. I. 144. 1870—1871. Vier Bücher deutscher Geschichte von Johannes Scherr. Iler Band. Seite 43.

(1) Gedurende den eersten Punischen oorlog was Sicilië voortdurend het tooneel van den krijg geweest. Zijn steden waren herhaaldelijk genomen, hernomen en geplunderd en de inwoners als slaven verkocht. Bij het sluiten van den vrede (241 v. C.) moesten de Karthagers het schoone eiland ontruimen, dat 23 jaren lang voorzien had in de behoeften der legers, die soms 200.000 man telden; het was in dien tijd ook de voorraadschuur geweest voor de vloeten der beide partijen, terwijl de bevolking in de gelederen der Karthagers een werkzaam aandeel had genomen aan den krijg. Groot was echter de vruchtbaarheid van den bodem, de rijkdom zijner hulpbronnen, en zoo besliste dan de Senaat dat Sicilië een Romeinsche provincie zou worden. Dat was een *nieuwe* staatkundige toestand, aanduidende dat de Romeinen daar alle rechten, aan het bezit der verovering verbonden, konden uitoefenen. Nu Italië's eenheid bevestigd en het middelpunt van het rijk omgeven was door Romeinsche *koloniën* en door bondgenooten, nu achtte de Senaat het onnoodig, de Sicilianen te ontzien en bepaalde dat voortaan buiten het Italiaansche schiereiland slechts *onderdanen* zouden zijn, „des sujets taillables „et corvéables.”

Nadat Sicilië door de Karthagers ontruimd en hun leger in Afrika was teruggekeerd, brak onder die huurlingen een opstand uit, die zijn terugslag had ook in het door de Karthagers nog bezette Sardinië. Dit was de aanleiding tot Rome's inmenging en had tengevolge dat Sardinië en Corsica eveneens tot Romeinsche *provinciën* werden verklaard.

Met het oog op onzen Atjeh-krijg verdient het bijzondere vermelding, dat in Sardinië een hardnekkige strijd moest worden gevoerd, al-

kunde, gesteund door wapenkracht, de inlijving had *voorbereid*, tot-dat die volken *rijp* waren voor de annexatie, m. a. w. dat zij, gewend aan gehoorzaamheid, geschikt waren hun onderdanen te worden.

Wat betreft die overeenkomsten door de Romeinen met zoogenaamde bondgenooten gesloten, Montesquieu's oordeel daarover luidt verre van gunstig, want hij zegt: „Comme ils ne faisaient jamais la paix de bonne foi, et que, dans le dessein d'envahir tout, leurs traités n'étaient proprement que des suspensions de guerre, ils y mettaient des conditions qui commençaient toujours la ruine de l'Etat qui les acceptait.”

Dit laatste is volkomen juist, maar toch mogen wij vragen of de Romeinen daarom zoo te veroordeelen zijn? De staatkunde onzer vroegere Oost-Indische Compagnie had immers geen anderen grondslag. En bovendien leert de geschiedenis ons niet hoe Napoleon na de overwinningen bij Jena (1806) Eylau en Friedland (1807) bij en na den vrede van Tilsit aan Pruisen zulke harde vredesvoorwaarden oplegde alleen met het doel dien staat te verzwakken en ten onder te brengen? Hebben wij in onze dagen het op zijne beurt zegevierend Duitschland in 1871 anders zien handelen tegenover Frankrijk? Leeren de gebeurtenissen van den jongsten tijd ons niet zoo duidelijk mogelijk dat de Franschen zelf den te Frankfort gesloten vrede (10 Mei 1871) niet anders hebben beschouwd dan als een wapenstilstand? Zullen wij iets anders zien gebeuren wanneer het zwaard op nieuw is ontbloot en de legers der twee erfvijanden weder tegenover elkander staan, wanneer de beslissing op nieuw zal gevallen zijn? Neen, thans even goed als in vroeger eeuwen zullen wij in den strijd om het bestaan der volken, de belangen der tegenpartij geheel zien wijken voor het eigen belang, voor de leer van het zelf behoud. Het is zelfmisleiding of de invloed eener ziekelijke philanthropie, te willen doen gelooven, dat eene wijze staatkunde het anders zou willen. Waarlijk op dit gebied hebben

vorens de bevolking tot volledige onderwerping was gebracht en dat de Romeinen, ter opsporing van de wijkplaatsen der Sardiniërs, reeds met veel succes zich bedienden van daartoe afgerichte honden. Ik meen dat ook in Atjeh eene proef is genomen om honden te benutten voor den veiligheidsdienst, welke proef echter spoedig is opgegeven, ofschoon de Duitschers het voordeel van dit hulpmiddel blijven inzien.

de Romeinen zich de meesters getoond, wier voorbeeld wij gerust als eene wijze les kunnen navolgen. Zeer terecht merkt Victor Duruy dan ook op: „Aussi son histoire où le poète et l'artiste ont „si peu à prendre sera-t-elle toujours l'école des hommes publics.”

Alvorens deze algemeene beschouwingen omtrent de Romeinen te besluiten, zij nog vermeld dat geen volk meer zorg besteedde aan de *voorbereiding* tot den oorlog. (VI). De meesters in de krijgskunst begrepen, dat zonder degelijke voorbereiding ook geen vaste basis voor de oorlogvoering mogelijk was, niet op de overwinning mocht worden gerekend. Eerst wanneer zij volkomen gereed waren, doch ook niet eerder, werd de strijd aangevangen, maar dan ook met de grootste stoutheid en voortvarendheid gevoerd en met volharding voortgezet totdat het einddoel bereikt, in de eerste plaats de vijandelijke strijdkrachten waren vernietigd. (VII.)

Opmerking verdient het ook dat de Romeinsche veldheeren hunne taktiek niet alleen wijzigden naar den aard van het land, waar zij oorlog voerden, maar vooral naar den aard van den vijand, dien zij te bestrijden hadden. (VIII) In een later tijdvak vinden wij dat o. a. uitvoerig vermeld van Cacsar toen hij geroepen werd om in Afrika den oorlog te voeren tegen woeste volksstammen, die uitmunten door hunnen ontembaren moed, door hunne even trouwelooze als wel overlegde wijze van strijden: de guerillaoorlog op groote schaal. —

Na deze zeer oppervlakkige schets kan het ons wel niet meer verwonderen, dat de Romeinen eeuwen lang hebben gezegevierd zelfs over zooveel machtiger volken, dat zij het groote doel, waarop al hun streven was gericht, de wereldheerschappij, wel moesten verwerven. Maar toch, het kan niet genoeg worden herhaald, dat doel hebben zij niet alleen bereikt door hun meesterschap in de krijgskunde, maar evenzeer door hun geheele regeerstelsel, door hunne berekenende *voornitziende* staatkunde, door hunne bedachtzaamheid, hun wijs overleg, hunne volharding, hun dorst naar roem en niet het minst door hunne vaderlandsliefde, die het Romeinsche volk in moeilijke, gevaarvolle tijden steeds bereid vond tot het brengen der zwaarste offers. (IX).

Laat ons thans zien hoe het met Karthago was gesteld.

Daar was de regeering in hoofdzaak oligarchisch, d. w. z. dat de macht bij slechts weinigen berustte.

Twee Suffeten gekozen uit bevoorrechte familiën en aanvankelijk voor het leven benoemd, waren de hoogste waardigheidsbekleeders in de republiek.

Op de Suffeten volgde de Senaat, waarin alle voorname familiën vertegenwoordigd waren.

Om de uitvoering van het gezag gemakkelijker te maken, werd uit den Senaat de raad der Centumviri (der honderd en vier) gekozen. Langzamerhand maakten deze zich meester van het gezag, zoodat de Suffeten slechts voor een jaar benoemd en niet meer bekleed met het opperbevel over de legers, ten laatste niets meer waren dan de voorzitters van dien raad en de geestelijke opperhoofden van het volk.

De Centumviri door de medeleden gekozen, konden de legerbevelhebbers ter verantwoording roepen en maakten van dat recht gebruik om alle strijdkrachten van de republiek afhankelijk van zich te maken. Geleidelijk werden ook alle regeeringspersonen en zelfs de Senaat aan hun toezicht onderworpen. Zoo waren dus in Karthago gedurende geruimen tijd de Senaat en den Senaat de Centumviri de eenige meesters van het gezag.

Opdat de armen of min gegoeden geen deel zouden kunnen uitmaken van de regeering was — evenals in Rome — bepaald dat aan het bekleeden van een openbaar ambt geen bezoldiging was verbonden. Daardoor was het tevens vergund dat één burger verschillende bedieningen bekleedde.

En zoo was dan rijkdom het eenig vereischte om in Karthago tot macht, eer en aanzien te geraken, zeker een zeer slechte waarborg tot het verkrijgen van een goed, eerlijk en solide regeerstelsel. Wel het allerminst was dit te verwachten bij de Karthagers, waarvan Polibius getuigt dat niemand ooit werd gelaakt over de wijze, waarop hij zijn rijkdom had verworven — dat bij hen alle waardigheden voor geld verkrijgbaar waren. En Aristoteles, die dat bevestigt, voegt er als eene waarschuwing bij: „Carthage aimait l'or; elle l'a possédé et elle est morte „tout entière le jour où elle l'a perdu, *receperunt mercedem suam.*”

Werd dus het staatsbestuur geheel beheerscht door de macht

van het geld, ook in ander opzicht was dit het geval. Wel schroomden zij niet — evenmin als vroeger onze Oost-Indische Compagnie — hun handelsmonopolie door middel der wapenen te steunen en uit te breiden, maar toch bleven zij voor alles handelaren en droegen al hun handelingen daarvan den stempel. Vooral was dit het geval met opzicht tot hun krijgswezen, dat wel het sterkste contrast opleverde met dat van hun tegenstander. De Romeinen toch waren, zooals wij reeds zagen, in 't bezit van een *nationaal* leger, „une armée d'où l'étranger, „l'affranchi, le prolétaire étaient exclus, et qui avait déjà établi „cette religion du drapeau qui a fait accomplir tant de miracles.” 1) Dat leger samengesteld uit de vlugste, de sterkste en meest beproefde krijgsglieden van geheel Italië, was even geroemd als gevreesd om zijne groote *moreele* waarde, muntte uit door geoefendheid en dapperheid, en vormde, dank zij eene onverbidelijke krijgstucht, een krachtig, harmonisch steeds slagvaardig geheel.

Bij de Karthagers was het echter geheel anders gesteld.

Vonden zij zich geplaatst voor moeilijke quaestiën, waren zij gewikkeld in ernstige conflicten, moesten zij beslissen over oorlog of vrede, dan werden zij door geen edele hartstocht geleid, dan werd het gevoel niet geraadpleegd, want het hart bleef koud en onverschillig, slechts koele berekening gaf den doorslag. En waarom zou het ook anders zijn? Het gold bij die beslissing immers niet het leven en het bloed hunner zonen, slechts dat van vreemde huurlingen, en die werden daarvoor betaald, dat was immers verbonden aan hun beroep!

1) Hoe groote waarde de Romeinen hechtten aan hun standaarden, hoe de korpsen den standaard beschouwden als het dierbaarst bezit, hoe dat symbool van het vaderland, dat zinnebeeld der eer, hen tot groote daden wist te brengen, daarvan heeft de geschiedenis menig voorbeeld opgetoekeud. Wij vinden daarvan o. a. een bewijs in hetgeen Servius Tullius deed in den oorlog tegen de Sabijnen. Terwijl de Romeinsche soldaten wankelden en aanzelden om voorwaarts te gaan, neemt die bevelhebber een standaard en werpt die naar den vijand. Nu voelen zij hun moed herleven, stormen vooruit, hernemen hun kleinnood en behalen de overwinning.

Dit herinnert ons in eenigszins gewijzigden vorm aan de beroemd geworden vaandelepisode bij Lemboe op den 25en December 1873.

„Carthage prodigue de ses mercenaires les pesait, ces grandes questions redoutables, au poids de l'or et de l'argent, et elle „y prenait un parti sur des raisons de chiffres et des calculs „de plus value.” 1)

Hunnen handelsoorsprong getrouw, beschouwden die volbloed handelaren ook, ja vooral den oorlog, zoowel als de middelen om dien te voeren als eene quaestie van geld, als een zaak van handel. „La guerre fut surtout pour elle (Carthage) une „entreprise financière, la conquête une opération de commerce, „la domination un trafic, un système d'exploitation.”

Elk hunner aan de Middellandsche zee gevestigde kantoren was tevens een werfbureau, waar ieder voor den krijgsdienst kon worden aangenomen, zoowel de Numidische ruiter als de om zijne behendigheid zoo geroemde Balearische slingeraar, zoowel de Spaansche, de Gallische of Siciliaansche voetknecht als de Griek, die als zeeman, bouwkundige, ja zelfs als spion te gebruiken was. 2) Hoe meer verschillende rassen in het leger waren opgenomen, hoe gewenschter dat den Karthaagschen Senaat toescheen, met het oog op inwendige rust en veiligheid. Zij ging daarbij van de veronderstelling uit dat het uitbreken van een opstand onder zulke heterogene bestanddeelen onmogelijk zou zijn. Hoe onjuist ook die meening was, bleek echter na den eersten Punischen oorlog toen 20000 huurlingen van Sicilië naar Karthago teruggekeerd, deels uit verveling, het gevolg van gedwongen rust, deels ook door het niet nakomen van hun gedane beloften tot opstand oversloegen. 3)

1) Provost Paradol, Essai sur l'histoire universelle.

2) Vrouwen en kinderen der aangeworven soldaten brachten zij tevens over, zoo mede hetgeen zij bezaten. Ook dit geschiedde uit berekening; zoo toch moenden zij een waarborg te hebben voor hunne trouw en na een moorddadig gevecht, was dit een voordeel voor de schatkist.

3) Die militaire opstand kreeg weldra veel aanhang onder de bevolking der Afrikaansche steden, die door de Karthagers steeds hard waren behandeld, vooral wanneer het guld de heffing der reeds zoo drukkende belastingen.

Onder aanvoering van Spendius, vroeger een Romeinsche slaaf, en Matthos, groeide het leger der opstandelingen tot 40.000 en later zelfs tot 70.000 man aan. Eerst na een oorlog van 3 jaren en 4 maanden

Of die samenstelling der krijgsmacht uit zooveel verschillende volksstammen met al hun eigenaardigheden, zelfs bij een buitenslandschen oorlog van eenigszins langen duur, een zeer nadeligen invloed moest hebben op den samenhang, op de militaire waarde, de *moreele* kracht van het leger, daaraan dacht de Senaat wel het allerminst, daarvan had hij, als onwetend in krijgssaken, geen begrip. (1) Toch kwam dit dikwijls maar al te duidelijk aan het licht, daar o. a. de *desertiën* in het Karthaagsche leger zeer menigvuldig voorkwamen. (2) Bij de Romeinen daarentegen was dit een bijna ongekend verschijnsel, omdat hun leger was samengesteld uit soldaten, die voortkwamen uit het goede deel van een fier volk (3) dat zich geroepen achtte te bevelen; omdat ieder Romein, het verlies zijner nationaliteit beschouwde als de grootste schande, die hij zich dus nooit uit vrijen wil zou aandoen; omdat ieder Romein doordrongen was van het bewustzijn, dat het leger overal het vaderland vertegenwoordigde.

den (241—238 v. C.) werden zij door Hamilkar verslagen en verdelgd. Polibius verhaalt dat nog geen oorlog zich door grooter barbaarscheit had gekenmerkt.

(1) „En général, les qualités et les défauts des armées et les causes vraies de leur triomphes ou de leurs revers échappent au jugement des peuples intéressés. Ils sont, à cet égard, très naturellement d'ailleurs, livrés à des préjugés et à des passions qui leur cachent la vérité. Et c'est ainsi que la décadence des mœurs militaires, grande maladie morale qui précède et prépare toujours, dans l'histoire, la décadence des peuples eux-mêmes, est expressément l'une de ces maladies que la médecine appelle *insidiuses*. On ne la voit pas naître, on ne la voit pas se développer, et quand tout à coup ses redoutables effets éclatent, le mal est sans remède, et tout est perdu.”

Zoo schreef Trochu in 1867, en in 1870 en 1871 hebben de Fransen de waarheid van die woorden ondervonden; de Karthagers ondervonden die bij hunnen ondergang en wij in onzen oorlog tegen de Atjehers, n.l. hoe gebrekkig onze legerorganisatie was.

(2) Hierbij dient te worden vermeld dat alleen de bevelhebber, zijn voornaamste officieren en zijn lijfwacht, het *heilige korps* genaamd, Karthagers waren. Opmerkelijk is het echter, hoe ondanks dat alles, het verrichten van krijgsdienst door een Karthaagsch burger, als een daad van groote verdienste werd beschouwd.

(3) Bij het beleg van Karthago (147 en 146) toen het Romeinsche leger reeds *niet* meer een *uitsluitend nationaal* leger was, toen het langdurig beleg en tegenspoed het ontmoedigd had, openbaarden zich die ontmoediging en demoralisatie in menigvuldige *desertiën*.

Het voornaamste, waarvoor de Karthagers meenden te moeten zorgen was, dat hun legers een groote getalsterkte hadden. Dat kon doorgaans zonder bezwaar geschieden, daar die huurlingen, tuk op oorlogsbuit, overal tegen geringen prijs waren te verkrijgen. In de dagen van Karthago's geldelijken voorspoed werd dan ook met zorgelooze kwistigheid met het leven zijner soldaten omgesprongen. Immers wat kwam 't er op aan of eenige duizenden barbaren minder op de wereld bestonden! (1) Over het verlies van zulke menschenlevens, behoefde men zich waarlijk niet te bekommeren, maar wel over het verlies van kapitaal, dat zij vertegenwoordigden. En was de schatkist minder goed voorzien of uitgeput vóórdat het doel was bereikt, welnu wat nood, men trok dan eenvoudig terug of onderhandelde, het was dan eenvoudig eene mislukte speculatie; dat gebeurde meer-malen in den handel en daarin moest men dus kalm berusten. En slaagde de onderneming, dan waren de daarvoor gedane uitgaven spoedig gedekt en de daarbij omgekomen huurlingen nog spoediger vergeten.

Zóó is, in korte trekken saamgevat, de schets die Victor Durny ons geeft van de door den Karthaagschen Senaat goed geoordeelde legerinrichting, eene schets, die hij besluit met deze ontboezeming:

„L'amour de la gloire et de la patrie, le dévouement à l'Etat, „tous ces grands noms qui faisaient à Rome des miracles, „n'avaient pas cours dans le sénat de Carthage. On y parlait „beaucoup de recettes et de dépenses, fort peu d'honneur „national.” (2)

(1) De tocht van Hannibal over de Alpen, dien wij nader zullen schetsen, levert daarvan een duidelijk bewijs. En door het Nederlandsche volk is dit bewijs geleverd door zijne betoonde onverschilligheid in de groote verliezen aan menschenlevens in den Atjehoorlog, het gevolg van de chronisch geworden Atjeh-kwaal.

(2) Zóó was trouwens ook de geest van het geheele volk. Dat kwam maar al te duidelijk te voorschijn na den tweeden Punischen oorlog, toen de Karthagers na de hen opgelegde vernederende vredesvoorwaarden, het moeilijkst en het laatst van hun goud konden scheiden. Hannibal verontwaardigd over de groote droefheid, die zijn landgenooten daarbij aan den dag legden, voegde hen met bitterheid toe: „C'est quand „on nous enlevait nos vaisseaux et nos armes qu'il fallait pleurer; le „moindre de vos maux est celui qui vous coûte le plus de larmes.”

Bij het wedergeven van dit beeld van Karthago's toestand, vooral uit een militair oogpunt beschouwd, mogen wij hier reeds ter loops de vraag stellen, of in die schets, gelukkig niet doorlopend, maar toch al te dikwijls, niet ons eigen beeld is te herkennen?

Wij doen die vraag met leedgevoel, met zekere schaamte, indachtig aan de woorden van den ouden Tacitus, „dat vleiers de ergste vijanden zijn” (1), wij doen haar met het doel, om, indien dat bij ons nog mogelijk is, wat velen reeds betwijfelen, daaruit nog leering te trekken. En wanneer wij ons dan herinneren, hoe gedurende de vijftien reeds verlopen jaren van den rampvollen Atjeh-krijg, met opzicht tot het Ned. Indisch leger is gehandeld of *niet* gehandeld (2), hoe de *ware* toestand van verval, reeds vóór het aanvangen van den oorlog bij dat leger ingetreden, stelselmatig is en nog wordt ontkend; hoe de zorg voor dat leger, hoe zijn gewichtigste belangen — buiten de schuld der bevelhebbers — dikwijls op de schromelijkste wijze zijn verwaarloosd, dan moet die vraag helaas bevestigend worden beantwoord.

(1) Pessimum inimicorum genus laudantes.

(2) Merkwaardig is het hierbij in herinnering te brengen, dat „terwyl de Commandant van het Ned. Ind. leger reeds in Januari 1874, den opperbevelhebber der tweede Atjeh-expeditie gewezen had „op het onvermogen, dat weldra zou intreden om de op Atjeh geleden verliezen aan te vullen, daar de bataljons op Java voor de samenstelling der tweede expeditie reeds hun beste elementen aan geoffende manschappen en kader hadden afgegeven,” (Zie „De waarheid over onze vestiging in Atjeh” van den luit.-generaal v. Swieten, bl. 309 en 310) de Minister van Koloniën den 18 April 1874 in de Tweede Kamer verklaarde „dat er *toen* gelegenheid bestond in Indië „eene reservebrigade te formeeren.” En — voegde de Minister er bij — „omdat wij (in Indië) boven de gewone formatie 3000 man moeten hebben, die in bezetting moeten blijven, gaat de Regeering, niet tegenstaande dat overcompleet, voort met al te nemen wat zij krijgen kan.” Deze zoo karakteristieke ministerieele verklaringen zijn te lezen op blad. 57 van het Verslag van het verhandeld in de vergaderingen der Tweede Kamer der Staten-Generaal van 16, 17, 18 en 20 April 1874.

Niet minder karakteristiek is de aanschrijving van het Dep. van Oorlog (in Nederland) van den 25 Maart 1887 gericht aan de Plaatselijke en Garnizoens-Commandanten, die blijk geeft van allerzondringste opvattingen, omtrent den eisch, waaraan het *moreel* gehalte van het N. I. leger behoort te voldoen.

Mislukking van den eersten krijgstocht der Romeinen naar Afrika. Hannibal's inval in Italië verijdelt voorloopig Rome's Afrikaansche plannen. Voorbereidingen voor den tweeden veldtocht. De eerste stap tot het vestigen hunner heerschappij op Noord-Afrika en voor de toekomstige verovering. Toepassing van hun groot staatkundig beginsel: „Divide et impera.”

Die merkwürdige Art, wie Rom im zweiten punischen Kriege Carthago durch einen Angriff in Spanien und Afrika bekämpfte, während Hannibal in Italien noch unbesiegt war, kann ein Gegenstand sehr lehrreicher Betrachtung sein, weil die allgemeinen Verhältnisse der Staaten und Heere, auf denen die Wirksamkeit dieses indirekten Widerstandes beruhte, noch hinreichend bekannt sind.

Vom Kriege. CARL VON CLAUSEWITZ.

A toutes les qualités politiques et militaires qui firent triompher Rome, il faut ajouter la sagesse prévoyante du plus grand peuple administrateur de l'antiquité qui avait préparé de si loin cette ressource pour les mauvais jours.

VICTOR DURUY.

Jamais nation ne prépara la guerre avec tant de prudence et ne la fit avec tant d'audace.

MONTESQUIEU.

Ofschoon de Karthagers reeds na de drie eerste jaren van den Punischen oorlog, slechts van enkele zeeplaatsen op Sicilië meester waren gebleven, bezochten hun vloten toch telkens de kusten van Italië, die dan werden verwoest. Dit deed den Romeinschen Senaat besluiten (261) den vijand de heerschappij op zee te ontweldigen. Reeds het volgend jaar (260) behaalde de consul Duillius bij Myles (Melazzo) eene beslissende overwinning op de Karthaagsche vloot. 1) Kort daarop ontstaat nu het eerste plan om eene landing in Afrika te bewerkstelligen. 2)

Intusschen hebben de Karthagers hun bekwamen veldheer Hamilkar naar Panormus (Palermo) gezonden en zijn te land

1) Enkele der toenmalige schepen waren reeds voorzien van een of twee rammen.

2) Door Afrika werd destijds verstaan het eigenlijke grondgebied van Karthago, westwaarts en ten zuiden begrensd door het Numidische rijk.

(altijd op Sicilië) groote voordeelen door hen behaald. Maar nadat de Romeinsche Consuls verschillende plaatsen hebben heroverd, (258), en bij Lipari eene overwinning ter zee is bevochten, treft de Senaat de noodige *voorbereiding* tot uitvoering van een krijgsplan, dat zich door groote stoutheid kenmerkt. Eene vloot van 330 vaartuigen wordt uitgerust, en een leger van 100.000 man daarop ingescheept. Daarmede moeten de Consuls Manlius Vulso en Attilius Regulus zich dwars door de Karthaagsche vloot een doortocht banen, om vervolgens eene landing in Afrika te bewerkstelligen. Ter hoogte van Ecnomus vindt de beslissende zeeslag plaats (256), waarbij de Karthagers van hunne 350 schepen er 94 verliezen. Zoodra Regulus de door zijne vloot geleden schade heeft hersteld, landt hij met zijne legioenen bij Kaap Mercurius (Bon), belegt Clypea (Kelibia), behaalt in slechts enkele dagen de grootste voordeelen op de Karthagers, maakt 20.000 gevangenen en een onmetelijken buit. Door dit eerste succes misleid, begaat de anders zoo voorzichtige Senaat den misslag, Manlius en zijne legioenen terug te roepen. Regulus blijft echter met 15.000 man en 500 ruiters in Afrika achter, slaat met die macht nog herhaaldelijk den sterkeren vijand, bemachtigt 300 steden en na de overwinning bij Hades zelfs het op 3 uren van Karthago gelegen Tunis (256). Doch op zijne beurt wordt Regulus overwonnen, gevangen genomen en zijne legioenen bijna vernietigd nadat het Karthaagsche leger (12.000 man voetvolk en 4000 ruiters), onder aanvoering van den Lacedemoniër Xanthippe zich heeft opgesteld in de vlakten, waar de ruitery beslissend kan optreden. Die tegenspoed, gevoegd bij de ondervonden moeielijkheid om de bezetting te Clypea, over zee steeds van het noodige te voorzien, doet den Senaat besluiten den oorlog weder naar Sicilië over te brengen en Afrika, *althans voorloopig*, op te geven (255).

Nauwelijks is echter de tweede Punische oorlog uitgebroken of de Romeinen beramen het plan om Karthago wederom op zijn eigen grondgebied aan te tasten en daár zijn strijdkrachten te vernielen.

Terwijl Publius Cornelius Scipio 1) den oorlog in Spanje gaat

1) De vader van den toekomstigen Afrikaan, die in 235 v. C. geboren geheel denzelfden naam heeft.

voeren, heeft de Consul Sempronius dan ook reeds den last, de noodige *voorbereiding* te treffen, om, zoodra hun wapenen daar mochten zegevieren met een leger van 30.000 man en 200 schepen van uit Sicilië naar Afrika over te steken, en op die wijze een krachtige strategische diversie te bewerkstelligen. Intusschen is Hasdrubal, de Karthaagsche opperbevelhebber in Spanje, door een Gallischen slaaf vermoord, (220) en Hannibal door zijn soldaten tot diens opvolger uitgeroepen, eene keuze, die de Karthaagsche Senaat wel bekrachtigen moet.

Reeds drie jaren heeft Hannibal onder zijn schoonbroeder (1) in Spanje gestreden. Ook hij ziet slechts heil in den *offensieven* oorlog, en, natuurlijk onbekend met Rome's plannen, besluit hij den vijand in het hart van Italië aan te tasten en voor goed weerloos te maken. De Karthagers zijn echter geen meester meer van de Middellandsche zee. Om zijn stout veldtochtsplan te verwezenlijken, zal hij dus met een groot leger over de Pyreneën, over de Rhône (Rhodanus) en over de Alpen moeten trekken. Zonder dralen treft hij daartoe de vereischte voorbereidingsmaatregelen. Vijftien duizend Spanjaarden zendt hij naar Afrika om daar garnizoen te houden, en ontbiedt een even groot aantal Afrikaansche troepen ter versterking zijner krijgsmacht. Tevens laat hij heimelijk door zijn zendelingen de bergpassen, die hij moet overtrekken, nauwkeurig verkennen, zich vergewissen omtrent de gezindheid der volksstammen aan gene zijde van de Pyreneën, terwijl hij zich door geld in de voorbaat den steun verzekert van de volken aan de Po (Padus). Zijn spionnen keeren terug met gunstige berichten. In de lente van het jaar 218 trekt nu de 27-jarige veldheer van uit Karthagena (2), meestal nabij de oostkust van Spanje blijvende, noordwaarts naar de Ebro (Iberus), waar hij met een leger van 102.000 man aankomt. Behalve 15000 man, die hij onder bevel van zijn broeder Hasdrubal voor de verdediging van Spanje achterlaat

(1) Niet te verwarren met zijn broeder Hasdrubal bijgenaamd Barka (hun geslachtsnaam) die in 207 in Italië sneuvelde, in den slag aan de Metaurus (rivier in Umbrië).

(2) Nieuw Karthago in 227 door Hasdrubal (schoonzoon van Hamilkar) gesticht om zijne veroveringen te bevestigen.

blijft een korps van 11.000 man onder Mago, de landstreek tusschen de Ebro en de Pyreneën bezet houden. Hier reeds heeft hij met de grootste terreinbezwaren te kampen. Terwijl kleinere troepenafdeelingen noordwestwaarts voortrukken tot het teruggedrijven van vijandige bergstammen, trekt hij met het gros zijner krijgsmacht, in de nabijheid van Emporium (Ampurias) over de Pyreneën. Uit vrees voor de gevaren aan dien tocht verbonden zijn inmiddels reeds vele zijner soldaten gedeserteerd; Hannibal zendt er nog 11.000 terug en terwijl zijn jongere broeder Hanno met 10.000 man voetvolk en 1000 ruiters de bergpassen in zijn rug bewaken en daar als reserve blijven moet, valt hij met eene macht van 50.000 man voetvolk en 9000 ruiters, allen beproefde oude soldaten en 37 strijdoglifanten, (1) in Gallië, waar hij zijne macht versterkt met de op Rome ontevreden stammen.

Toen Publius Scipio met zijne vloot Marseille (Massilia) binnenliep, had Hannibal, dien hij nog aan gene zijde der Pyreneën waande, reeds de Rhône bereikt, dien hij bij Roquemaure, 19 kilometers benoorden Avignon (Avenio) overtrekt, en waarbij natuurlijk groote moeilijkheden moeten worden overwonnen. Een ruiterverkenning leidt tot een treffen met de Romeinsche troepen, waarbij de Karthagers het onderspit delven. Hannibal's doel is het echter niet in Gallië slag te leveren, hij trekt daarom verder noordwaarts langs den Rhôneoever, en bereikt na vier marschdagen het gebied der Allobrogen, een riviereiland gevormd door de Rhône en Isère (Isara). Hier betwisten twee broeders elkander het gezag. De oudste behaalt de overwinning door Hannibal's hulp, die daarvoor kleeding en levensmiddelen

(1) Het bezigen van strijdoglifanten hadden de Karthagers overgenomen van de Ptolomeën. De olifant was toen nog inheemsch in Noord-Afrika doch is langzamerhand uitgeroeid door de voortdurende jachten, ook der Afrikaansche vorsten, om dat dier voor oorlogsgoed gebruik te benutten. Ook de Atjehsche vorsten maakten vroeger veel gebruik van strijdoglifanten, zie o. a. brief van den Atjehschen Sultan aan Prins Froderik Hendrik. „Atchin's verheffing en val", door Mr. J. E. Banck (1873) blz. 76.

Eenige jaron geleden hebben wij in Atjeh beproefd den olifant als lastdier te benutten, doch evenals zoovele andere daar genomen proeven is ook die mislukt.

bekomt voor zijne soldaten. Hij rukt nu verder voort naar de Alpenketen, begint medio October den overtocht, vermoedelijk over den kleinen St. Bernard (1) en bereikt na negen marschdagen (26 October) de pashoogte, waar hij het overschot van zijn leger twee dagen rust gunt. De ruwe weersgesteldheid, de sombere mist en sneeuw, de felle koude, de steile donkere berggevaarten die zonder gebaande wegen moeten worden overgetrokken, de woeste bergstroomen, de huiveringwekkende afgronden, zij zijn niet de grootste der te overwinnen bezwaren; menige hardnekkige strijd moet te midden dier sombere natuurtooneelen worden geleverd tegen de bergvolken, die hem op de moeilijkste punten den doortocht betwisten. Toch is door zijn onverzettelijken wil het reuzenwerk in 14 dagen volbracht, ten koste echter van 36000 soldaten. Met een leger van slechts 20.000 man voetvolk en 6000 ruiters dringt Hannibal Italië binnen. Ondanks zijne groote voortvarendheid heeft hij 5 maanden noodig gehad, om van uit Karthagena, Turin (Augusta Taurinorum) te bereiken. (2)

Dien tijd hebben de Romeinen benut om zich in Italië op de verdediging voor te bereiden en vooral Rome in geduchten staat van tegenweer te brengen. Van een oorlogvoeren in Spanje is nu geen sprake meer, veel minder nog kan aan een nieuwen krijgstoct in Afrika worden gedacht. De Romeinsche Senaat, in den aanvang den misslag begaande den Karthager te onderschatten, is van meening dat 4 legioenen voldoende zullen zijn om Hannibal te weerstaan, doch is weldra genoodzaakt 23 legioenen op de been te brengen.

Sempronius wordt met zijn leger van Sicilië teruggeroepen en door Scipio naar Boven-Italië ontboden. Na zijne vruchteloze

(1) De verschillende schrijvers over Hannibal's tocht zijn het volstrekt niet eens over welken pas die zou hebben plaats gevonden. De gemakkelijkste weg leidde over den 6750 voet hoogen kleinen St. Bernard. Van de 90 daarover handelende geschriften zijn er 33 die dezen bergpas noemen, 24 die beweren dat de passage over den mont-Genèvre (Janus mons) zou zijn geschied, 19 noemen den grooten St. Bernard, 11 den mont-Cenis, 3 den mont-Viso, anderen den Simplon. Zie Duruy D. I. blz. 549.

(2) Een afstand van 400 mijlen; de mijl van 4000 meters.

poging om Hannibal nog aan de Rhône tegen te houden, zendt Scipio zijn broeder Cneus met zijn legioenen naar Spanje. Hij zelf keert in allerijl en uit eigen beweging naar Italië terug, begeeft zich van Pisa naar Piacenza, neemt het bevel over de aan de Po (Padus) verspreide troepen, trekt die rivier over en stelt zijn leger op tusschen de Karthagers en de Insubren, (1) in de hoop Hannibal's uitgeputte soldaten bij het afdalen der Alpen te vernietigen. Nogmaals is Hannibal hem echter voor geweest, nogmaals komt hij ondanks zijn voortvarendheid te laat. Nu begaat hij echter de fout de Ticino over te trekken, in stede van haar als eene sterke verdedigingslinie te benutten en zijn leger daarachter op te stellen. Aan de Ticino vindt weldra het eerste treffen plaats, (218), eigenlijk slechts een voorhoede gevecht. De Romeinen worden door de overmachtige Numidische ruitery geslagen en teruggeworpen over de Po. (2) Zonder den vijand zelfs dien rivierovergang te betwisten, laat hij Hannibal ongehinderd de Po overtrekken, en, wegens zijne minderheid in ruitery, den slag ontwijkend, neemt hij achter de Trebia stelling, zijn versterkt kamp aangeleund tegen de Appenijnen. Daar wacht hij Sempronius af, die met zijn legioenen in 40 dagen tijds van Reggio (Rhegium), door Etrurië langs de zuidelijke hellingen van de Appenynen, Ariminum (3) bereikt. Nauwlijks zijn nu de beide Romeinsche legers in Scipio's kamp vereenigd, ter sterkte van 36.000 man voetvolk en 4000 ruiters, of de Consuls moeten den strijd wel aannemen, dien de Karthagers zoeken.

Intusschen is Hannibal's leger versterkt, niet alleen door de troepen onder zijn broeder Hanno, maar ook door talrijke benden Galliërs, en heeft hij, door verrassing of door list het sterke Clastidium (aan de Po, boven Piacenza) vermeesterd. Hij weet de Romeinen uit hun versterkt kamp te lokken naar de overzijde der toegevroren Trebia, in eene vlakte, waar 2000 Kar-

(1) Een den Romeinen vijandige volkssam in het Noorden van Gallia Cisalpina.

(2) De gewonde Consul vindt hier bijna den dood, doch wordt gered door zijn zoon, den lateren „Afrikaan.”

(3) Rimini in Umbrië.

thagers, onder Hanno, in de bedding van een bergstroom in hinderlaag liggen. Geheel onverwacht worden de Romeinen van achteren en in de flanken aangegrepen, en de overmachtige Numidische ruitery brengt verwarring, dood en verwoesting in hunne gelederen. (1) Vijf en twintig duizend Romeinen bedekken het slagveld of worden vermist. Slechts 10000 slaan zich heen door de Galliërs van Hannibal en bereiken onder Sempromius het sterke Piacenza, waar Scipio in den nacht nog eenige door hem vereenigde vluchtelingen terugbrengt. De nederlaag is volkomen (218) en noodzaakt de Romeinen naar gene zijde van de Appenijnen te wijken. Slechts Piacenza, Cremona en Modena zijn in Cisalpina nog in hun bezit.

Terwijl Hannibal's leger nu steeds wordt versterkt door groote Gallische krijgsbenden, belet Cneus Scipio in Spanje echter aan zijn broeders den doortocht naar Gallië, wordt door een Romeinsche vloot zijn gemeenschap met Karthago onmogelijk gemaakt, worden troepen gezonden naar Sicilië, naar Tarente en tevens naar alle versterkte plaatsen.

Hannibal houdt Piacenza omsloten, doch het ligt niet in zijn veldtochtsplan den tijd te verliezen met het belegeren van sterke steden of plaatsen, waartoe hij bovendien de noodige aanvalsmiddelen mist. Zoodra het jaargetijde dan ook eenigszins gunstiger is geworden, rukt hij naar Etrurië om daar de Romeinsche legioenen op te zoeken en tot den strijd te noodzaken. Om den vijand te misleiden (2) kiest hij den moeielijksten weg over de Appenijnen, en na die te zijn overgetrokken, marcheert hij, steeds kampende met de grootste moeielijkheden, zelfs met den onwil der Galliërs, door de moerassen in de Arnovallei, over Pontremoli (Apua) en Faesulae (Fisoles) naar Arretium (Arezzo). Daar heeft het Romeinsche leger onder Consul Flaminus een zeer sterk legerkamp betrokken, terwijl aan gene

(1) Terwijl de sterkte der Romeinsche ruitery 1/9 bedroeg van hunne legersterkte, telden de Karthagers 10000 ruiters op 20000 man voetvolk, eene verhouding dus van 1:2.

(2) Dit gelukt hem volkomen want de Romeinsche bevelhebbers vermoeden niet dat Hannibal van dien kant zal komen, en wachten geduldig totdat de Karthagers over de gemakkelijkste, meest gebruikte wegen, zich in de Appenijnenketen zullen begeven.

zijde der Appenijnen een tweede Romeinsch leger zich te Ariminum (Rimini) bevindt. Hannibal trekt echter het zoo sterke Arretium voorbij en verder zuidwaarts, wel voorziende dat Flaminius nu zijn kamp verlaten en hem volgen zal, hetgeen dan ook gebeurt. In de onmiddellijke nabijheid van het Trasimeensche meer heeft de Karthaagsche veldheer reeds zijn slagveld gekozen, de hoogten bezet en meesterlijke gevechts-dispositiën genomen. Flaminius daarentegen begaat den groven misslag zijn marsch daarheen te vervolgen, zonder vooraf het terrein te verkennen. Terwijl zijn leger zich te midden van een dikken nevel langzaam door de vlakke voortbeweegt, nog voordat de legioenen zich in slagorde kunnen scharen, worden zij van alle kanten overvallen, omsingeld en verslagen. In slechts drie uren is de strijd beslist, is het Romeinsche leger zoo goed als vernietigd (1); slechts enkelen ontkomen het bloedbad, en Flaminius zelf boet zijne onvoorzichtigheid met het leven (217). Den daarop volgende dag worden nog 4000 ruiters, door het andere consulaire leger ter ondersteuning van Flaminius gezonden, totaal verslagen.

Ons bestek laat niet toe Hannibal verder te volgen naar het slagveld van Cannae, met zijn bloedige vermaardheid (2), op zijn meesterlijk uitgevoerde marschen en contra-marschen door Beneden-Italië, hem te bewonderen in zijn stoutheid, zijn volharding en zijn krijgsgenie, waardoor hij den Romeinschen Senaat verplicht tegen hem alleen 14 legioenen op de been te houden;

(1) Terwijl Hannibal slechts 1500 man verloor, meest allen Galliërs, bleven 15000 Romeinen op het slagveld en werd een even groot aantal gevangen genomen.

(2) In den slag van Cannae (2 Aug. 216), telt het Romeinsche leger, onder Terentius Varro, behalve 10000 man ter bewaking van het kamp achtergelaten, 80000 man voetvolk en, ondanks de dure ondervinding in de 3 vorige veldslagen opgedaan, slechts 6000 man ruitery, dus in de verhouding van 13:1. Hannibal's leger daarentegen telt op 40000 man voetvolk 10000 ruiters, dus in de verhouding van 4:1. Wederom geeft de overmacht aan ruitery hier de hoofdbeslissing. Volgens Polibius laten de Romeinen en hun bondgenooten 72000 man op het slagveld, een der Consuls, Paulus Emilius, zijn 2 questoren, 80 Senatoren, enkele oud-consuls, 22 legionaire tribunen en een menigte ridders (*equites*). Hannibal's verlies bedraagt slechts 6000 man, waaronder 4000 Galliërs

wij kunnen hem evenmin volgen op zijn terugtocht naar Bruttium (Calabrië), hem niet gadeslaan in die onneembare stelling, waar hij bijna geheel aan eigen krachten overgelaten, steeds kampend bovendien tegen ontevredenheid, verzet en verraad onder zijn soldaten, zich nog 5 jaren staande houdt. Wij zullen nader slechts zien, hoe hij gedwongen wordt die stelling, „ce repaire inexpugnable”, te verlaten, nadat Scipio naar Afrika overgestoken, Karthago ernstig bedreigt.

Toch dient hier kortelijk te worden opgehelderd waarom Hannibal na Trasimene, niet onverwijd op het slechts 25 uren verwijderd Rome is aangerukt, terwijl hij het eene consulaire leger reeds verslagen had en het andere nog ver verwijderd was. Vooreerst merkten wij reeds op dat de Karthaagsche krijgsmacht ontbloot was van aanvalsmiddeelen en Hannibal zich dus, zonder dringende noodzakelijkheid, niet aan belegeringen kon en wilde wagen. Trouwens was zijn aanval op het sterke Spoleto (1) glansrijk afgeslagen, eene waarschuwing zoo hij die al nodig had, geen beleg tegen Rome te beginnen. Ook had zijn leger sedert het Spanje verliet, door die ontzettende langdurige inspanningen veel geleden, had veel zieken en gewonden mede te voeren, had dus groote behoefte aan rust, die hij zijne soldaten in de vruchtbare vlakten van Picenum wilde verschaffen. Bovendien wist hij dat in Rome een krachtig en kloek bestuur zetelde, was het hem bekend dat hare uitgebreide verdedigingswerken even sterk als goed onderhouden waren, en al had de Senaat, ondanks de benarde tijden, ook geen enkel soldaat terugeroepen, noch uit Sicilië, noch uit Sardinië, veel minder uit Spanje, hij wist het tevens dat de stad een zeer groot aantal Romeinsche burgers telde, die geoefend in het gebruik der wapenen, gehard in den strijd, sterk door eensgezindheid en door zelfopofferende vaderlandsliefde, hare muren even goed en even hardnekkig zouden verdedigen als de beste legionairen. En daarbij verlangde Hannibal Beneden-Italië te bereiken, vooreerst omdat hij verwachtte dat de daar gevestigde volkstammen zijne zijde zouden kiezen, omdat hij hoopte Sicilië tot opstand

(1) Spolegium eene Romeinsche kolonie in Umbrië.

te kunnen brengen, en ook omdat hij voor de zekerheid zijner gemeenschap dichter bij Afrika wilde zijn, omdat hij dat ook wenschte met het oog op Griekenland en op Spanje.

Eindelijk verdient het hier nog bijzondere vermelding dat Hannibal in Italië dezelfde teleurstelling ondervond, als de generaal van Swieten. zooveel eeuwen later in Atjeh. Ondanks zijn wreedheid had Hannibal de Italiaansche gevangenen steeds goed behandeld, hen zonder losgeld zelfs teruggezonden, met het doel en in de hoop zoo doende de volken van het schiereiland voor zich te winnen, zich hun steun te verzekeren. Die berekening faalde echter omdat de groote Karthager geen juist begrip had van het nationaliteitsgevoel der Romeinen, van de macht der vaderlandsliefde, gewichtige factoren die ook wij tegenover de Atjehers, maar al te dikwijls en ten onzen nadeele hebben onderschat en miskend. Zoo zegt Duruy in dit opzicht van Hannibal: „Les bons traitements envers les prisonniers italiens, „qu'il continuait à renvoyer sans rançon, (1) ne lui avaient „encore rien rapporté. L'Etrurie ne donnait aucun signe d'affection à cet ami des Gaulois.”

Thans gaan wij eenige jaren stilzwijgend voorbij, keeren nog enkele oogenblikken terug naar Spanje, en dan naar Italië, om ons vervolgens alleen met Afrika bezig te houden.

In Spanje hadden de drie Scipio's, na een moeielijken strijd, volbracht wat Hannibal in Italië had beproefd. In het jaar 207 zijn de Romeinen meester van bijna het geheele Iberische schiereiland. Voornamelijk is dat te danken aan Publius Cornelius Scipio (*de jongere*) die, na de Ticino, vier jaren onder zijn oom Cneus in Spanje gestreden heeft en, ondanks zijn jeugdigen leeftijd, tot het opperbevel geroepen (210), Spanje grootendeels heroverd heeft. Hij begint met de vermeerstering van Karthagena (210) en

(1) Tijdens de tweede Atjeh-expeditie werd hetzelfde gedaan, maar in stede van losgeld te eischen, wat natuurlijk niet meer tot dezen tijd behoort, herkregen die gevangenen niet alleen hunne vrijheid, maar ontvingen bij hun terugkeer nog Hollandsche rijksdaalders, een lokmiddel dat ook niet tot onzen tijd behoort, maar toch niet in staat was de Atjehers voor ons te winnen.

daarna overwinning op overwinning behalende, vat hij het oude denkbeeld weder op, om Karthago op zijn eigen gebied aan te tasten. Weldra gaat hij nu ijverig aan het werk, om voor dien toekomstigen krijgstoet alles te doen, wat later de zware taak, die het leger daar wacht, verlichten kan. Zoowel gedurende den oorlog in Spanje als in Italië, heeft hij de groote militaire waarde der Afrikaansche soldaten van het Karthaagsche leger leeren kennen. (1) Die troepen zijn grootendeels herkomstig uit Numidië, welk rijk, grenzende aan Karthago's gebied, destijds is verdeeld onder Syphax en Massinissa, die vijandig tegenover elkander staan. (2) Zoodra Scipio' verneemt dat Syphax, de machtigste, zich tegen Karthago heeft verklaard, zendt hij van uit Spanje een klein militair gezantschap tot hem om een bondgenootschap met hem te sluiten. Dit gelukt en weldra worden nu de Numidiërs door de drie Romeinsche centurionen in hunne tactiek onderwezen, om later ook als voetvolk te kunnen worden gebruikt. (3) Met het oog op de vroegere plannen van den Senaat, zijn Scipio's gedachten thans meer dan ooit op Afrika gericht, heeft hij als 't ware een voorgevoel, niet zoozeer dat hij daar het toppunt van zijnen roem zal bereiken, maar, wat voor hem veel zwaarder weegt, dat daár de toekomst van Rome zal worden beslist.

Om de beide Numidische vorsten voor Rome te winnen, waagt hij het zelfs om van uit Spanje heimelijk over te steken naar Afrika (206) en zich vervolgens te begeven naar Cirta (het tegenwoordige Constantine) de hoofdstad van Numidië. Bij de

(1) Titus Livius, Caesar en Sallustius doen tal van verhalen over die voortreffelijkheid, vooral der Numidische ruiters. Ook *onze* Afrikaansche soldaten waren vroeger onze keurbenden, zij waren onvermoeid en dapper in den strijd, voorbeeldeloos trouw en aan ons gehecht, en altijd zeer gevreesd door den vijand. Door het Tractaat van 2 November 1871 deden wij afstand van de Kust van Guinea en daarmede voor de toekomst ook van onze Afrikaansche soldaten, om daarentegen de Atjehors te *mogen* bestrijden.

(2) Het nationaliteitsgevoel was bij de Barbarijsche volken over het algemeen weinig ontwikkeld, maar werd overheerscht door verdeeldheid en partijchap. Het woord *sof* duidt dit aan. Zoo was het in vroeger eeuwen en zoo is het nog. Elk Kabijlsch dorp heeft nog heden ten dage twee *sos*.

(3) Reeds in 213 had Syphax eene overwinning op de Karthagers behaald.

Afrikaansche kust ontkomt hij ter nauwernood aan Hasdrubal, die hem dan volgt aan 't hof van Syphax, in de hoop de steun van den Numidischen vorst nog voor Karthago te kunnen winnen, doch Scipio's welsprekendheid behaalt hier de overwinning op zijn tegenstander. Zoo zijn dan achtereenvolgens alle landen waaruit de Karthagers hun krijgslieden werven, Gallië, Spanje, Sicilië en nu ook Numidië voor hen gesloten, (1) zijn ze dus reeds in voorbaat verzwakt.

Weldra spreekt de jonge ondernemende veldheer zijne meening uit, dat Hannibal uit Italië moet worden verdreven, dat het eenige afdoende middel om dat doel te bereiken, hem te noodzaken zijne onneembare stelling te verlaten, is, den oorlog over te brengen naar Afrika. (X.)

Maar ditmaal bestaat er belangrijk meeningverschil tusschen twee groote Romeinsche bevelhebbers (2), vertoont ook Rome

(1) Hier zij herinnerd dat wij vroeger, ten behoeve van ons koloniaal leger, werfbureaux hadden in Zwitserland, Duitschland en de Westkust van Guinea, welke landen voor dat doel, geleidelijk voor ons gesloten zijn. Vooral het verlies van het Afrikaansche element is voor ons Indisch leger zeer groot geweest en gevoelen wij meer dan ooit, nu het Ned. Ind. leger zoo is verzwakt.

Volgens vroegere Gouverneurs van die Kust, hadden wij die Afrikanen vroeger in veel grooter getale kunnen verkrijgen, als onze regeering aan een dier Afrikaansche vorsten slechts enkele duizende guldens schuld had willen kwijt schelden. Ook hier bedroog de zuinigheid de wijsheid.

(2) Ook bij den slag van Cannae bestond verdeeldheid tusschen de beide consulaire bevelhebbers. Was de partij van den adel er in geslangu Paulus Emilius, een leerling van Fabius, tot die waardigheid te doen verkiezen, de volkspartij gaf hem tot ambtgenoot Terentius Varro, de zoon van een slager, die geen militaire bekwaamheid bezat, en die tevens zijn politieke tegenstander was. Daar het legerbevel dagelijks tusschen de beide Consuls afwisselde, maakte Varro gebruik van den dag, dat aan hem het opperbevel was toevertrouwd, om met zijn leger voorwaarts te rukken, zoodat de strijd niet meer kon, niet meer mocht worden ontwaken. Tot zijne verschooning moet hier worden herinnerd dat Duruy wel zegt dat de ontzettende nederlaag van Cannae op Varro's nagedachtenis rust, doch er op laat volgen: „Mais les dominateurs de l'Italie pouvaient-ils, sous les yeux de leurs alliés et avec des forces doubles, refuser toujours le combat?” en verder: „Cependant le peuple, l'armée et peut-être la vraie politique demandaient une bataille. Le sénat lui-même s'y décida; mais il

het beklagenswaardig schouwspel, dat de groote belangen van den Staat aan partijschap, aan verdeeldheid, aan intrigue en aan naijver worden opgeofferd, althans tijdelijk daarvoor moeten wijken.

Immers Scipio's Afrikaansche plannen vinden felle tegenkanting en bestrijding bij Fabius Maximus, om zijne tegenover Hannibal gevolgde wijze van oorlogvoeren bijgenaamd Cunctator. Na reeds meermalen Consul te zijn geweest, is Fabius, na de nederlaag bij Trasimene (217) uitgeroepen tot Dictator.

In den daarop tegen Hannibal gevoerden strijd, heeft hij vele, zeer vele gewichtige diensten aan zijn vaderland bewezen. Hem komt ontegenzeggelijk de eer toe dat hij Hannibal, zij 't ook eerst na jaren strijdens, naar Bruttium heeft teruggedrongen. Zijn veldtochtsplan, zijn wijze van oorlogvoeren komt in het kort hierop neder: met alles, troepen zoowel als leeftocht, terug te trekken binnen de versterkte plaatsen, zelf overal (dus in 't *eigen* land nog wel) alles te vernielen om den vijand zijn hulpmiddelen te ontnemen, overal den strijd te ontwijken, maar niettemin voet voor voet den vijand te volgen, zijne fourageeringen te beletten, zijne konvooien op te lichtē, hem geen rust te gunnen en aldus stuksgewijze, door uitputting te vernietigen. (1)

fallait „un chef habile, expérimenté.” Dat was Varro wel het allerminst, en daarom beging het volk erger dan een misslag, door juist in dien tijd zulk eene keuze te doen. Met het oog op de hierboven geciteerde vraag van Duruy, zouden ook wij mogen vragen of die rol van *lijdelijk afwachten*, die wij nu reeds meer dan 3 jaren, in onze geconcentreerde stelling tegenover de Atjehers hebben volgehouden, en slechts *negatieve* resultaten heeft opgeleverd, overeen is te brengen met de eer, de waardigheid het prestige van den Souverein over ons onmetelijk Eilandenrijk? Op die vraag laten wij von Clausewitz het antwoord geven, waar hij zegt: „dat het strijdt met het begrip van „oorlog, om de verdediging het uiterst of einddoel te doen blijven; dat oen oorlog, waarin men zijne overwinningen „alleen tot afwering wilde doen dienen, even ongerijmd zou zijn als „een veldslag, waarin de absoluutste verdediging (lijdelijkheid) in „alle maatregelen heerschte.” (Von Clausewitz. *Over den oorlog*. D II blz. 3).

(1) Dikwijls heeft men hooren beweren, en zelfs door zeer wetenschappelijke officieren, dat de wijze van oorlogvoeren v. d. generaal van Swieten in Atjeh; dat de bij zijn vertrek van daar (26 April 1874) godane aanbeveling om 'svijands aanvallen *lijdelijk af te wachten*, zelfs in den geheel onveiligen Kraton; dat do sedert 1 Maart 1885

Aan vele groote hoedanigheden paart Fabius echter groote stijfhoofdigheid, het gebrek, van met zekere geringschatting neer te zien op de denkbeelden van anderen, m. a. w. het geloof aan eigen onfeilbaarheid. Hij kan niet toegeven, hij kan niet dulden dat zijn stelsel voor de plannen van den nog zoo jeugdigen Scipio zal worden verlaten. Zijn stelsel moet zegevieren, moet ten einde toe worden gehandhaafd.

Hierbij moet worden opgemerkt dat zijn stelsel, om door *temporiseeren* den *aanvaller* langzaam te verzwakken (1) en eindelijk te vernietigen of tot den terugtocht te noodzaken, om meer dan

door de Regeering voorgeschreven *lijdelijkheid* in onze geconcentreerde stelling op Atjeh; dat dit alles als 't ware eene navolging, eene belichaming zou zijn van het stelsel van oorlogvoeren van den grooten Fabius Cunctator, naar wien generaal van Swieten, zoo door zijne vrienden als tegenstanders zelfs meermalen is genoemd. Uit bovenstaande beschrijving van het stelsel van Fabius, overgenomen van Duruy, die in Atjehzaken toch zeker een onpartijdige is, kan intusschen blijken hoe ongerijmd die voorstelling is. Integendeel zou men kunnen aantoonen, dat de Atjehers, die wijze van oorlogvoeren reeds sedert geruimen tijd tegenover ons in toepassing hebben gebracht.

(1) In zijn meer aangehaald werk. „*Over den oorlog* II D. blz. 28. zegt von Clausewitz: „Alle veldtochten die zich door het zoogenoemde „dralen (temporiseeren) onderscheiden hebben, gelijk die van den „beroemden FABIVS CUNCTATOR zijn voornamelijk berekend op de „vernietiging des vijands door diens eigene inspanningen.”

Hierbij dient wel in 't oog te worden gehouden dat Hannibal de *aanvaller* was, die een inval deed in het vijandelijk land, in dezelfde positie dus tegenover de Romeinen verkeerde als wij tegenover de Atjehers.

Bovendien kan en mag van *temporiseeren* in Indische oorlogen, in een moordend tropisch klimaat, van de zijde van den *aanvaller* wel geen sprake zijn. Een wel opmerkelijk is het, dat juist de generaal van Swieten tegen zulk een wijze van oorlogvoeren, een afdoend betoog heeft gevoerd. Immers in zijn werk, „De waarheid over onze vestiging in Atjeh” zegt de generaal (blz. 246): „bij alle (Indische) expeditiën te hebben waargenomen, dat een paar maanden veldtocht voldoende waren „om de helft der Europeanen te doen wegsmelten,” terwijl hij er in eene Noot bijvoegt dat diezelfde ondervinding door de Fransen is opgedaan bij hunne oorlogen in Mexico en in Algerië. En wij voegen er bij dat *die* considerans alleen reeds voldoende is, om in onze Indische oorlogen, *niet* tot *temporiseeren* of dralen maar tot krachtig, snel en voortvarend handelen aan te sporen.

Een Cunctatorstelsel in *Indische* oorlogen te willen aanbevelen en toepassen is *derhalve* zich zelve en anderen misleiden.

eene reden kans had, zij 't ook na langen tijd, het doel te bereiken. (XI)

Hannibal toch was ver verwijderd van Karthago, van waar hij de middelen moest ontvangen, om den oorlog te *kunnen* voortzetten. Vermits nu, als een gevolg van den langdurigen oorlog, de Karthaagsche schatkist in uitgeputten staat verkeerde, en aan een stand houden in Italië, althans voor het oogenblik, slechts geldelijk nadeel was verbonden, kon het een ijverzuchtigen Hanno (1) en diens partijgenooten niet moeielijk vallen, het wantrouwen van den Karthaagschen Senaat tegen hem op te wekken en te bewerken, om ondanks Hannibal's dringende verzoeken, slechts nu en dan een weinig geld en een geheel onvoldoend aantal soldaten naar Italië te zenden, en hem eindelijk geheel aan eigen krachten over te laten. De Romeinen daarentegen waren in hun eigen land en konden over alle hulpbronnen beschikken. Door tijd te winnen konden *zij* zich dus herstellen van de hen toegebrachte slagen, werden *zij* steeds sterker, in veel grooter verhouding zelfs als Hannibal's krachten verminderden, daar de Karthaagsche veldheer, aanhoudend geharceleerd, door gebrek aan troepen het *offensieve* echter niet meer kon hernemen. (2)

Keeren wij hiermede tot Fabius terug.

Door zijn grooten invloed weet hij te bewerken dat de jonge Consul naar Sicilië wordt gezonden, *zonder vloot en zonder leger*. Zóó is hij er dus in geslaagd dat ook de Senaat zich voor het *behoud van zijn stelsel* en daarmede *tegen* Scipio's plannen heeft verklaard. Gelukkig voor Rome's toekomst begrijpt het volk ditmaal beter zijne groote belangen dan zijne regeerders, gevoelt het tevens hoe Scipio wordt miskeud, welk onrecht tegenover

(1) Hanno, een onbekwaam gebleken Karthaagsch beveihebber, die den oorlog tegen de huurlingen niet had weten te beëindigen en twee malen de gelegenheid onbenut liet om de opstandelingen te verslaan. Hij was echter hoofd der partij, die Hannibal steeds dwarsboomde in diens plannen, en had in Karthago grooten invloed.

(2) Volgens den generaal van Swieten verkeerde het Nod. Ind. loyer reeds in Februari 1874 in een staat van uitputting; zie de 2e noot op blz. 229.

hem wordt bedreven. Ziehier hoe Duruy ons beschrijft wat nu gebeurde:

„Souvent le peuple voit et comprend là où les sages ne voient ni ne comprennent; avec cet admirable instinct qui n'est que le bon sens appliqué aux choses simples et grandes, il avait deviné le vainqueur d'Annibal, et il applaudissait à ses desseins. Ce que le sénat refusait, les alliés le donnèrent. L'Etrurie, naguère soupçonnée, offrit toute une flotte et une immense quantité d'armes, de fer, d'agrès et de provisions; l'Ombrie, la Sabine, les Marses, les Péligniëns, les Marucins promirent des soldats; et l'on eut le singulier spectacle d'une flotte et d'une armée spontanément fournie par les sujets de Rome, quand Rome elle-même ne donnait à son consul ni un soldat ni un vaisseau". (1)

Die onwil, die vijandige gezindheid van den Senaat volgen Scipio zelfs naar Sicilië. Zijn politieke tegenstanders trekken daarvan partij, in de hoop hem nu ten val te kunnen brengen. Hij wordt verdacht gemaakt medeplichtig te zijn aan strafbare daden, en terwijl Scipio steeds arbeidt aan de *voortereiding* zijner Afrikaansche plannen, om die te kunnen volvoeren zoodra de Senaat zal overtuigd zijn, dat dit het eenig afdoende middel is om Italië van Hannibal te bevrijden, schromen zijn vijanden niet hem zelfs te beschuldigen dat hij Hannibal's gevaarlijke nabijheid vergetend, zich overgeeft aan zoete rust en zorgeloosheid.

(1) Wel gelukkig het land, waar het *volk* door *ware* vaderlands-liefde beziel, door fierheid en nationaliteitsgevoel gedreven, niet door woorden maar door *zulke* welsprekende daden uiting geeft aan dat edel govoel, aldus het bewijs levert te beseffen dat ter bereiking van een groot doel ook groote offers noodig zijn. (XII.)

En de vraag is hier geoorloofd of de Atjehoorlog niet reeds lang tot het verleden zou hebben behoord, indien het Nederlandscho volk door *daden* getoond had daarin werkelijk belang te stellen, indien die oorlog in Nederland, ook na de tweede Atjeh-expeditie, wat meer *populair* ware gebleven, indien het Ned. Ind. leger, meer een *nationaal* leger ware geweest.

Op die noodzakelijkheid werd reeds in 1883 gewezen door den Kapitein v. h. N. I. leger W. C. Nieuwenhuijzen in zijn artikel „Het stelsel der militair instellingen voor het Indisch leger." (Indische Gids Nov. en Dec. Aflever. v. 1883.)

Om het gedrag van den jongen Consul te onderzoeken, zendt nu de Senaat eene commissie naar Sicilië, vergezeld van twee Tribunen (1), ten einde hem bij schuldbevinding, in naam van het volk, dadelijk gevangen te nemen en naar Rome over te brengen. Gelukkig echter voor Scipio, maar vooral gelukkig al weder voor Rome, is dat onderzoek toevertrouwd aan eerlijke mannen, die de waarheid huldigen, die de rechtvaardigheid en de belangen van den Staat stellen boven intrigue en partijschap. Niet alleen vinden zij Scipio geheel onschuldig aan hetgeen hem is ten laste gelegd, maar zij aanschouwen ook de vruchten van zijn *voorbereidingswerk* voor den aanstaanden Afrikaanschen krijgstoct: „A Syracuse Scipion leur montre la flotte, les „magasins, les immenses préparatifs de la descente, et il ren- „voya ses juges pleins d'admiration et d'espérance" (205).

Die zending wordt weldra gevolgd door den dood van Fabius en nu schenkt de Senaat eindelijk zijne goedkeuring aan Scipio's veldtochtsplan.

Reeds het volgend jaar (204) steekt hij met eene vloot van 400 transportschepen, begeleid door slechts 40 galeien, en een leger van 30 000 man, voorzien van 45 dagen leeftocht, van Sicilië naar Afrika over. Weldra neemt nu het groote tweegevecht, de worsteling op leven en dood tusschen de twee erfvijanden een aanvang. Weldra zal de eerste beslissende stap zijn gedaan, die volgens een rijp overwogen, *degelijk voorbereid* plan, de Romeinsche heerschappij op Noord-Afrika op vaste grondslagen zal vestigen, tot de geleidelijke verovering van dat gebied zal leiden. Vóórdat het zwaard is ontbloot, heeft de Romeinsche Opperbevelhebber zijne gedragslijn, zoo op krijgs- als op staatkundig gebied reeds afgebakend, is hij zich bewust dat het eerste hoofddoel moet zijn, de vernietiging der vijandelijke strijdkrachten, het weerloos maken van den vijand. (2) Van dat

(1) Slechts de volkstribunen waren bevoegd, hadden de macht een Consul gevangen te nemen.

(2) In zijn werk vom Kriege zegt von Clausewitz:
„Der Krieg ist also ein Akt der Gewalt, um den Gegner zur „Erfüllung unseres Willens zu zwingen . . . Soll also der Gegner „zur Erfüllung unseres Willens durch den kriegerischen Akt gezwun-

doel, van den verder te volgen, reeds vastgestelden weg zal hij zich niet laten afbrengen, door onvoorziene toevallen, noch door bijoverwegingen, noch door indrukken van het oogenblik of door andere invloeden. (1) Zelfs in het volle bewustzijn hoe krachtig zij waren, zien wij, hoe de Romeinen, vóór het doen van dien eersten stap wél hadden overwogen (2) „*quelles seraient*

„gen werden, so müssen wir ihn entweder faktisch wehrlos machen, oder in einen Zustand versetzen, dass er nach Wahrscheinlichkeit „damit bedroht sei. Hieraus folgt, dass die Entwaffnung oder das „Niederwerfen des Feindes, wie man es nennen will, immer das Ziel „des kriegesischen Aktes sein muss. So lange ich den „Gegner nicht niedergeworfen habe, muss ich fürchten, dass er mich „niederwirft, ich bin also nicht mehr Herr meiner selbst, sondern er „gibt mir das Gesetz, wie ich es ihm gebe.“

De waarheid van dien krijgskundigen grondregel hebben wij in 1874 en later in onzen krijg tegenover de Atjehers, niet het minst in onze geconcentreerde stelling, ondervonden, en wij zullen die houding ondervinden, zoolang wij die ongerijmde *lijdelijk defensieve* houding tegenover hen blijven volhouden.

(1) Met het oog op onze in Atjeh gevolgde wijze van krijgvoering, verwijzen wij naar hetgeen VON CLAUSEWITZ in zijn werk „*Vom Kriege*“ (Zweite Stereotyp-Auflage, Berlin 1883) op blz. 335—337 ter zake zegt. Wij nemen daaruit slechts deze regelen over: „Betrachten „wir jetzt die vielen ohne blutige Lösung misslungenen Angriffsfeldzüge „in der Gestalt, welche wir die vulgäre nennen möchten. Der Angreißende rückt in Feindes Land vor, drängt den Gegner ein Stück „zurück, findet aber zu viel Bedenken, es auf eine entscheidende „Schlacht ankommen zu lassen; er bleibt also vor ihm stehen, thut, „als habe er eine Eroberung gemacht und keine andere Aufgabe, „als diese zu decken; als sei es an dem Gegner, die Schlacht zu „suchen, als biete er sie ihm täglich an u. s. w. Dies sind *Vorspielungen*, die der Feldherr seinem Heer, seinem Hof, der Welt, „ja sich selbst macht. Der wahre Grund ist aber, dass man den „Gegner in seiner Lage zu stark findet. Es wird von unüberwindlichen Schwierigkeiten gesprochen, und Motive werden in den „verwickelsten, feinsten Beziehungen gefunden. So verzehren sich „die Kräfte des Angreifenden in Unthätigkeit, oder vielmehr in einer „unzureichenden und darum erfolglosen Thätigkeit. Der Vertheidiger „gewinnt Zeit, worauf es ihm hauptsüchlich ankommt, die schlechte „Jahreszeit naht, und der Angriff endigt damit, dass der Angreifende „in sein eigenes Kriegstheater zu den Winterquartieren zurückkehrt. „Jenes Gewebe von unwahren Vorstellungen geht nun in die Geschichte über und verdrängt den ganz einfachen, wahren Grund „des Nichterfolges, nämlich *die Furcht vor dem feindlichen Schicert.*“

(2) L'Algérie Romaine par Gustave Boissière.

„les risques de cette entreprise, quelles seraient leurs chances de succès. C'est ce qu'ils pouvaient aisément connaître, d'abord par la sûreté des informations que leur procurait le voisinage de l'Afrique.” (XIII)

Niet geleid door blinden overmoed, door eene avontuurlijke politiek, slechts steunend op het toeval of *faits accomplis*, maar indachtig aan het „*Gouverner c'est prévoir*” hadden zij vóór den inval in het vijandelijk land, ook de gevolgen van dien eersten stap wel overwogen en berekend, waren zij door de getroffen voorzorgen overtuigd, dat, zoodra het tijdstip daartoe zou zijn aangebroken, ook de *laatste* stap met evenveel zekerheid zou kunnen worden gedaan. (1)

Zoo vertrekt dan de tweede Romeinsche expeditie naar Afrika.

Na een door mist eenigszins vertraagden overtocht, zonder zelfs de Karthaagsche vloot te zien opdagen, landt Scipio met zijne legioenen bij het „Schoone voorgebergte” (Prom. Apollinis), hetgeen zijn soldaten reeds als een gunstig voorteeken voor de overwinning beschouwden.

Na volbrachte landing slaat hij zijn kamp op nabij Utika, bezet eenige aan de kust gelegen hoogten en zendt zijne ruitery uit tot het doen van verkenningen en fourageeringen. Wij behoeven Scipio echter niet te volgen in zijn eerste krijgsverrichtingen, in de verschillende schermutselingen en gevechten die geleverd, de plaatsen die vermeesterd worden, maar kunnen ons bepalen tot het hoofdtreffen bij Zama. Vooraf echter dienen wij te beschrijven hoe bij het groote beginsel der Romeinsche staatkunde, „verdeel en heersch” meesterlijk in toepassing

(1) Die eerste en voorname krijgskundige regel is in de Grondstellingen over den oorlog (Nederl. vertaling van 1853) van von CLAUSEWITZ aldus omschreven: „De theorie vordert alzoo dat de *waarschijnlijke omvang van elken oorlog vooraf behoorlijk uiteengezet worde*, en dat, naarmate zijn karakter den volstrekten strijd *nadert*”, — zooals de oorlog van de Romeinen tegen de Karthagers en onzen krijg tegen de Atjehers — „ook goen eerste stap worde *gewaagd*, zonder den laatsten indachtig te zijn.”

Die regel is wellicht nooit beter in praktijk gebracht dan door de Romeinen in Noord-Afrika, nooit meer uit het oog verloren, dan door ons in Noord-Sumatra.

brengt, (1) om daarna te zien hoe hij, ondanks zijn schitterend succes, getrouw blijft aan een ander grondbeginsel, nl. *niet* over te gaan tot eene *inlijving* (annexatie) van grondgebied, maar dat over te laten aan anderen, totdat die woeste volksstammen *voorbereid* zullen zijn het Romeinsche juk zonder verzet te dragen.

Nog voordat Scipio Sicilië heeft verlaten, ontvangt hij een gezantschap van Syphax, waarbij deze hem zijn bondgenootschap met Rome doet opzeggen, hem doet weten dat hij gehuwd is met Sophonisbe, Hasdrubal's dochter, (2) en dat, zoo Scipio bij zijn voornemen blijft om Karthago aan te tasten, hij, Syphax, *tegen* hem zal strijden.

Die aanvankelijk zoo ongunstige omstandigheid wordt echter een belangrijk voordeel voor de Romeinen, vooral bij de latere uitbreiding hunner heerschappij op Noord-Afrika. Immers terwijl Syphax weder Karthago's zijde kiest, verjaagt hij tevens Massinissa uit het rijk zijner vaderen (Oostelijk Numidië); vruchteloos echter laat hij hem door een zijner bevelhebbers vervolgen, de onovertroffen ruiter weet met enkele volgelingen aan Bochar's nasporingen te ontkomen. Massinissa had in Spanje in het Karthaagsche leger gestreden, en was als ruiteraanvoerder om zijne dapperheid en stoutheid even geroemd als gevreesd. Door een edele daad van Scipio had deze zich de dankbaarheid van den ridderlijken Numidiër verworven, en die gelegenheid benut om toen reeds onderhandelingen met hem aan te knopen, ten einde zich in voorbaat een steun in Afrika te verzekeren, bekend

(1) Hier dient nogmaals te worden opgemerkt dat de zwakke zijde der Barbarijsche volken was, *gemis aan nationaliteit*. De bewoners der verschillende landstreken, steden en dorpen waren steeds verdeeld in twee of meer partijen (çof), die vijandig tegenover elkander stonden. Die treurige staatkundige toestand, die verdeeldheid, speelt in de vestiging en uitbreiding der Romeinsche heerschappij over Afrika, dan ook eene zeer belangrijke rol. Vóór onzen oorlog met Atjeh verkeerde dit land in dienzelfden toestand, doch aanvankelijk hebben wij daarmede ons voordeel *niet* gedaan, en toen de generaal Van der Heijden dat met succes begon te doen, ontving hij daarover een strenge afkeuring van de hooge regeering. Zie Atjeh-aanteekening IV.

(2) Hasdrubal, *niet* de zoon of schoonzoon van Hamilkar, maar de zoon van Gisco een Karthaagsch bevelhebber.

te raken met het land, waar de oorlog toch eenmaal gevoerd zal moeten worden.

Nauwlijks is Scipio dáár met zijn leger geland of Massinissa komt tot hem, en ofschoon uit zijn rijk verjaagd wordt hij in het Romeinsche kamp met vorstelijke eerbewijzen ontvangen. De schrandere Scipio begreep hoe groote diensten de Numidiër hem weldra zou kunnen bewijzen.

Aanvankelijk bepaalt zich de veldtocht tot enkele ruitergevechten, het verwoesten der velden en het blokkeeren van Utika. Eerst het volgend jaar (203) wordt een beslissende slag geleverd en het leger van Hasdrubal en Syphax, 50.000 man sterk, verslagen. Toen daarna een nieuw leger, ter sterkte van 30.000 Karthagers en Numidiërs eveneens volkomen is geslagen, acht de Romeinsche veldheer het oogenblik aangebroken om Massinissa meer zelfstandig te laten optreden. Scipio draagt hem op om met Laelius (1) den reeds tweemaal overwonnen Syphax krachtdadig te vervolgen.

In Numidië gekomen, kiezen de Massiliërs weder de zijde van hunnen vorst, en weldra vallen nu Syphax, Cirta, zijne hoofdstad, zijne schatten en de schoone Sophonisbe in handen van Massinissa. (2) Deze vervolging, deze diversie als 't ware

(1) Laelius was Scipio's vertrouwde vriend en bevelhebber zijner vloot toen hij in 210 Karthagena vermeersterde.

(2) Hier is geheel toepasselijk hetgeen von Clausewitz zegt: „So „ergiebt sich aus unsern Betrachtungen als Resultat in Beziehung „auf das erste Verfolgen, dass die Energie, mit welcher dies geschieht, „den Werth des Sieges hauptsächlich bestimmt, dass dies Verfolgen „ein zweiter Akt des Sieges ist, in vielen Fällen sogar wichtiger, „als der erste, und dass die Strategie, indem sie sich hier der Taktik „nähert, um von ihr das vollendete Werk in Empfang zu nehmen, „den ersten Akt ihrer Autorität darin bestehen lässt, diese Vervoll- „ständigung des Sieges zu fordern.“

Wij verwijzen hier naar onze Atjeh-naanteekening VIII. In het daar vermelde voorschrift getiteld: Taktische aanbevelingen en wenken voor den tweeden veldtocht tegen Atjeh", komt een afzonderlijk hoofdstuk voor, gewijd aan de *vervolging* (blz. 24 en 25), dat aldus eindigt:

„Niet genoeg kan dus worden aangedrongen op een krachtige ver- „volging na een behaald succes. Dan vooral is men meestal in de „gelegenheid den vijand zware verliezen toe te brengen, en zijn „moreel zoodanig te schokken, dat hij niet licht meer in 't veld zal „verschijnen.

in den rug van het Karthaagsche gebied, door zulk een uitslag bekroond, verzekert Scipio voortaan de hulp van alle Numidiërs. Hannibal kan nu gerust terugkeeren, die geduchte en gevreesde ruiterdrommen, waaraan de Karthager zoovele en zoo groote overwinningen heeft te danken, zullen thans aan de zijde der Romeinen en *tegenover* hem staan.

Wat Scipio verwachtte, gebeurt. Hannibal wordt uit Italië teruggeroepen, maar te laat om zijn vaderland nog te kunnen behoeden voor een smadelijken vrede, den voorlooper slechts van zijn naderenden ondergang.

Zoo heeft de op zijnen roem zoo ijverzuchtige Hanno met zijne partij dan eindelijk gezegevierd, zoo moet dan Hannibal op hooger last zijn onneembare stelling in Bruttium ontruimen, en daarmede haar prijs geven aan den vijand.

Hoe zal de groote veldheer wel te moede zijn geweest, toen hij Italië voor goed moest verlaten, het land dat hij 15 jaren te voren zegevierend was binnengedrongen, waar hij zich even zoovele jaren, omringd van vijanden, staande had gehouden? (1) Wat moet er in zijn hart zijn omgegaan, bij de herinnering aan dien tocht over de Alpen, toen zijne stoutheid en volharding over de grootste moeielijkheden hadden gezegevierd, bij de herinnering aan dat meesterstuk zijner krijgskunde, dat nog 20 eeuwen later zelfs een Napoleon met bewondering vervulde? Zouden geen bittere gevoelens bij hem zijn opgeweld, nu hij het land, waar hij zoovele en zooveel sterker legers dan het zijne had verslagen of vernietigd, als vluchteling moest verlaten? Zou niet rechtmatige verontwaardiging hem hebben vervuld bij de gedachte, dat hij Rome voor langen tijd weerloos had kunnen maken, indien het door partijschap verdeelde Karthago niet

„Slechts eene *krachtige vervolging* kan de overwinning vruchtbaar „maken.”

Met dit voorschrift bleef de vervolging in Atjeh bij ons achterwege, terwijl de Romeinen *zonder* voorschrift, die door het gezond verstand reeds aangegeven leer uitstekend in toepassing brachten.

(1) Ook hier al weder overeenkomst met onzen Atjehkrijg. Op blz. 65, 82 en 83 van mijn „Beroep op het Nederl. volk in zake het Atjeh-vraagstuk” heb ik geschetst wat onze troepen hebben moeten gevoelen, toen zij ook op hooger last zich moesten laten opsluiten in de zoogenaamde geconcentreerde stelling.

doof was gebleven voor zijn dringende vertoogen, maar zijn leger *tijdig* en *voldoende* had willen versterken, indien het hem niet de middelen had onthouden om nogmaals te kunnen overwinnen, indien Karthago de toekomst slechts had willen inzien, zijn groote belangen slechts had willen begrijpen? Zou Hannibal in die oogenblikken van overdenking niet tot de erkenning zijn gekomen, dat die wending van het lot vooral te wijten was aan de zorgeloosheid, aan de inrichting van het Karthaagsche staatsbestuur, maar tevens aan de wijze en voorzienende staatkunde, het krachtig organisme der Romeinsche republiek, aan de eensgezindheid, de vaderlandsliefde en de fierheid van het daardoor zoo krachtige Romeinsche volk? Wij zullen Victor Duruy, den grooten meester op het gebied der Romeinsche historie, die vragen laten beantwoorden, wanneer hij Hannibal, op het oogenblik dat deze Italië gaat verlaten, aldus aan ons voorstelt:

„Sombre et triste, il se sentait vaincu par quelque chose de „plus fort que son génie, les mœurs et les institutions de Rome. „Des armées, des généraux, il en aurait triomphé; mais ce „peuple avait quelque chose de la puissance de l'Océan. En vain „il l'avait refoulé devant lui; comme la mer qui revient et monte „lentement, invinciblement, ce peuple s'était relevé. Déjà l'espace „lui manquait, le flot l'entourait et, montant toujours, arrivait „jusqu'aux murs de Carthage, dont il battait les portes.”

Reeds lang liggen Hannibal's schepen gereed. Met het overblijfsel van zijn leger verlaat hij Italië (203) landt in Klein Sirtis (Sirtis minor) en komt spoedig tot de overtuiging dat de toestand reeds hachelijk, zoo niet hopeloos is. Dit doet hem besluiten om alvorens den strijd te beginnen, den slag te wagen, die over de toekomst van Karthago zal beslissen, zich tot Scipio te begeben.

In het belang van zijn vaderland verdeemoedigt hij zich den Romeinschen veldheer den vrede te vragen, maar Scipio weigert en *moet* weigeren, want: „la paix sans une défaite d'Annibal „aurait été sans gloire et sans durée.” Zelfs verlangt hij zoo spoedig mogelijk den strijd aan te vangen, niet zoozeer omdat

de nieuwe Consuls bij den Senaat reeds pogingen aanwenden om hem te vervangen (1), maar omdat hij thans beschikt over 4000 ruiters onder Massinissa, en ook omdat hij den hoofdslag wil beslist hebben, voordat Vermina met zijn den Karthagers toegezegd leger is aangekomen, en zich met hen heeft vereenigd.

Bij Zama vindt het hoofdtreffen plaats (19 October 202) tusschen de twee nagenoeg even sterke legers ($\pm$ 50.000 man); alleen de ruitery van Scipio is thans sterker dan die der Karthagers. Aan beide zijden ziet men bij de gevechtsdispositiën op meesterlijke wijze partij trekken van de jarenlang opgedane oorlogs-ondervinding. Hannibal plaatst zijne slechtste troepen op de vleugels, om de Numidiërs bezig te houden en in de hoop hen reeds in den aanvang van het gevecht te verlokken, tot eene vervolging ver van de kampplaats. Als voorhoede eene geduchte linie van 80 olifanten en daarachter zijn Gallische en Ligurische huurlingen, om de slagorde der legioenen te verbreken. De Karthagers en Afrikanen maken in tweede linie het hoofdkorps uit, dat zich op de Romeinen moet werpen, zoodra zij door den eersten schok aan 't wankelen zijn gebracht. Een *stadie* (125 schreden, of 625 romeinsche voeten = 158 meter) meer achterwaarts, als reserve, zijn beste, in Italië geharde, hem geheel toegewijde soldaten om de overwinning te voltooiën óf... hem bij den terugtocht te volgen naar Karthago, waar hij anders kans heeft het lot te ondergaan van zooveel andere ongelukkige bevelhebbers.

De Romeinsche veldheer heeft echter zijne *manipels* (compagnieën van 2 centuriën) opgesteld met tusschenruimten, waarin de olifanten binnendringen om weldra door de pijlen der *veliten* (lichtgewapenden) overstelpt te worden. De Karthaagsche huurlingen

(1) Het zijn de consuls Claudius en Lentulus, die na Zama, ook vóór de annexatie zijn gestemd, er op aandringen dat Karthago eene Romeinsche *provincie* moet worden. De Senaat verwijst hen met die aanzoecken steeds naar het volk, „mais avec certe équité que le peuple „montre dans les grandes circonstances, les trente-cinq tribus ne „voulurent d'autre général en Afrique que celui qui avait reconquis „l'Espagne et arraché Annibal d'Italie.” (*Victor Duruy*). De uitkomst bewees dat het volk gelijk had, door geen ander veldheer dan Scipio den oorlog in Afrika te laten beëindigen.

worden teruggeworpen op de tweede linie en terwijl Scipio zijne soldaten herzamelt en de gelederen herstelt, gaat hij zoo spoedig mogelijk en in volmaakte orde tot den aanval over.

Gedurende dien ontzettenden schok hebben Massinissa en Laelius, in stede van de vijandelijke ruiters te vervolgen, zich, ingevolge Scipio's bevelen, op de achterhoede van het Karthaagsche leger geworpen, zoodat Hannibal thans op zijne beurt is overvleugeld, en volkomen wordt verslagen. Twintig duizend zijner soldaten bedekken het slagveld. Met het overschot van zijn leger moet hij de wijk nemen naar Hadrumentum en van daar naar Karthago.

Hij keert daar terug na 36 jaren te voren met zijn vader Hamilkar zijn geboortestad te hebben verlaten. „Il y entrant fugitif, lui rapportant de tant de guerres, de victoires et de conquêtes une paix humiliante.” (1)

Zeker waren er ook onder zijne landgenooten, die op hem de schuld wierpen van de geleden nederlaag, die hem hadden willen doen boeten voor de misslagen eener onbekwame, door partijschap beheerschte regeering, maar toch durfden zij den grooten veldheer, die zoolang en door zooveel volken bewonderd was om zijn genie en zijne zegepralen, niet te behandelen als een gewoon krijgsoverste. En bovendien: „Le peuple aimait celui qui avait porté si haut le nom de Carthage, et il n'aurait pas permis, qu'après avoir refusé au héros les moyens de vaincre, les Hannons lui demandassent compte de sa défaite.”

Van Zama keert Scipio weder terug naar Tunis, waar intusschen het leger van Vermina, de zoon van Syphax, tot hulp der Karthagers is aangekomen. Ook dat leger wordt door hem verslagen en vernietigd, en daarmee is het hoofddoel van den veldtocht volkomen bereikt. Karthago overwonnen en nagenoeg machteloos moet zich thans geheel onderwerpen aan de vredesvoorwaarden, die de Romeinsche Senaat zal goedvinden te bepalen.

Het geheele beloop van dezen tweeden Afrikaanschen krijgs-

(1) Kort daarop nam Hannibal de wijk naar Antiochus, koning van Syrië en later naar Prusias, koning van Bithynië. Toen deze beloofd had hem aan de Romeinen te zullen uitleveren, maakte hij, om dit te ontkomen, een eind aan zijn leven. (183 v. C.)

tocht doet ons zien, dat Scipio dien oorlog heeft gevoerd, geheel volgens de begrippen van een Napoleon, geheel volgens de grondbeginselen van een von Clausewitz.

Tot staving dezer bewering kunnen wij ons bepalen uit von Clausewitz's werk „*Vom Kriege*“, slechts het volgende over te nemen:

„Der zweite Grundsatz betrifft den schnellen Gebrauch der „Streitkräfte. Jeder unnütze Zeitaufwand, jeder unnütze Umweg „ist eine Verschwendung der Kräfte und also den Grundsätzen „der Strategie zuwider.

. „Bonaparte hat niemals anders gehandelt. Die nächste „Hauptstrasse von Heer zu Heer oder von Hauptstadt zu „Hauptstadt war ihm immer der liebste Weg.

. „Worauf es auch dabei — die Niederwerfung des „Feindes — im einzeln Fall am Ende ankommen mag, so ist „doch der Anfang dazu überall derselbe, nämlich: *die Vernichtung der feindlichen Streitkraft, d. h. ein grosser Sieg über dieselbe und ihre Zertrümmerung*. Je früher d. h. je näher an unsern „Grenzen dieser Sieg gesucht wird, um *so leichter* ist er; je „später d. h. *je tiefer im feindlichen Lande* er erfochten wird, „um *so entscheidender* ist er. (1) Hier wie überall halten sich „die Leichtigkeit des Erfolgs und die Grösze desselben das „Gleichgewicht.”

Hiervoren (blz. 206), wezen wij op eene andere stelling door dien grooten krijgskundige verkondigd, n. l. „dat de oorlog tot de „staatkunde behoort, haar karakter zal bezitten.” Het onafscheidelijk verband tusschen die twee hoofdfactoren, hun „wederkeerige werking” komt bij dien tweeden Romeinschen krijgstocht steeds duidelijk aan 't licht. En Scipio, die getoond heeft

(1) Wij herinneren hier dat Zama gelegen is op 150 kilometers zuidwestwaarts van Karthago, dus ruim 27 uren binnen 's lands, eenige dagmarschen van de hoofdplaats, op de grens van het toenmalig Numidië.

De Atjehsche Kraton daarentegen, waarvan wij op den 24 Januari 1874 bezit namen, zonder dat die sterkte toen door den vijand werd verdedigd, lag niet ver van zee.

een even geniaal veldheer als schrander staatsman te zijn, is reeds in de verre oudheid de belichaming van von Clausewitz's woorden: „Die Kriegskunst auf ihrem höchsten Standpunkte „wird zur Politik, aber freilich eine Politik, die statt Noten „zu schreiben Schlachten liefert.” (1)

**Rome's verstandige gematigdheid en bedachtzame
staatkunde na de overwinning bij Zama.**

C'est la folie des conquérants de vouloir donner à tous les peuples leurs lois et leurs coutumes; cela n'est bon à rien; car dans toute sorte de gouvernement on est capable d'obéir. (2)

MONTESQUIEU.

Les Romains aimèrent mieux, dit Strabon, confier momentanément à des princes indigènes, l'administration des pays numides et plus tard maurétaniens, peuplés qu'ils étaient de nomades, et ouverts non seulement aux brigandages intérieurs, mais encore aux vols et aux incursions maritimes (il y avait là, on le voit, quelque essai, quelque habitude, quelque tradition de piraterie.)

GUSTAVE BOISSIÈRE.

Victor Duruy beschouwt de bij Zama behaalde overwinning, niet slechts als den grondslag voor de vestiging der Romeinsche heerschappij in Afrika, maar als de gewichtigste gebeurtenis

(1) De tweede Atjeh-expeditie is uiterst vruchtbaar geweest in het produceeren van nota's, proclamatiën, brieven, politieke en militaire rapporten, overeenkomsten enz. enz. De oud-Minister Van Goltstein heeft daarop eens gewezen. (Hoofdartikel Dagblad van Z. H. en 's-Gravenhage, dd. 21 December 1876, N°. 301). Gedurende den geheelen Atjehoorlog, heeft de staatkunde de krijgshandelingen beheerscht en aan banden gelegd, daarop een heilloozen invloed uitgeoefend. In dat opzicht is Von Clausewitz hier geheel van toepassing: „So macht also die Politik aus dem Alles überwältigenden „Element des Krieges ein blosses Instrument; aus dem furchtbaren „Schlachtschwert, welches mit beiden Händen und ganzor Leibes- „kraft aufgehoben sein will, um damit einmal und nicht mehr „zuzuschlagen, einen leichten händlichen Degen, der zuweilen selbst „zum Rappier wird, und mit dem sie Stösse, Finten und Paraden „abwechseln lässt.”

(2) Wij begingen die dwaasheid in Atjeh, toen de nieuwe *provincie* nauwlijks door de wapenen feitelijk tot onderwerping was gebracht. Reeds in het jaar 1880 werden door de Regeering *voorbereidingen* getroffen om die *provincie* een normaal civiel bestuur to schenken,

in het groote ontwikkelingstijdperk van het Romeinsche volk. Immers hij zegt: „La victoire de Zama ne finissait pas seulement la seconde guerre punique, elle commençait la conquête du monde.”

Groote en wel verklaarbare vreugde heerscht dan ook in Rome, toen daar de tijding wordt ontvangen dat zijne wapenen in Afrika zoo volkomen hebben gezegevierd, dat door de bij Zama bevochten zege, de in Italië geleden pijnlijke nederlagen geheel zijn uitgewischt, dat zijn vroeger zoo geduchte erfvijsand, thans verslagen en vernederd, niet in staat is langer tegenweer te bieden en door een gezantschap ootmoedig den vrede komt vragen.

Zoo algemeen die vreugde is, geen eenstemmigheid heerscht er echter in de meening, *hoe* Rome gebruik zal moeten maken van de overwinning; „grave question en effet que ne résolvent pas toujours les peuples conquérants avec la modération nécessaire!” (1)

Zelfs in het overwinnend leger zijn de gevoelens daarover verdeeld. In zijnen raad spreken eenige van Scipio's onderbevelhebbers als hunne meening uit, dat het Romeinsche leger Afrika niet moet verlaten, vóórdat Karthago's naam uit de rij der onafhankelijke staten is verdwenen.

De jonge opperbevelhebber, niet verblind door zijne werkelijk schitterende overwinning, maar de toekomst indachtig, denkt er echter anders over. Nu Karthago voorloopig niet meer te vreezen is, kan de vroegere mededingster voor Rome zelfs nuttig worden. Immers zoolang Hannibal en Karthago nog bestaan,

on eene op Europeeschen voet geschoeide rechtspraak. Dat werd den 20 April 1880 door den Minister v. Koloniën genoemd, de toepassing van het „*Gouverner c'est prévoir*!” Immers „men moet de omstandigheden vooruit zien, die kunnen geboren worden” zoo sprak toen die Minister en drukte daarbij „do *gegronde verwachting* uit, dat binnen zekeren tijd, de moeilijkheden in Atjeh tot het *verleden* zouden behooren.” Een der vele fanfaronnades waaraan het ons in dien noodlottigen krijg wel het allerminst heeft ontbroken!

(1) Gustave Boissière. *L'Algérie Romaine*. Door de zoo overijlde *annexatie* van Groot-Atjeh bij proclamatie dd. 12 Februari 1874, zonder dat het Atjehsche volk *overwonnen* was, werd zeker geen bewijs geleverd van die zoo noodige gematigdheid! (XIV)

kan Rome zich niet overgeven aan de bedwelming der zegepraal, aan eene zoete doch ontzenuwende rust, maar wordt het, tegenover dat gevaar, dat telkens met nieuwe kracht kan verrijzen, als 't ware gedwongen zijn leger steeds slagvaardig te houden, zijn deugdelijke instellingen, zijn strenge zeden ongeschonden te bewaren, zijn nog strenger krijgstuclit en zijn moed te verscherpen en te stalen. (1)

In Rome is de publieke meening eveneens zeer verdeeld met opziclit tot de beantwoording van die vraag, daar men zich niet ontveinst, dat de te nemen beslissing van grooten invloed zal zijn op de toekomst. Terwijl de revanche partij, indacbtig aan de bloedige slagen door Hannibal den Romeinen toegebracht, thans het oogenblik gekomen acbt den vijand daarvoor te doen boeten en voor goed onscbadelijk te maken, wordt onder het volk ook eene andere strooming waargenomen. Velen toclic zijn grootmoediger en van oordeel, dat de overwinnaar behoort te doen niet slechts wat het belang, maar ook de eer en de waardigheid van Rome eischen.

Na het sluiten van een wapenstilstand heeft Scipio een zijner vertrouwden naar Rome gezonden, om aan den Senaat mededeeling te doen van zijn overwinning en ondershands den raad te geven, de door hem vastgestelde vredespreliminai ren eenvoudig te bekracbtigen.

In den Senaat, die bijeen is gekomen, om daarover te beraadslagen, zijn de meeningen niet minder uiteenlopend, en openbaart zich nu en dan nog de vijandige geest tegen Scipio, die dus, ondanks de overwinning, nog niet geweken is. Ook sommige Senatoren willen van geen grootmoedigheid hooren. Karthago toclic heeft de tractaten geschonden, (vermeestering van Saguntum door Hannibal) heeft dus zwaar tegen Rome misdreven, (2) moet

(1) Zoo waren volgens een betrouwbaar geschiedsclicrijver der oudheid (Appius) de politieke inziclit en berekeningen van den grooten Scipio, die zoo het bewijs leverde welke denkbelden hij omtront eene „wijzo staatkunde" was toegedaan. (XV)

(2) Dezelfde beschuldiging in 1872 en 1873 door gezaghebbende Nederlanders aangeroord tegen Atjeh, tot rechtvaardiging of als voorwendsel voor de *overhaasting*, waarmede de oorlog zonder eenige voorbereiding werd aangevangen.

daarom nu reeds ophouden als onafhankelijke staat te bestaan.

Dan neemt een van Scipio's vrienden het woord en herinnert hen er aan, hoe wisselvallig de krijgskans is, houdt hen voor, dat Karthago, hoe zwaar ook geslagen nog niet ten onder is gegaan en waarschuwt hen, wat de gevolgen kunnen zijn van zulk een eisch. „La grande cité n'est pas morte; blessée et „acculéé, et comme tapie dans ses murailles, tout n'est-il pas „à craindre de la rage de son désespoir, de la fureur de son „agonie? (XVI).

Toch blijven de onverzoenlijke Senatoren in dien eisch volharden. Dan wijst hij er op hoe gematigd Scipio, de werkelijke overwinnaar is, en zinspelend op de tegenwerking, die hij voor het uitvoeren zijner Afrikaansche plannen juist van den Senaat heeft moeten ondervinden, voegt hij hen met zekere verontwaardiging toe: „Étranges hommes que vous êtes : c'est pour „ainsi dire malgré vous que s'est faite cette expédition; c'est „malgré vous qu'on a vaincu! Il n'est point d'opposition que „vous n'ayez faite! Et aujourd'hui, quand le vainqueur s'arrête, „c'est vous qui voulez qu'il poursuive!”

Wanneer de oppositie toch van geen toegeven wil hooren, betoogt de redenaar in welsprekende taal, hoe de Senaat zich gerust kan verlaten op Scipio's veldheerstalenten, op zijn groot staatkundig doorzicht, op zijn schranderheid; dan laat hij als 't ware aanschouwen, hoe, dank zij zijn beleid, Karthago nu reeds als omgeven is door vijandige, strijdlustige volksstammen, vroeger aan haar onderworpen, maar hard behandeld en uitgezogen, thans door Scipio van die boeien ontslagen en oogen-schijnlijk althans aan de vrijheid weêrgegeven; hij wijst er op hoe vooral Massinissa, Karthago's onverzoenlijke vijand, als

Bij het lezen der beraadslagingen in den Romeinschen Senaat, (waarvan Appius een nauwkeurig verslag heeft gegeven) zou men zich telkens verplaatst kunnen wanen in het (geheim) Comité Generaal der Nederlandsche Tweede Kamer, van 16, 17, 18 en 20 April 1874, met dit onderscheid echter, dat *toen* althans door vele schrandere volksvertegenwoordigers, waarschuwend werd gewezen op de heillooze gevolgen der *inlijving* van Groot-Atjeh en, ofschoon zonder vrucht, *tegen* die annexatie, *tegen* dat „*fuit accompli*” werd geprotesteerd.

een trouwe vooruitgeschoven schildwacht voor Rome's belangen in Afrika zal waken. En als hij dan voor een oogenblik aanneemt, dat werkelijk een einde is gemaakt aan Karthago's zelfstandig volksbestaan, dan vraagt hij den Senaat of hij soms bereid is, die lang begeerde prooi over te laten aan Massinissa, en dus een nieuwen machtigen soeverein in 't leven te roepen, die voor Rome weldra nog gevaarlijker zou kunnen worden dan Karthago zelve. (XVII).

Weder andere Senatoren zijn van oordeel, dat Karthago's grondgebied moet worden *ingelijfd*, nu reeds eene Romeinsche *provincie* moet worden (1), in de verwachting dat de rijkdommen van dien grooten handelsstaat, Rome ten goede zullen komen. Maar Scipio's woordvoerder, die den waren toestand in Afrika weet te beoordeelen, schroomt niet hun dat droombeeld te ontnemen, hun de werkelijkheid voor oogen te houden, hun te wijzen op de gewichtige bezwaren, op de groote nadeelen, die uit de *annexatie* noodwendig zouden moeten voortvloeien, n.l. groote geldelijke offers en verzwakking der krijgsmacht.

„L'entretien ruineux des garnisons indispensables absorberait „plus que les recettes. Que n'exigerait point en effet et que ne „coûterait point cette occupation lointaine et si difficile, dans „ce milieu inconnu, barbare et belliqueux! Quelles troupes n'y „faudrait-il pas, et que ne faudrait-il pas à ces troupes!” (XVIII).

De Consul Lentulus (zie de Noot op blz. 253) blijft er echter aan herinneren, dat de Karthagers oorzaak zijn van zoovele rampen door de Romeinen geleden, hen zoovele harde slagen hebben toegebracht; hij wijst er op dat Karthago nog gevaarlijk blijft, en — gedreven door eigenbelang — blijft hij er op aandringen dat de stad vernietigd en haar grondgebied tot eene Romeinsche *provincie* worde verklaard. En — voegt hij er bij — (om de Senatoren voor zijn advies te winnen) wanneer men ons hier zelfs durft voorhouden dat Scipio, zoo wij zijn vredespreliminairen niet mochten goedkeuren, den vrede *leek* zal

(1) In de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd reeds bij de debatten over het bekende Sumatra-tractaat van 2 November 1871, door sommige volksavertegenwoordigers op een inlijving van Atjeh aangedrongen. (Zie Banck, „Atchin's verheffing en val”, blz. 55.)

sluiten zonder den Senaat, dan vraag ik hoe de comédie te betitelen is, die men U hier laat spelen? Indien de overwinnaar van Zama *toch* besloten is te doen wat *hem* goedgevindt, waartoe vraagt hij dan nog uw gevoelen, uwe beslissing? (1)

Na langdurige beraadslagingen (die wij hier slechts zeer beknopt hebben weergegeven), laat de Senaat zich echter niet meesleepen door *ontijdige* annexatielust, overweegt bezadigd en onpartijdig hetgeen voor en tegen die inlijving is ingebracht, en blijft ten slotte, evenals haar genialen veldheer, even getrouw aan haar vaste staatkundige beginselen: „L'annexion „s'offrait comme d'elle même et paraissait toute prête; mais „Rome, encore une fois, n'était point prête pour l'annexion. „Après la victoire de Zama, il n'était pas encore entré dans „la politique du Sénat d'avoir, sur le continent africain, des „possessions et des établissements en propre.”

Nadat dan ook tot stemmen is overgegaan, wordt geheel overeenkomstig Scipio's raad besloten, wordt aan hem overgelaten de vredesvoorwaarden nader te regelen en te doen nakomen.

Zoodra Scipio's zendeling in Afrika is teruggekeerd, sluit de Consul den vrede op de volgende voorwaarden:

Karthago moet al zijn schepen uitleveren, die ten getale van 500 in het gezicht der stad worden verbrand, ten teeken als 't ware dat Rome de nalatenschap van zijn tegenstander niet voor zich zelf begeert. Eveneens moeten worden uitgeleverd alle olifanten, alle krijgsgevangenen (4000 in getal) en alle uitgewekenen die, naar oorlogsgebruik, onthoofd werden.

(1) Die vraag van Lentulus brengt nogmaals in herinnering hoe de Opperbevelhebber en Regeeringscommissaris der tweede Atjeh-expeditie, na de inname van den Atjehschen kraton, mededeeling deed van zijn voornemen Groot-Atjeh in direkt beheer te nemen, dus in te lijven, maar daartoe reeds bij Proclamatie dd. 12 Februari 1874 overging, nog vóórdat hij op dien dag in het bezit was gekomen van het telegram van het Opperbestuur van 2 Februari t. v., „waarbij „het vroegere denkbeeld van de integriteit van Atjeh werd losgelaten”, en waarbij werd uitgegaan van de basis „dat wij in Atjeh *overvloedig* „naar waren en ons gezag aldaar gevestigd hadden.” Het slot van dit telegram gaf den Opperbevelhebber, Gouvernements-Commissaris echter volle bevoegdheid te handelen zooals hij het best zou oordeelen, waaruit dus volgt, dat de generaal bevoegd was *tot de annexatie* over te gaan en de gevolgen van die politieke daad *mede* heeft te dragen.

Karthago moet 10000 talenten (58 miljoen francs) betalen en zich verbinden geen oorlog meer te zullen voeren zonder Rome's toestemming, dus noch tegen Rome, noch tegen zijne bondgenooten.

Die voorwaarde beteekende met andere woorden, dat zij afstand deed van Spanje en de eilanden in de Middellandsche zee, dat zij zich zelfs in Afrika, tegen zijne vroegere, thans door Rome veel sterker gemaakte, vijanden, niet mocht verdedigen zonder Rome's goedvinden, en dat die gunst niet te verkrijgen was, zouden de Karthagers maar al te spoedig ondervinden.

In werkelijkheid verloor Karthago dus toch zijne politieke onafhankelijkheid. Oppervlakkig geoordeeld zou men hieruit kunnen afleiden, dat Scipio na Karthago's strijdkrachten te hebben *vernietigd*, daarmede het volk *feitelijk overwonnen*, en dus het *hoofddoel* van den oorlog te hebben bereikt, dat rijk en zijn punischen naam even goed uit de rij der natiën had kunnen schrappen, dat uitgestrekt gebied toen reeds tot eene Romeinsche provincie had kunnen maken. Maar *dien* roem wil en mag hij niet voor zich begeeren. Steeds den *werkelijken* toestand voor oogen houdende, de gevolgen van elke handeling berekenende, niet slechts het heden, maar bovenal de toekomst indachtig, ontveinst hij zich de groote moeilijkheden en gevaren niet, verbonden aan het inlijven van *zulk* eene provincie, aan het regeeren over zulke onbeschaafde en strijdlustige volksstammen. Hij blijft dus voor alles getrouw aan de vaste en groote beginselen der Romeinsche staatkunde, en slaat een anderen weg in ter bereiking van het doel, dat het gevolg moet zijn der overwinning. In ruil voor het behoud eener *tijdelijke* souvereiniteit, laat hij aan de Numidische vorsten de moeilijke taak over, om, zonder dat zij zich daarvan bewust zijn en ten hunnen koste, de woelzieke en strijdhaftige volksstammen van Noord-Afrika *langzamerhand* aan het Romeinsche juk, aan gehoorzaamheid, aan geheele onderwerping te gewennen, de taak dus: „de les préparer par une progressive et moins „sensible assimilation, à l'annexion définitive.” (1)

(1) Vooral in den door de O. I. Compagnie gevoerden oorlog, (1676—1681) tot herstel van het Mataramsche rijk, het groote keerpunt vormende in Java's geschiedenis, zien wij Cornelis Speelman,

Ofschoon Karthago thans ontwapend en weerloos is, moet tevens worden voorkomen dat het zich weder kan oprichten. Daartoe brengt Scipio een ander staatkundig beginsel der Romeinsche staatkunde, het „divide et impera” op meesterlijke wijze in toepassing tegenover den overwonnenen (IV). „Il attache à ses flancs un ennemi infatigable, Massinissa, auquel, en présence de ses troupes, il donne le titre de roi avec les États de ses pères, la forte ville de Cirta et une partie du royaume de Syphax, mais le reste fut rendu à Vermina, fils de Syphax, pour que le voisinage de ce mortel ennemi fut à Massinissa une obligation de sa fidélité.”

Dit gedeelte van onze schets zullen wij besluiten met het vermelden eener bijzonderheid, oogenschijnlijk van weinig beteekenis, maar die nogmaals helder doet uitkomen, hoe de Romeinsche veldheer, bij het volbrengen der hem opgedragen taak, zoowel in het groote als in het kleine, het „Gouverner, c'est prévoir” indachtig is.

Hiervoren zagen wij reeds hoe Hasdrubal er in geslaagd was om Syphax weder voor Karthago te winnen, door hem te laten huwen met zijne dochter, de even bekoorlijke als verleidelijke Sophonisbe. Massinissa nu was vroeger ook ten haren opzichte de mededinger geweest van Syphax, en toen, na de vermeestering van Cirta, ook Sophonisbe in zijne handen is gevallen, neemt hij haar tot vrouw. Zijne hoop om zich aldus haar bezit te verzekeren en aan Rome's straf te onttrekken, zal echter ijdel blijken. Immers, hoe grootmoedig Scipio ook is, beducht

die zijn naam door zijne schitterende zege over de Makassaren had gevreesd gemaakt, op nagenoeg gelijke wijze handelen. Tot Opperbevelhebber benoemd zien wij dien kloeken en scherpzienden Raad van Indië, niet alleen den krijg met groote voortvarendheid en doortastendheid voeren, maar wij zien hem ook de bedachtzame en vooruitziende staatkunde van het oude Rome, de politiek van langzame ondormijning en verdeeling van gezag, consequent en met uitstekend gevolg in toepassing brengen. Diezelfde staatkunde zien wij ook aan het werk in het daarop gevolgde tijdperk, het verval en de verbrokkeling van het eens zoo machtige Mataramsche rijk. Zie het werk „JAVA, geographisch, ethnologisch, historisch door P. J. Veth.” He D. 9e en 10e Hoofdstuk.

dat zij op den hartstochtelijken Massinissa denzelfden invloed zal weten te krijgen als vroeger op Syphax, zijne trouw aan Rome dus in gevaar zou kunnen brengen, blijft hij hare uitlevering eischen. Liever echter dan hiertoe te besluiten, laat Massinissa haar den giftbeker reiken.

Die romantische episode uit de geschiedenis van den zoo bloedigen Punischen krijg (door Duruy aan Titus Livius ontleend), kan echter ook voor ons nog eene leering zijn. Wij kunnen er toch uit zien hoe wij in ons Indisch rijk tegenover vorsten, vasallen en zelfs tegenover onze gewone inlandsche onderdanen den invloed der vrouw nooit mogen geringschatten. (1) Wij behooren nooit uit het oog te verliezen, dat bij Oostersche volken, familiërelatiën dikwijls vrij wat sterker invloed oefenen op groote gebeurtenissen, dan in vroeger tijden bij de volken van Europa. (2)

Na aldus alles tot in bijzonderheden te hebben geregeld, de hem opgedragen taak ten einde toe en glansrijk te hebben volbracht, de vaste grondslagen te hebben gelegd voor de toekomst-

(1) In den zoo even reeds aangehaalden oorlog, (1677—1681) speelt eene vrouw van vorstelijken bloede, de berucht geworden Ratoe Blitar, telkens eene zeer voorname rol. Eindelijk tracht Sultan Ageng van Banten (Bantam) zich van haar te bedienen om den Soesoehoenan Amangkoe Rat II. over te halen tot afval van de O. I. Compagnie. Zie Veth's werk over Java II. Deel blz. 370, 371 en 384.

(2) Gedurende den langdurigen Bandjer-Masinschen krijg, hebben wij zeer dikwijls en zeer tot ons nadeel den grooten invloed der vrouw op de oorlogsgebeurtenissen ondervonden. In Maart 1862 bracht ik Pangeran Hidayat (de rechthebbende op den Sultanstroon, doch door ons op zijde gezet, en daardoor de aanleiding geworden tot dien oorlog) als banneling naar Java over. Onder zijn gevolg was ook zijne moeder Ratoe Sultan Abdoel Rachman, meer bekend als Ratoe Sitia. Aan boord betoonde hij haar steeds een slaafschen eerbied. Toen en later te Batavia verhaalde hij mij meermalen hoe het trotsche karakter zijner moeder, die van geen onderwerping wilde weten, hem steeds daarvan had teruggehouden, ofschoon hij, door onze troepen steeds rusteloos vervolgd, den oorlog reeds lang moede was. Eerst toen wij ons van Ratoe Sitie en Hidayat's kinderen hadden weten meester te maken, kwam ook hij zich aan ons overgeven. Zoo groot was de verontwaardiging der fiere oude vrouw over Hidayat's onderwerping, dat zij hem bij de eerste ontmoeting do karakteristieke woorden toevoegde: „Ik vervloek thans de borsten, die u gezoogd hebben.”

stige annexatie en verovering van Afrika (het Karthaagsche grondgebied), keert hij met zijne vloot en met zijn leger terug naar Lilybaëum (Marsala). Van daar zendt hij zijne legioenen over zee naar Rome. Hij zelf steekt echter over naar Bruttium, om zich over land derwaarts te begeven. Zoo trekt hij geheel Italië door, steeds gevierd door de volken, die zijn toegestroomd om hem hunne hulde te brengen, hunne dankbaarheid te toonen. Hij doet dien zegetocht niet zoozeer uit ijdelheid, tot zelfverheffing, maar met berekening, om bij de Romeinen het geschokte zelfvertrouwen te doen wederkeeren: „comme pour „effacer la honte de tous ces champs de bataille, en y montrant celui auquel le génie d'Annibal avait enfin cédé. Son „entrée dans Rome fut le plus splendide triomphe. Il portait au „trésor 123000 livres d'argent, et chaque soldat avait reçu 400 „as (1), Syphax suivait le char. C'était le premier roi condamné „à cette honte.” Hij ontving den bijnaam van „de Afrikaan”, en een peblisciet bepaalde dat zijn standbeeld, met den lauwerkrans gesierd, in den tempel van Jupiter zou worden geplaatst om elk jaar op denzelfden dag te worden vertoond aan het volk, dat hem het dictatorschap voor het leven aanbood.

Deze bijna goddelijke eerbewijzen die den overwinnaar der Karthagers ten deel vielen, waren zeker wel verdiend, maar toch laat Duruy hierop volgen: „Ce peuple était injuste envers „lui-même. Le vainqueur véritable dans cette lutte terrible „c'était lui. Dès les premiers jours, ses dieux l'avaient abandonné Mais il ne s'abandonna point, fut à lui-même sa „providence et se sauva par la sagesse dans le conseil, par la „discipline dans l'action, par la constance dans le sacrifice; et „ces viriles vertus le firent plus grand qu' Annibal, plus heureux „que Scipion.” (2)

(1) As een Romeinsche koperen munt. Ter belooning van hunne aan den Staat bewezen diensten, ontvingen Scipio's veteranen gronden in Lucanië en Apulië.

(2) Van Scipio is geboekstaafd dat hij bij zijn groote militaire bekwaamheden, bij zijn genie als staatsman de grootste menschelijke deugden in zich vereenigde. Hij was sober in zijne leefwijze, eerlijk, oprecht, waarheidslievend en trouw in de vriendschap. Zijn karakter kenmerkte zich door menschlievendheid en belangeloosheid. Toch

Karthago's einde. Zijn grondgebied wordt eene Romeinsche provincie, onder den naam van Afrika.

Du moment où la guerre se rapprocha de ses murs Carthage fut perdue. Ses citoyens, s'étant reposés sur leurs mercenaires du soin de les défendre, trouvèrent peu de ressources en eux-mêmes, quand ils furent seuls en face de l'ennemi.

VICTOR DURUY.

Comme les Juifs et les Tyriens, leurs frères, les Carthaginois ne surent combattre qu'à leur dernier jour; mais comme eux aussi à l'heure suprême, ils furent héroïques.

VICTOR DURUY.

Het tijdvak van ruim vijftig jaren tusschen het einde van den tweeden en het begin van den derden Punischen oorlog (202—149 v. C.) doet telkens op merkwaardige maar thans niet altijd te bewonderen wijze, de vaste beginselen der Romeinsche staatkunde te voorschijn treden. Slechts met moeite, ten koste van veel inspanning, door het groote vraagstuk „de quaestie”, steeds aan de orde te blijven stellen, gelukt het hun, die voor een meer voortvarend handelen zijn gestemd, de aarzelingen en zwarigheden van den voorzichtigen Senaat te overwinnen en eindelijk, *althans in beginsel*, tot Karthago's ondergang te doen besluiten. Daartoe zijn noodig de welsprekendheid, de overtuigingskracht, de volharding van een Cato en, laten wij er bijvoegen, ook diens groote vaderlandsliefde. Die liefde toch overstemt bij hem alle andere gevoelens, maakt den strengen man onverzoenlijk voor den ervvijand, wiens mededinging, hij, met het oog op zijne vele en rijke hulpbronnen, voor Rome blijft duchten. (1)

deelde hij het lot van zooveel groote mannen. Immers ondanks de vele gewichtige diensten aan zijn vaderland bewezen, stierf hij (184 v. C.) als een banneling bij Liternum, niet ver van Napels. Men zegt dat hij verlangde dat op zijn graf zou worden geschreven: „Ondankbaar vaderland mijn overblijfsel zult gij niet bezitten.”

(1) Wel opmerkelijk is het dat Cato het hoofd was dier mannen, die men toen de partij van actie noemde, en nu, zooals in onzen Atjeh-oorlog, de agressieve partij zou heeten. Dat is bevreemdend, niet zoozeer omdat Cato bekend was wegens zijne groote voorzichtigheid (die hem juist zoo handelen deed), maar vooral omdat hij in Italië onder Fabius (Cunctator) tegen Hannibal had gestreden, en daarom eerder tegen eene voortvaronde wijze van oorlogvoeren ge-

Groot en invloedrijk is echter nog de partij, die daartegen is gekant, hetzij uit zekere vrees, die haren oorsprong vindt in de herinnering aan het verleden, hetzij uit voorzichtigheid, dan wel uit optimisme, uit onverschilligheid of ook wel uit edelmoedigheid.

Die partij acht Karthago's voortbestaan niet strijdig met Rome's belangen, omdat het — zooals die partij beweert — er niet meer aan denkt oorlog te voeren tegen Rome, ja zelfs het krijgvoeren heeft verleerd.

Langzamerhand echter worden Cato's geestverwanten talrijker, zoo in den Senaat als daarbuiten, en eindelijk wordt dan vastgesteld dat, zoodra zich een aanleiding voordoet om op nieuw den oorlog te beginnen, Karthago zal worden verwoest.

Maar hoeveel omwegen worden nog gemaakt voordat die veroordeeling luide wordt uitgesproken, wat al formaliteiten voor den schijn, welk comedievertoon van rechtvaardigheid gaan de voltrekking van het doodvonnis nog vooraf. Wij kunnen ons hierbij tot het volgend beknopt overzicht bepalen.

Nauw is de tweede Punische oorlog geëindigd of Massinissa begint (199) zijn rijk ten koste van Karthago's grondgebied te vergrooten. In 193 vermeestert hij de rijke landstreek Emporiae aan de Kleine Syrtis (Golf van Gabes). Karthago beklaagt zich daarover bij den Romeinschen Senaat. Drie commissarissen, waaronder ook Scipio, begeven zich nu naar Afrika, onderzoeken de zaak en beslissen dat het toch reeds veroordeelde Karthago, den Numidischen vorst nog eene schadeloosstelling betalen en eenige in Byzacium bezette steden ontruimen moet. Massinissa wordt steeds onverzadelijker, bemachtigt de landstreek aan de Tusca, zoo mede de zoogenaamde „Groote vlakten” die door de Bagradas (Oued-Medjerdjah) worden besproeid en niet minder dan

stemd had moeten zijn. Als praetor echter had Cato het eiland Sardinië onderworpen, in Spanje en Griekenland had hij als Consul het bevel gevoerd, met groote dapperheid en succes gestreden. Bekend alzoo met de eischen der krijgvoering had dus zijne ten opzichte van Karthago telkens uitgesproken meening, eene groote beteekenis. Acht jaren lang had hij de waardigheid van Censor uitgeoefend met eene gestrengheid die spreekwoordelijk was geworden. Zijn later opgericht standbeeld droeg het opschrift: „Aan Cato, die de zeden verbeterd heeft.”

70 steden. Van Karthago's zijde volgt een nieuw beklag aan den Romeinschen Senaat, dat al weder slechts voor den vorm, het zenden eener nieuwe commissie naar Afrika ten gevolge heeft. De onverzoenlijke Cato staat aan haar hoofd. (174) Tot zijne verbazing, en niet minder tot zijnen spijt, vindt hij Karthago goed bevolkt, rijk en bloeiend. Te Rome teruggekeerd wijst hij er op hoe Karthago zich sedert Zama van de toen ondergane slagen heeft hersteld, en door zijne nabijheid een dreigend gevaar voor Rome blijft. Nu ook die alarmkreet geen voldoende gehoor vindt bij den Senaat, besluit hij voortaan elk zijner redevoeringen met de onheilspellende woorden: „Bovendien „ben ik van meening dat Karthago moet verwoest worden.” (*Delenda est Carthago.*)

Terwijl zijn grondgebied door den Numidischen vorst steeds wordt heroofd, is de groote stad nog ten prooi aan de hevigste verdeeldheid. Drie partijen, de vrienden van Rome, de aanhangers van Massinissa en de patriotten staan tegenover elkander. De laatsten krijgen eindelijk de overhand en verjagen (152) de aanhangers van den Numidiër, die zich weder heeft meester gemaakt van de belangrijke stad Orosopae. De patriotische partij wil dat niet langer lijdelijk dulden en verzamelt eene belangrijke strijdmacht onder een kleinzoon van Syphax. Hierop zendt Massinissa zijn zoon Gulussa naar Rome met het bericht dat Karthago zich wapent. Het krijgt den last zijne troepen te ontbinden doch weigert. Nog acht de Romeinsche Senaat het oogenblik niet daar om den oorlog te beginnen. Tien nieuwe Commissarissen worden naar Afrika gezonden om den toestand te onderzoeken. Zij bevestigen Massinissa's mededeeling, maar nog verklaart Rome den oorlog niet, wel voorziende wat gebeuren zal. Immers nu elk beroep op Rome vruchteloos is gebleven, nu Massinissa's roofzucht daardoor steeds toeneemt, nu blijft den Karthagers niets anders over dan te trachten zich zelf recht te verschaffen. Immers vroeger reeds hadden zij den Senaat verklaard, aan de slavernij onder het Romeinsch gezag verre de voorkeur te geven boven een schijn van onafhankelijkheid, overgeleverd echter als zij waren aan de roofzucht, aan het geweld van een Massinissa, en *dat* was het juist wat Rome had verlangd.

Weldra trekt nu een leger van 50.000 man den Numidischen vorst te gemoet. Ondanks zijne 88 jaren neemt Massinissa, als de dapperste zijner ruiters, deel aan den strijd, die geleverd wordt ten aanschouwe van den tribuun Scipio Emilius, die zich juist in Afrika bevond, en die met de volkomen nederlaag der Karthagers eindigt (151).

Nu Karthago zich heeft durven verdedigen, zonder Rome's toestemming, nu is ook het voorwendsel gevonden om het reeds zoo lang uitgesproken doodvonnis eindelijk te voltrekken. *Thans* is Rome gereed en Karthago reeds half overwonnen. Alle voorbereidingen zijn getroffen, reeds zijn de Italiaansche contingenten onder de wapens geroepen en thans acht de Senaat het oogenblik daar, om zijne legioenen in het strijdperk te doen treden ten einde te voorkomen dat de overwinnaar, de zoo machtig geworden vasal, zich van de zoo lang begeerde prooi zal meester maken.

Vergeefs zendt het ongelukkig Karthago nogmaals een gezantschap naar Rome. De Senaat eischt, dat voldoening zal worden geschonken aan het Romeinsche volk, maar als de gezanten deemoedig vragen, *waarin* die voldoening moet bestaan, dan luidt het antwoord steeds: „Gijlieden moet dit weten.” (149)

Utika, de tweede stad van Afrika, wel voorziende wat weldra Karthago's lot zal zijn, staat haar geheele gebied in vollen eigendom aan de Romeinen af.

Thans in het bezit van eene versterkte haven zoo nabij Karthago (op 3 uren afstand), is het welslagen van dezen *derden* Afrikaanschen krijgstoct (1) reeds zoo goed als verzekerd. De Senaat kan nu het bevel geven tot vertrek.

(1) In zijnen brief, den 19en Juli 1874 geschreven te *Buitenzorg*, enkele dagen voor zijn terugkeer naar Europa, verklaarde de gewezen Opperbevelhebber der tweede Atjeh-expeditie, dat zoo men in Atjeh slechts den door hem ingeslagen weg bleef bewandelen „er geen „sprake behoefde te wezen van eene derde expeditie, noch ook van „het versterken der tegenwoordige militaire macht.” (Zie Kielstra's beschrijving van den Atjeh-Oorlog II D. blz. 546). *Geen derde* Atjeh-expeditie zoo luidde het dan ook voortdurend van uit het paleis van Buitenzorg; *geen derde expeditie* zoo antwoordde steeds de echo op het Haagsche Plein. En zoo werd daarmede, als een gevolg dat Groot-Atjeh een *Nederlandsch wingewest* was geworden *oórdat* de bevolking tot onderwerping was gebracht, door het halstarrig ont-

Eene talrijke vloot met een leger van 80.000 man onder de Consuls Censorinus en Manilius is reeds gerceed naar Afrika over te steken.

Voor hun vertrek ontvangen de Consuls een nieuw gezantschap van de Karthagers, die zich aan de genade der Romeinen overgeven. Men zegt hen, bij monde der gezanten, toe, dat zij hunne wetten, hunne vrijheid en hun grondgebied zullen behouden, maar 300 gijzelaars naar Lilybaeum moeten zenden. Deze worden uitgeleverd, maar nu verklaren de Consuls, dat zij hunne voorwaarden eerst in Afrika zullen stellen en vertrekken derwaarts met hunne ontzagwekkende krijgsmacht.

Te Utika geland, eischen zij van de Karthagers de uitlevering hunner wapenen. Meer dan 200.000 wapenrustingen, 300 catapulten, eene ontelbare hoeveelheid pijlen en ander wapentuig geven zij den Romeinen over. Nu echter vorderen de Consuls weder dat zij hunne stad verlaten en zich 10 mijlen van daar, landwaarts zullen vestigen, opdat zij — zoo luidt het spottend — de zee niet meer zullen aanschouwen, de bedriegelijke zee, die slechts droevige herinneringen en gevaarlijke illusiën voor de toekomst bij hen zou kunnen opwekken.

Die daad van schandelijke trouweloosheid (1) vervult de Kar-

kennen van den *werkelijken* toestand, door het verkrachten der waarheid, de basis gelegd voor dien *sleependen* krijg, die het N. I. leger wel sloopen moest, omdat de zoo noodige versterking van dat leger steeds achterwege bleef.

Reeds in „Het Vaderland” van 26 October 1874 N°. 252 werd in een artikel „Wat moet er voor Atjeh gedaan worden” door een *Patriot* gewezen op de noodlottige gevolgen, die het voeren van een *sleependen* krijg vooral voor het N. I. leger hebben moest. Dat artikel werd den gewezen Opperbevelhebber door den Minister van Koloniën toegezonden met verzoek daarover zijn gevoelen mede te deelen. En . . . de generaal noemde het opstel spottenderwijs: „*een sensatie-artikel waarin Atjeh voorgesteld werd als een vulkaan, die ons met ondergang bedreigde.*” (Zie „De Waarheid” enz. blz. 456. Wij cursiveeren).

(1) Bij het beschrijven van Karthago's einde geeft die trouweloosheid Victor Duruy aanleiding, lucht te geven aan zijne verontwaardiging. En waar de nauwgezette geschiedvorscher zoo dikwijls vervuld is van rechtmatige bewondering voor het volk, dat hij beschrijft, geeft hij tevens blijk van onpartijdigheid, door die daad aldus te

thagers met diepe verontwaardiging, maakt een einde aan hun wanhoop. Die schaamteloze eisch doet eindelijk, ofschoon te laat, het nationaliteitsgevoel bij hen ontwakken, doet hen eindelijk beseffen wat het is zijn vaderland lief te hebben, doet hen inzien hoeveel edele grootsche hartstochten het enkele woord vaderlandsliefde vermag op te wekken, doet hen eindelijk het gevoel kennen, dat in hunne borst was verstikt door den handelsgeest, die al hun doen en laten had beheerscht. Dat hooger gevoel drijft hen aan tot krachtig handelen, brengt ook hen in de laatste ure tot groote daden, schenkt aan de laatst overgeblevenen van dat handelsvolk den moed om bij de verdediging van hun geboortegrond als helden te strijden en te sterven.

De poorten der stad worden nu gesloten, de aanhangers van Rome vermoord, de slaven vrijgemaakt en de tempels ingericht tot het vervaardigen van wapenen, waaraan dag en nacht wordt gewerkt. Nu het zóóver is gekomen, nu het te laat is, wedijveren de Karthagers, mannen zoowel als vrouwen, wie de grootste offers zal brengen, om de stad zoo hardnekkig mogelijk te verdedigen. De bevolking telt nog 700.000 zielen, maar wat beteekent hier die groote numerieke meerderheid in eenen strijd tegenover de goed geoefende Romeinsche legioenen? Karthago's tragisch einde geeft ons het antwoord op die vraag. Dat einde toch doet ons zien, hoe zelfs numerieke meerderheid, de edelste zelfopoffering, de grootste heldenmoed en volharding, in de ure des gevaars geheel onvoldoende zijn, om het bestaan van een volk te *kunnen* redden, wanneer dat volk niet *tijdig* is geoefend in het gebruik der wapenen, niet *tijdig* heeft geleerd zijn onafhankelijkheid, zijn geboortegrond te *kunnen* verdedigen; dat einde leert ons hoe bloed en leven *dan* worden geofferd zonder vrucht.

Hasdrubal (1) een der hoofden van de patriotische partij

brandmorken: „Mais les Romains miront dans cette œuvre de destruction tant de duplicité, que l'histoire ne peut plus parler de la foi punique; c'est la foi romaine qu'elle doit flétrir.”

(1) Hasdrubal had de verdediging met bekwaamheid en met moed geleid, doch in het laatste oogenblik, ontvlucht hij in een zwak oogenblik de stad en geeft zich over aan Scipio. Zijne vrouw weigert

heeft buiten de stad eene versterkte stelling ingenomen met 20.000 man, die hij geweigerd heeft te ontwapenen. Zijne macht groeit weldra aan tot 70.000 man, die hij in het kamp van Nephcris vereenigt. Intusschen verschijnen de Romeinen voor Karthago, dat zij zonder tegenweer denken te bemachtigen. De stad wordt echter zoo krachtig verdedigd, dat zij bij drie aanvallen het onderspit delven en moeten wijken. Nu wordt voor Karthago een geregeld beleg geslagen, dat echter, door de *actieve* verdediging, weinig vordert, terwijl de positie der Romeinen, ook door het aanwezen en optreden van Hasdrubal's leger, dikwijls niet zonder gevaar is.

Inmiddels gelukt het Scipio Emilius (1), tribuun bij een der legioenen, een der Karthaagsche bevelhebbers over te halen met 2200 ruiters over te loopen naar de Romeinen. Tevens slaagt hij er in het wantrouwen, dat de stervende Massinissa tegen Rome's bedoelingen in Afrika heeft opgevat, weder weg te nemen. Nadat Massinissa hem heeft opgedragen Numidië onder zijn drie zonen te verdeelen, keert hij van Cirta in het Romeinsche kamp terug met eene sterke Numidische krijgsmacht, onder bevel van Massinissa's zoon Gulussa. (149)

Het volgend jaar (148), nadat het opperbevel is opgedragen aan Calpurnius Piso, die meer rechtsgeleerde en redenaar, dan krijgskundige blijkt te zijn, wordt de toestand der Romeinen zeer ongunstig. Zij worden teruggedreven van Clypea en Hippone en — ongekend verschijnsel tot dusver in de Romeinsche legers — ontmoediging en ontevredenheid openbaren zich in

echter hem te volgen, on weet als eene ware heldin te sterven; zij werpt zich in de vlammen van een brandenden tempel, na vooraf hare kinderen te hebben gedood, om hen voor de schande der gevangenschap te vrijwaren.

(1) Hij was een aangenomen zoon van den tweeden zoon van Scipio „de Afrikaan”, en voerde de namen der beide familiën als den zijnen. Ook in Spanje had hij reeds met roem gestreden, en toonde zich in Afrika waardig den naam van den grooten Scipio te dragen. Na Karthago's ondergang deed hij in Rome zijn zegetocht, die allo vorige in luister overtrof. Ook hij ontving den bijnaam van „de Afrikaan”, doch ondanks de groote diensten later nog aan zijn vaderland bewezen, ondervond ook hij, evenals „de eerste Afrikaan”, hoe wispelturig en onzeker de volksgunst is.

hunne gelederen, terwijl — nog ongehoorder feit in een Romeinsch veldheer — Piso zelfs de krijgstucht laat verslappen.

In Rome wordt men reeds ontevreden en ongeduldig. De Senaat verlangt naar de beslissing, naar Karthago's einde. Daarom wordt Scipio Emilius, die zich gedurende het beleg reeds herhaandelijk onderscheiden, het vertrouwen der troepen gewonnen, en zich naam gemaakt heeft te Rome, terwijl hij daartijdelijk is, ondanks zijn jeudigen leeftijd benoemd tot Consul en belast met de verdere leiding van den oorlog. (147) Zoodra hij het opperbevel heeft aanvaard, nemen de zaken eene andere wending. Zijn eerste werk is de krijgstucht krachtig te herstellen, door een *actief* optreden tegenover den vijand het *moreel*, den moed zijner soldaten weder op te wekken, hen weder te gewinnen aan stipte gehoorzaamheid en aan zwaren arbeid, die voor de belegeringswerken wordt vereischt.

Om de stad door honger tot de overgave te dwingen, laat hij door de landengte, waarop zij is gelegen een gracht graven en daarachter een 12 voet hoogen muur bouwen, terwijl tot afsluiting van de haven een reusachtige dam wordt opgeworpen. (1) De Karthagers graven nu door de rotsen, meer bovenwaarts, een nieuwe gemeenschap met de zee. Slechts ten koste van veel inspanning, worden hunne, met allerlei kunstmiddelen gebouwde, vaartuigen teruggedreven binnen de nieuwe monding, die nu door het plaatsen van oorlogswerktuigen wordt bewaakt.

Evenals zijn grooten naamgenoot is ook deze Scipio overtuigd, dat de vernieling der vijandelijke strijdkrachten het eerste doel is, dat moet worden bereikt.

Gedurende den winter, terwijl de hongersnood verschrikkelijke verwoestingen aanricht in de berende stad, rukt hij op naar het kamp van Nepheris en verslaat het veldleger der Karthagers, waarop hun laatste hoop tot uitkomst was gevestigd.

Bij het aanbreken van de lente zet hij thans de belegering zoo krachtig mogelijk voort en dringt eindelijk de stad binnen. Om echter het in het midden gelegen reduit, de uitgestrekte

(1) Dio dam was aan de basis breed 92 voet met een 24 voet breed bovenvlak.

citadel Byrsa (1) te bereiken, moeten de lange nauwe straten voet voor voet worden vermeesterd en bezet, daar de inwoners hunne huizen hebben versterkt en zich tot het uiterste blijven verdedigen (2). Eerst na zes dagen en zes nachten wordt de sterkte bereikt. Op de belofte, dat hun leven zal worden gespaard, geven 50.000 Karthagers zich gevangen. Weldra zijn de Romeinen nu meester van die uitgebreide versterking en daarmede van de geheele stad, die inmiddels door overloopers uit het Romeinsche kamp in brand is gestoken. (3)

Zonder voor zich zelven iets te begeeren van den rijken buit, bestemt Scipio de in de tempels vergaarde schatten, alléén voor Rome, en levert dan Karthago aan de plundering zijner soldaten over.

Geen blijdschap vervult zijn hart over die behaalde zege, maar een gevoel van weemoed maakt zich van den veldheer meester, wanneer hij van een nabij gelegen hoogte aanschouwt, hoe de vlammen zich steeds verder uitbreiden over de onmetelijke stad, wanneer hij bedenkt hoe daarmede ook het bestaan van een groot volk een einde heeft genomen. Dan keert hij zich af van dat tooneel van verwoesting, dan wendt hij den blik naar Italië, dan denkt hij aan de toekomst van zijn vaderland en een van Homerus' dichtregelen herhalend, overvalt hem de vrees dat eens de dag zal aanbreken, waarop ook Rome en zijn onverwinnlijk volk het lot van Karthago zullen ondergaan. (4)

Maar de Romeinsche Senaat, die slechts het einddoel voor oogen houdt, die dezen oorlog heeft ondernomen om den ouden erfvijand

(1) De plaats der aanvankelijke vestiging van de Karthagers.

(2) Al weder eene groote tegenstelling met den Atjehschen Kraton, die door den vijand werd ontruimd, zoodra hij bespeurde dat de sterkte door onze troepen was omgetrokken.

(3) Zooals wij hiervoren (blz. 227) reeds opmerkten, kwamen desertiërs in de Romeinsche legers hoogst zelden voor. Gedurende de langdurige belegering was het aantal overloopers echter zeer belangrijk geworden, de gevolgen van ontmoediging na de ondervonden tegenspoeden, de weinige vooruitgang later en eindelijk de zware afmattende dienst. Die verschijnselen van demoralisatie bewijzen, dat deze zich zelfs in de beste legers openbaren wanneer zij in zekere *abnormale* toestanden zijn geplaatst.

(4) Polybius hoort hem die verzuchting slaken.

voor goed onschadelijk te maken, houdt er geen gevoelspolitiek op na en philanthropische utopieën of sophismen bij de krijgvoering kent hij evenmin. Hij is reeds doordrongen van het vaste beginsel, dat de oorlog, als eene voortzetting der staatkunde, haar karakter draagt, en, zich bewust hoe grootsch en machtig de Romeinsche staatkunde is, begrijpt hij tevens dat, als logisch gevolg, de krijgvoering hare absolute gedaante *moet* verkrijgen.

Zoo luidt dan ook zijn bevel dat de stad met den grond moet worden gelijk gemaakt (1), dat de plek waar Rome's mededingster eens den machtigen scepter zwaaide, ten eeuwigden dage tot huiveringwekkende eenzaamheid zal zijn gedoemd, als eene waarschuwing voor andere volken, die Rome's heerschappij zouden durven trotseeren.

Thans, maar ook niet eerder acht de Senaat het oogenblik gekomen om het *eigenlijke* grondgebied van Karthago tot eene Romeinsche *provincie* te verklaren. Ook nu laat hij zich echter niet verblinden door de behaalde, alles beslissende zege. Ook nu is hij niet alleen het beden maar, om der gevolgen wille, vooral de toekomst indachtig. Hij *annexeert* slechts de smalle strook van het Afrikaansche kustgebied, ten westen begrensd door de rivier Tusca (Oued-Zaïn of Berber) en ten zuiden zich uitstrekkende tot aan de stad Thenae (Tina) aan de golf van Gabes. Binnenslands laat hij Numidië in het bezit der veroveringen, die Massinissa, onder Rome's dekmantel, achtereenvolgens op Karthago heeft gemaakt, o. a. de rijke marktplaatsen Vacca, Zama, Bulla-Regia en andere steden. Aan het nieuwe wingewest geeft hij, ondanks zijn geringe uitgestrektheid, echter den veelbeteekenenden naam van *AFRIKA*, als wilde hij daarmee aanduiden dat die zoo bescheiden grenzen geenszins definitief zijn vastgesteld, als wilde hij doen uitkomen dat zijn grenspalen, later, zonder eenige beperking, hetzij naar het Westen, naar het Zuiden of naar het Oosten, geheel naar Rome's goedvinden, kunnen worden verplaatst. Aan de steden, die zich bij het begin van den oorlog aan Rome's zijde hebben gevoegd, o. a. Utika, Hadrumentum,

(1) Zestien dagen lang blijft de stad branden, totdat zij slechts een puinhoop is geworden.

Thapsus enz. laat hij hun grondgebied en hunne rechten behouden, en vergenoegt zich buiten de provincie slechts bezit te nemen van de kustplaatsen, de militaire of handelskoloniën en kantoren, die Karthago om of buiten zijn eigenlijk grondgebied heeft gesticht.

Nauwlijks is Karthago verwoest, of tal van Romeinen, die dat oogenblik reeds ongeduldig hebben verbeid, stroomen naar Afrika om de bronnen van welvaart der vroegere mededingster thans zelf te exploiteeren. En hoe dat volk het bezit zijner nieuwe provincie voor het algemeen belang weet te benuiten, en daarmede tevens zijne heerschappij bevestigt, daarvan zien wij reeds enkele jaren later het bewijs geleverd door C. Gracchus, die met 6000 kolonisten naar Afrika trekt, om aldus aan de minder gegoeden eene betere toekomst te verzekeren, de proletariërs te gemoet te komen in den voor hen zoo moeilijken strijd om het bestaan.

Thans nu de Romeinsche heerschappij in Afrika op zoo hechte grondslagen is gevestigd, breekt voor haar een nieuw tijdperk aan, niet alleen van zeer geleidelijke ontwikkeling en uitbreiding, maar ook om haar bestuur; dat hier aan geheel andere eischen moet voldoen dan in Italië, goed en dus *duurzaam* te regelen en te bevestigen. Daarbij blijft Rome even als tot dusver even trouw aan zijne vaste staatkundige beginselen, maar huldigt daarbij steeds den regel, dat *zijne provinciën* niet geadministreerd maar *geregeerd* moeten worden, huldigt steeds het hoofdbeginsel, dat in die wingewesten het gezag met bijzonderen klem moet gevoerd en dus niet mag verdeeld worden.

De behandeling van dit niet minder leerzaam tijdperk valt echter buiten ons bestek, dat eindigt met Karthago's ondergang, waaraan wij onze slotbeschouwing zullen vastknoopen.

Voorheen en thans.

Que l'expérience des siècles passés nous guide et nous instruisse! Que cette devise: *Perseverando vincit*, qui résume tout le prodige de la puissance de Rome et de l'Angleterre, soit inscrite sur nos drapeaux, sur nos édifices publics, dans la colonie africaine.

Cette épigraphe serait à la fois un souvenir, un exemple et une leçon. DUREAU DE LA MALLE.

Zóó is Karthago dus verwoest, zóó is dan Cato's wensch vervuld. (146)

Meer dan twintig eeuwen zijn sedert voorbijgegaan. Wèl hebben latere veroveraars beproefd Karthago weder op te bouwen, maar die pogingen werden steeds door nieuwe verwoesting gevolgd, en zoo ziet men nog heden ten dage, op een verlaten strand (1), slechts enkele sombere bouwvallen verrijzen, als cenigste overblijfselen van de grootste en machtigste handelsstaat der oudheid. Wèl is tot dusver Scipio's vrees niet bewaarheid, wèl staat de Eeuwige Stad nog op haar oude grondvesten, wèl tooit zij zich nu en dan nog met den luister van vroeger tijden, wèl schijnt zij dan als omgeven door een aureool van grootheid en van macht, wèl knielen millioenen geloovigen nog ootmoedig neder voor hem, die daar troont als Petrus' stedehouder, maar toch is Rome reeds sedert eeuwen niet meer als weleer, de zetel eener wereldheerschappij, zooals de geschiedenis vóór en na dien tijd er geene heeft gekend. Van al hare koloniën, van al hare buitenlandsche veroveringen heeft zij niets meer behouden en langen tijd verkeerde Italië zelf in dienzelfden staat van machteloosheid, als zooveel andere rijken, die in vroeger eeuwen door Rome's machtige staatkunde waren verbrokkeld en verdeeld. Wèl is door het volhardend streven van een kloek en schrander staatsman, na jaren lange worsteling, na menigen bloedigen strijd, nu bijna twintig jaren geleden Italië's eenheid weder hersteld, maar op Noord-Afrika is Rome's heerschappij reeds door vele andere afgewisseld en zou daar zelfs zijn vergeten, indien niet tal van eerbiedwekkende monumenten bleven getuigen, dat een groot en machtig volk daar eenmaal heer en meester

(1) Op ongeveer 3 uren afstand van Tunis.

is geweest. En de jeugdige Italiaansche vestiging op Afrika's Oostkust is tot dusverre slechts eene droevige lijdensgeschiedenis, die ons voor de nakomelingen der oude Romeinen, wel 't allerminst tot bewondering kan stemmen. Immers, in stede van vooraf hunne zoo schoone en tevens leerrijke geschiedenis te raadplegen, in stede van daar de zoo bedachtzame en vooruitziende staatkunde van hunne voorouders te volgen, hebben die nazaten, tuk op koloniën, en door annexatielust gedreven, de lessen der ondervinding geheel uit het oog verloren; zij hebben de voorkeur gegeven aan eene avontuurlijke politiek, die aan *geen voorbereiding* dacht, die slechts met overijling te werk ging, die slechts door overmoed werd geleid en waarvan het natuurlijk gevolg moest zijn, dat die avontuurlijke onderneming, in stede van het doel te bereiken, tot dusver slechts teleurstellingen en rampen heeft voortgebracht, die mogelijk door nog grootere zullen worden gevolgd. In *dat* opzicht heeft de Italiaansche vestiging te Massowah zeer veel overeenkomt met de onze in Atjeh, hebben de hedendaagsche Italianen ons zoo al niet overtroffen dan ten minste geëvenaard. (1)

Indien hunne staatslieden zoo verstandig waren geweest vóór het aanvangen der expeditie naar Abyssinië eens bij de oude Romeinen in de leer te gaan, indien onze toenmalige staatslieden dat eveneens hadden gedaan, alvorens in Atjeh den oorlog te beginnen, althans vóór ons daar *definitief te vestigen*, groote geldelijke verliezen, veel kostbare menschenlevens, maar ook veel vernederingen zouden aan de volken van beide landen gespaard zijn gebleven.

Ook voor de toekomst valt voor ons als groote koloniale

(1) Hier moeten wij echter ook op eene belangrijke tegenstelling wijzen. In de eerste plaats heeft het Italiaansche bezettingkorps steeds eene zeer belangrijke, zeer voldoende sterkte gehad en tevens is de stelling te Massowah buitengewoon sterk en voorzien van alle hulpmiddelen, van de nieuwste vindingen op oorlogsgebied, zoodat ook een luchtballon daar niet ontbreekt. Bovendien meldde een telegram van 17 Juli a. p. ons reeds, dat bij Koninklijk besluit was bepaald, dat een bijzondere legerafdeeling voor Afrika moest worden opgericht. Zij maakt deel uit van het Italiaansche leger. Het handgeld voor hen, die daarbij dienst nemen, was daarbij bepaald op 2000 lires (francs).

mogendheid, van die oude Romeinen nog zeer veel te leeren. Immers wanneer het zoo machtige Rome zijn gezag in Noord-Afrika gaat vestigen, dan zien wij niet alleende grootste voorzichtigheid betrachten, vóórdát het den voet zet op het vijandelijk gebied, dan zien wij niet slechts de degelijkste *voorbereiding* dien eersten stap voorafgaan, maar wij zien tevens, hoe, volkomen zeker van den goeden uitslag, *dan* geen oogenblik meer wordt gearzeld of gedraald om het einddoel te bereiken, hoe *dan* aan geen teruggaan meer wordt gedacht, in één woord hoe Rome „après avoir commencé l'affaire, n'était jamais lasse „ni contente jusqu'à ce que tout fût fait.”

Dien regel vooral hadden wij behooren te betrachten, nadat het gebied van Groot Atjeh *ingelijfd* en onder ons *direct beheer* was gebracht, wij moeten ze thans niet minder indachtig blijven, bij onze verder tegenover Atjeh te volgen gedragslijn, nu toch zoo dikwijls wordt herhaald, dat wij hoe eer hoe beter onze vestiging in Noord-Sumatra geheel of nagenoeg geheel behooren te verlaten. Laat ons hopen dat het daartoe niet behoeft te komen, want die laatste heillooze stap zou wel de droevigste bekroning zijn van onze ruim drie jaren geleden volbrachte concentratie, waarvan den volke echter de schoonste verwachtingen zijn voorgespiegeld. Meer zullen wij er thans niet van zeggen.

Kunnen wij, die nog aanspraak maken de *tweede groote koloniale mogendheid te zijn* (1), nog zeer veel leeren van de oude Romeinen, in meer dan één opzicht is de geschiedenis van Karthago's einde voor ons een ernstig en waarschuwend voorbeeld.

Zij doet ons toch aanschouwen wat er van een handelsstaat wordt, die niet slechts door partijschappen wordt verdeeld en verzwakt, maar die bovendien van alles een handelszaak wil maken, die zijn krijgswezen en zijn weerbaarheidsvermogen als bijzaken beschouwt, die zijne gewichtigste belangen aan eene te zwakke, slecht samengestelde krijgsmacht blijft toevertrouwen,

(1) Treurig genoeg zijn onze handelingen daarmede dikwijls volstrekt niet in overeenstemming.

die, zorgeloos voor de donker wordende toekomst, nalatig blijft zijn landskinderen *tijdig* te oefenen in den eersten plicht die op elken staatsburger rust, zijn vaderland krachtig en, althans met eenige hoop op succes, te *kunnen* verdedigen.

Evenals de Karthagers van weleer zijn wij Nederlanders steeds en boven alles een handeldrijvend volk geweest, een volk dat rijk, groot en machtig is geworden door den handel. Ook de handel is het geweest, die de grondslagen heeft gelegd voor de vestiging onzer koloniale heerschappij, voor de verovering van dat schoone en onmetelijke Eilandenrijk, welks bezit ons zelfs nu nog, ondanks de onmiskenbare teekenen van verval, door zoovele machtige natiën wordt benijd. Met een dankbaar hart, vervuld met eerbied en bewondering voor die kloeke zeevaarders en handelaren, voor die koene en doortastende veroveraars, die dikwijls met zoo geringe middelen zooveel groots hebben tot stand gebracht, behooren wij dat nooit te vergeten. Maar daarom mogen en moeten wij toch niet uit het oog verliezen, dat juist aan onzen handelsoorsprong ook groote gevaren voor de toekomst zijn verbonden.

Dat is nu geen theorie van mijne vinding, maar ik geef daarmede slechts terug, wat groote en onpartijdige geschiedvorschers, ter zake hebben gezegd, en dat ik meen hier te moeten herhalen, te meer omdat ook onze handel reeds sedert lang, niet slechts zijn vroegeren bloei heeft verloren, maar zelfs in kwijnenden staat verkeert.

Montesquieu, aan wiens meer aangehaald werk wij voor het eerste gedeelte van onze schets, veel ontleenden, zegt, met het oog op Karthago: „Les puissances établies par le commerce „seul peuvent subsister longtemps dans leur médiocrité; mais „leur grandeur est de peu de durée.”

En Victor Duruy trekt uit Karthago's ondergang deze merkwaardige conclusie: „Les empires que le commerce seul a créés „reposent sur une base fragile. Pour qu'ils s'écroulent, il n'est „pas toujours nécessaire d'un choc violent. Quelques-uns s'af- „faissent d'eux-mêmes sous le poids de leurs richesses, d'autres „tombent indirectement frappés.”

Vervolgens wijst hij, onder vermelding der oorzaken, op

den ondergang of den geleidelijken achteruitgang van Phoenicië, van Venetië, van de Hanse, van Spanje, van Portugal en eindelijk ook van *Holland*.

Wanneer Duruy bekend ware geweest met onze vroegere koloniale geschiedenis, voorzeker zou hij niet verzuimd hebben ook te wijzen op de oorzaken, die in het laatst der vorige eeuw den ondergang der eens zoo machtige Oost-Indische Compagnie hebben ten gevolge gehad. En had hij den toestand van achteruitgang gekend, waarin ons Indisch rijk gedurende de laatste jaren verkeert, voorzeker zou de groote geschiedschrijver zich niet hebben verontrust, dat het schoone Insulinde thans nog dreigt te bezwijken onder het gewicht zijner rijkdommen. Maar ware hij ingewijd geweest in de lijdensgeschiedenis van onze *vestiging* in Noord-Sumatra, voorzeker zou hij hebben toegegeven dat de daaruit ontstane oorlog, gevoegd bij andere oorzaken, aan de grondzuilen van ons Koloniaal Rijk — leger en vloot — een zoo geweldigen schok heeft toegebracht, dat het groote gebouw daardoor aan 't wankelen is en werkelijk in gevaar verkeert. Immers wat optimisten ons ook blijven voorspiegelen of verzekeren, onze vestiging in Atjeh *blijft* de kankerachtige plek, die de beperkte krachten van onze reeds jaren lang te zwakke krijgsmacht in Oost-Indië, langzaam maar zeker sloopt, waardoor in het verre Oosten de vastheid van ons gezag twijfelachtig en geenszins verzekerd is.

Geen *palliatieven* zijn bij machte daarin verbetering te brengen, een geweldig heemeester, krachtige, afdoende middelen zijn noodig om de kwaal te beletten verder voort te woekeren, haar eindelijk — voordat het te laat zal zijn — meester te worden.

Spoedige en aanzienlijke versterking van onze krijgsmacht in Oost-Indië is en blijft de eerste en voornaamste eisch, die ook nu nog de oplossing van het Atjeh-vraagstuk beheerscht. Met klem van redenen is daarop reeds herhaaldelijk aangedrongen ook door de tot oordeelen alleszins bevoegde, verantwoordelijke bevelhebbers, maar hunne voorstellen, hunne adviezen, hebben al even weinig gehoor gevonden, als de stem van zoo veel anderen, die, alleen door vaderlandsliefde gedreven, op die noodzakelijkheid hebben gewezen.

Zal de nieuwe Kamer van Honderd weldra toonen de waarheid te *willen* kennen omtrent den *waren* toestand van ons Indisch Rijk, zal *zij* verlangen omtrent zoovele gewichtige koloniale belangen naar waarheid te worden ingelicht?

Zal *zij* ten minste overlegging vragen van de rapporten en voorstellen der alleszins bevoegde autoriteiten, tot versterking en reorganisatie van onze krijgsmacht in Oost-Indië?

Zal *zij* dan de middelen willen beramen en toestaan om uitvoering te doen geven aan die voorstellen?

Zal *zij* eindelijk krachtig willen medewerken om de Atjeh-kwaal meester te worden, een eind te maken aan ons chronisch lijden?

Niemand kan die vragen nu reeds beantwoorden, maar bij ondervinding wetende, hoe weinig *ware*, op kennis van zaken gegronde, belangstelling, de meerderheid der volksvertegenwoordiging, doorgaans aan leger, vloot en koloniën betoont, zijn wij in dat opzicht juist niet optimistisch gestemd. Te minder is dit het geval nu er nog zooveel valt te redekavelen over school en kerk en andere gewichtige onderwerpen.

Intusschen verloopt de tijd, intusschen kunnen in Atjeh, waar reeds sedert jaren de staatkunde den boventoon voert, eigenlijk alleen aan het woord is, speciaal op dat gebied, nog heel wat fouten worden gemaakt; vooral nu er kans bestaat, dat herstel van het Atjehsche Sultanaat onverwacht een *nieuw „fait accompli“* zal worden in de geschiedenis van den vijftienjarigen Atjeh-krijg.

Met het oog daarop roepen wij allen, die invloed kunnen uitoefenen op den loop der zaken in Noord-Sumatra, met volle overtuiging toe: wilt gij niet langer blijven mistasten in den daar te volgen weg, doet dan uw voordeel met de vele daar reeds begane misslagen, slaat dan de geschiedenis op, niet alleen van onze eigen koloniën maar ook die van de oude Romeinen, en laat dan, althans voor den vervolg, „*de ondervinding der verulogen eeuwen uwe leermeesters en levens uwe beproefde leidsvrouw zijn.*”

AANTEEKENINGEN BETREKKING HEBBENDE OP DE VERGELIJKING MET ATJEH. (1)

De Voorzitter: Voorloopig reeds mijn dank en die der vergadering aan den geachten spreker. Mag ik vragen of iemand, naar aanleiding der gehouden voordracht, iets in het midden wenscht te brengen?

De heer DE MOULIN. Door den overste Verstege is een parallel getrokken tusschen de Punische oorlogen en onze oorlogen op Noord-Sumatra. Ik wensch er echter op te wijzen, dat de oorlogen tusschen Rome en Carthago meer den indruk geven van een strijd tusschen twee Europeesche mogendheden, waarvan de eene wel beter is toegerust dan de andere, maar die toch vrij wel tegen elkander opgewassen zijn.

Voorts zeide de overste dat de tegenwoordig zoo algemeen gehuldigde dienstplicht een bepaald vereischte is om met succes in den oorlog te kunnen optreden. Zeer zeker is dit het geval, indien men met tegenstanders te doen kan krijgen, die op dat zelfde standpunt staan. Niemand zal echter beweren, dat onze Atjehsche vijand de moderne begrippen van legervorming huldigt; tegenover dien vijand heeft men alleen te zorgen goede soldaten in het gevecht te brengen; huurlingen, als zij goed zijn, kunnen daar ook dienst doen. Ik vestig er de aandacht op, dat onze tachtigjarige oorlog met behulp van een groot aantal huurlingen is gevoerd, en met succes; en dat ook de

(1) Deze in manuscript gereed zijnde aantekeningen behelzen zoo veel kritiek op de handelingen van nog levende personen gedurende den Atjehoerlog, dat het Bestuur der Vereeniging met eenparigheid van stemmen er bezwaar in vond en het ook niet billijk achtte die hier te doen afdrucken — met het oog op de omstandigheid, dat de daarin vervatte opmerkingen niet op den avond der voordracht waren voorgelezen en dus voor hen die daarmee in opvatting mochten verschillen de gelegenheid had ontbroken om daarover desverkiezende te debatteeren.

Dienovereenkomstig is met voorkennis van den Schrijver besloten die aantekeningen weg te laten.

Het Bestuur.

O. I. Compagnie voor een goed deel met huurlingen haar gezag heeft gevestigd.

M. i. moet men zich, bij de beoordeeling van den Atjeh-oorlog aan het voorbeeld door de O. I. Compagnie gegeven, spiegelen; zij begon telkens op modeste schaal en de annexatie der landstreek volgde dan, zoonoodig of gewenscht, later van zelf.

Over den Atjeh-oorlog heb ik veel gelezen; het verloop, dat hij genomen heeft, schonk mij de overtuiging, dat het oorspronkelijk plan van generaal van Swieten — het bezetten van slechts een beperkte stelling — het ware was. Had men zich daaraan kunnen houden, dan zouden onze verliezen zoo gering mogelijk gebleven zijn, ja, wellicht de perken van de draagkracht van ons Indisch leger niet hebben overschreden. Het eenig bezwaar dat ik tegen de stelling heb, die hij onze troepen liet innemen, is, dat onze hoofdvestiging — Kota Radja — in eerste linie lag. Ongedekt door voorliggende posten, als wij daar waren, ging daardoor, toen de verwachte onderwerping van den vijand niet volgde, het initiatief uit onze handen in die van den Atjeher over, immers hem werd de gelegenheid geschonken het ons in Kota Radja zóó lastig te maken, dat wij wel genoodzaakt werden af te wijken van den voorgenomen gedragsregel „afwachten” en door uitbreiding van onze stelling de hoofdvestiging lucht moesten verschaffen. Eens daartoe overgegaan gingen wij steeds verder, en weldra zagen wij ons in een toestand, die ten eenemale onhoudbaar voor het betrekkelijk kleine Indische leger mocht genoemd worden en die dan ook tot gevolg heeft gehad, dat terugtrekken — concentreeren — gebiedend noodzakelijk werd. Steeds zal ik het bejammeren, dat men, na de aanvallende beweging langs de Atjehrivier, tot ver in de XXII Moekims, gemaakt te hebben, niet onmiddellijk teruggetrokken is toen het duidelijk werd, dat het doel, dat men met die beweging beoogde — het toebrengen van een zwaren slag aan den vijand, die tot onderwerping zoude leiden — niet bereikt was. Voor hoevele verliezen zouden wij daardoor bevaard gebleven zijn!

Door den heer Verstege is mede gesproken over de „onverantwoordelijke verwaarloozing van het leger.” Hieromtrent wil

ik aanvoeren, dat, vooral gedurende den Atjehkrijg, de onder-
vinding helder heeft doen uitkomen, dat wanneer in het eene
jaar de werving hier te lande door alle mogelijke middelen
hoog werd opgevoerd, de terugslag daarvan zich in de volgende
jaren immer krachtig deed gevoelen. Men vergete nimmer, dat
in het algemeen iedere natie slechts een bepaalde draagkracht
heeft waar het de aanvulling van zijn leger betreft, en dat
voor koloniale legers die draagkracht nog veel beperkter is.
Men moet dus roeien met de riemen die men hebben kan en
niet verlangen naar betere riemen, die niet te verkrijgen zijn.

Onlangs heeft de heer Nederburgh, Ond-lid van den Raad
van Nederlandsch-Indië zijne denkbelden kenbaar gemaakt
betreffende onze gedragslijn in Atjeh. Het middel dat hij aan
de hand doet — bezetting van slechts een enkel punt aan de
kust van Groot-Atjeh — is zeker radicaal. Laten wij hopen,
dat het zoover niet *behoeft* te komen, m. a. w. dat de verliezen,
die de tegenwoordige wijze van bezetting ten gevolge heeft,
door het leger zullen kunnen gedragen worden tot tijd en wijle
wij, even als de Oost-Indische Compagnie in hare goede dagen,
de vruchten kunnen plukken van onbezweken en moedige vol-
harding.

De Voorzitter. Ik wensch er op te wijzen, dat wij ons in
deze Atjeh-quaestie op een gladden baan begeven. Ik zou de
heeren daarom in overweging willen geven niet te veel in détails
te treden, waardoor men allicht zou geraken tot goed- of af-
keuring der handelingen van de elkaar zich opgevolgd hebbende
en meest alle nog levende bevelhebbers; hetgeen in deze ver-
gadering vermeden moet worden en ook niet op den weg van
onze Vereeniging ligt.

De heer BEEGER. Mijnheer de Voorzitter, met den Overste
Verstege ben ik 't geheel eens dat de Staatkunde gedurende
den oorlog een grooten invloed kan uitoefenen op de verschil-
lende oorlogsbandelingen en dat mitsdien tusschen beide een
noodzakelijk verband behoort te bestaan. Kan ik mij dus in
dit opzicht met het betoog van den spreker geheel vereenigen,

minder is dit het geval waar het zijne bedoeling geldt, den oorlog, dien wij op Atjeh hadden te voeren te vergelijken met den strijd tusschen Rome en Carthago.

Zooals wij toch van den Spreker hoorden, had Scipio bij zijne operatiën tegen Carthago, een bondgenoot in den Koning van Numidië, die hem, behalve hulp in den strijd ook veiligheid in den rug verschaft, terwijl Scipio in de tweede plaats in het leger van Hannibal, dat Carthago dekte, een bepaald object had. Door het verslaan van dat leger was het lot van Carthago beslist.

Nu is 't van algemeene bekendheid, dat wij bij onze oorlogvoering op Atjeh niet onder dergelijke gunstige omstandigheden verkeerden. Veiligheid in den rug moesten wij ons zelven verschaffen, bondgenooten hadden wij niet en eene bepaalde strijdmacht om te verslaan was er niet. Juist deze omstandigheden gevoegd aan eene onvolledige terreinkennis geven aan de oorlogvoering tegen Inlandsche vijanden dat eigenaardig karakter. Willen wij vergelijkingen maken tusschen den oorlog op Atjeh en de oorlogen in Europa gevoerd, dan komt 't mij voor dat men de voorbeelden zoeken moet in den oorlog, dien Napoleon voerde op het Spaansche schiereiland of van Oostenrijk tegen Bosnië en de Herzegovina. Men komt dan, vermeen ik, tot juistere gevolgtrekkingen dan door te wijzen op den strijd van Scipio tegen Carthago.

De heer VANDEVELDE. De geachte voorlaatste Spreker heeft onze aandacht gevestigd op het belangrijke advies van den heer Nederburgh.

Nu zij het mij vergund, naar aanleiding van dien eene enkele opmerking te maken.

Gaarne wil ik beginnen met te erkennen dat wij er den heer N. grooten dank voor zijn verschuldigd, dat hij, zulk een hooggeplaatst en boven mijnen lof verheven hoog begaafd O. I. ambtenaar, ons zijn gevoelen, betrekkelijk het Atjeh-vraagstuk wel openlijk heeft willen mededeelen. Na die erkenning veroorloof ik mij echter te vragen, wat is eigenlijk, in *Hoofdzak*, het advies van den heer Nederburgh?

De heer N. heeft het door hem gegeven advies verdeeld in zes rubrieken, waarvan er een ongeveer luidt als volgt:

„Indien de door mij aangetrezen vreedzame middelen niet „baten, dan moeten wij trachten Groot-Atjeh tot rust te brengen door met onze zeemacht de positie der Groot-Atjehers „onhoudbaar te maken.”

Dit mijnheer de Voorzitter is, in mijne oogen, het voornaamste, het alles beheerschende advies van den heer N.

Om bijzondere redenen wensch ik thans over dit hoofdadvis van den heer N. geen oordeel uit te spreken.

Ik wensch slechts in herinnering te brengen dat de heer Nederburgh ook heeft gezegd, dat de ligging van den Kraton ons heeft gedwongen tot *dadelijk* krachtig optreden en eene ontijdige verovering en behoud van grondgebied.

Nu ben ik van oordeel mijnheer de Voorz., dat men heden kan verdedigen de stelling, dat de ligging van den Kraton ons heeft gedwongen tot de verovering van grondgebied, en dat men morgen kan verdedigen de stelling, dat men met onze zeemacht de positie van de Groot-Atjehers onhoudbaar kan maken. Dan heeft de tusschen liggende nacht ons van gevoelen doen veranderen. Maar op één gegeven oogenblik kan men *niet* gelooven aan de juistheid van deze twee, volgens mijn bescheiden oordeel, met elkander in strijd zijnde stellingen.

Indien het heden waar is, dat men met onze zeemacht de positie van de Groot-Atjehers onhoudbaar kan maken, dan is het ook waar dat men in 1873, door middel van eene zeemacht, de positie van den ouden Sultan van Atjeh onhoudbaar had kunnen maken.

Is dit werkelijk zoo, is dit gevoelen van den heer N. juist, dan had men ook in 1873 moeten trachten om, door middel eener zeemacht, de verovering van *Atjeh* onnoodig te maken.

De heer VERSTEGE. Een enkel woord in antwoord aan de geëerde sprekers. Volgens den heer de Moulin zouden wij, na in 1874 de Kraton bezet te hebben, ons daar in een goede positie hebben bevonden. Wanneer men echter slechts dit in aanmerking neemt dat wij ons nu reeds gedurende bijna $3\frac{1}{2}$ jaar

in die geconcentreerde stelling bevinden, terwijl daarbij toch gebleken is, dat wij daarin geenszins veilig waren, dan meen ik dat reeds hierdoor duidelijk is aangetoond, dat de Kraton ons niet die voordeelen heeft aangeboden welke men er van verwachtte.

Doch er is nog een kapitaal iets. Wanneer wij ons in den Kraton hadden gevestigd zonder meer, dan ware daarvoor iets te zeggen geweest, maar dan had ook elke annexatie achterwege moeten blijven.

Op 28 Januari 1874, slechts vier dagen nadat de Kraton genomen was, verzond generaal van Swieten echter een telegram met het voorstel de integriteit van Atjeh niet langer te eerbiedigen.

Op 12 Februari, *vóórdat* hij het telegram van het Opperbestuur nog ontvangen had, was door generaal van Swieten reeds Groot-Atjeh ingelijfd en bepaald, dat het bestuur door ons zou worden gevoerd even als onder de vroegere sultans. Agressiever politiek is niet denkbaar. M.i. blijkt uit alles wat toen en later is voorgevallen duidelijk, dat de grondslag van den Atjehoorlog was een veroveringspolitiek.

Wat het Indisch leger betreft, zeer zeker kan dit niet geheel en al een nationaal leger zijn. Maar wanneer het meer nationale elementen in zich bevatte, dan zou het volk zeker meer dan thans belangstellen in en aandringen op eene beëindiging van den oorlog op Atjeh.

In verband met den wenk van den Voorzitter, acht ik het overigens beter mij thans niet verder op dit terrein te begeven.

Wanneer het verslag der vergadering van heden avond zal zijn gedrukt en er daarna opmerkingen worden gemaakt, dan verklaar ik mij nu reeds gaarne bereid, om deel te nemen aan een debat daarover, zoo dit mocht worden gewenscht. Vroeger reeds meen ik te hebben getoond, dat debat door mij niet wordt geschuwd.

De heer DE MOULIN. Nog slechts een enkel woord: Bij hetgeen ik aanroerde, ging ik van het denkbeeld uit, dat de meest gewenschte stelling, die wij in Groot-Atjeh zouden hebben kunnen bezetten een zoodanige was, die met een minimum van strijdkrachten goed verdedigd kon worden, zonder dat men daarbij den Kraton zoude hebben behoeven prijs te geven. Zulk eene

stelling zoude men bijv. ingenomen hebben door het terrein te bezetten begrensd door de Atjeh-rivier, van hare monding tot den Kraton en van daar door een lijn naar de koewala Tjangkoel. De hoofdvestiging zoude alsdan te Oleh-leh kunnen geweest zijn, terwijl de Kraton, waarin een reduit voor een klein garnizoen, als een der afsluitingsposten zoude hebben kunnen fungeeren.

Wat de tegenwoordige samenstelling van ons Indisch leger betreft, doe ik nog opmerken dat, vermits het Europeesch gedeelte er van voor $\frac{2}{3}$ gedeelte uit Nederlanders bestaat, bezwaarlijk van een „leger van huurlingen” kan worden gesproken. Ik weet wel, dat gedurende de jaren toen de strijd op Noord-Sumatra het hevigste woedde, het aantal vreemdelingen in dat leger groot was, doch die tijden behooren tot het verleden.

De VOORZITTER. Met den geachten spreker van dezen avond ben ik het geheel eens, dat het wenschelijk zal wezen het debat op dit oogenblik niet verder voort te zetten.

Met veel belangstelling heb ik de toepassingen van den Heer Verstege en de daardoor uitgelokte beschouwingen van sommige andere sprekers gehoord. Het ligt evenwel zoo als daareven gezegd, niet in mijne bedoeling hier verder in details daarover te treden, doch hoe men ook over de zaak denke, zeker spreek ik uit aller naam wanneer ik den overste Verstege onze ingenomenheid betuig met zijne uitnemende voordracht. Hij heeft daarmede zeker aan de meesten onzer veel geleerd en anderen op een aangename en bevattelijke wijze herinnerd aan hetgeen zij over dit onderwerp, op minder volledige en minder wetenschappelijke wijze, in hunne jeugd gelezen hebben.

Onder dankbetuiging dan ook aan dien spreker en aan allen, die aan het debat hebben deelgenomen, sluit ik de vergadering.

De Secretaris,

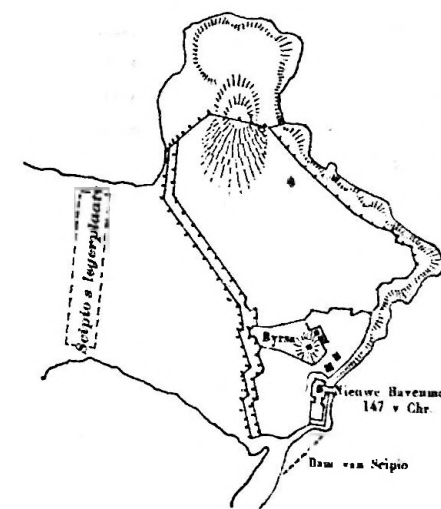
G. N. H. SCHULTZ VAN HAEGEN.

GRONDGEBIED VAN CARTHAGO

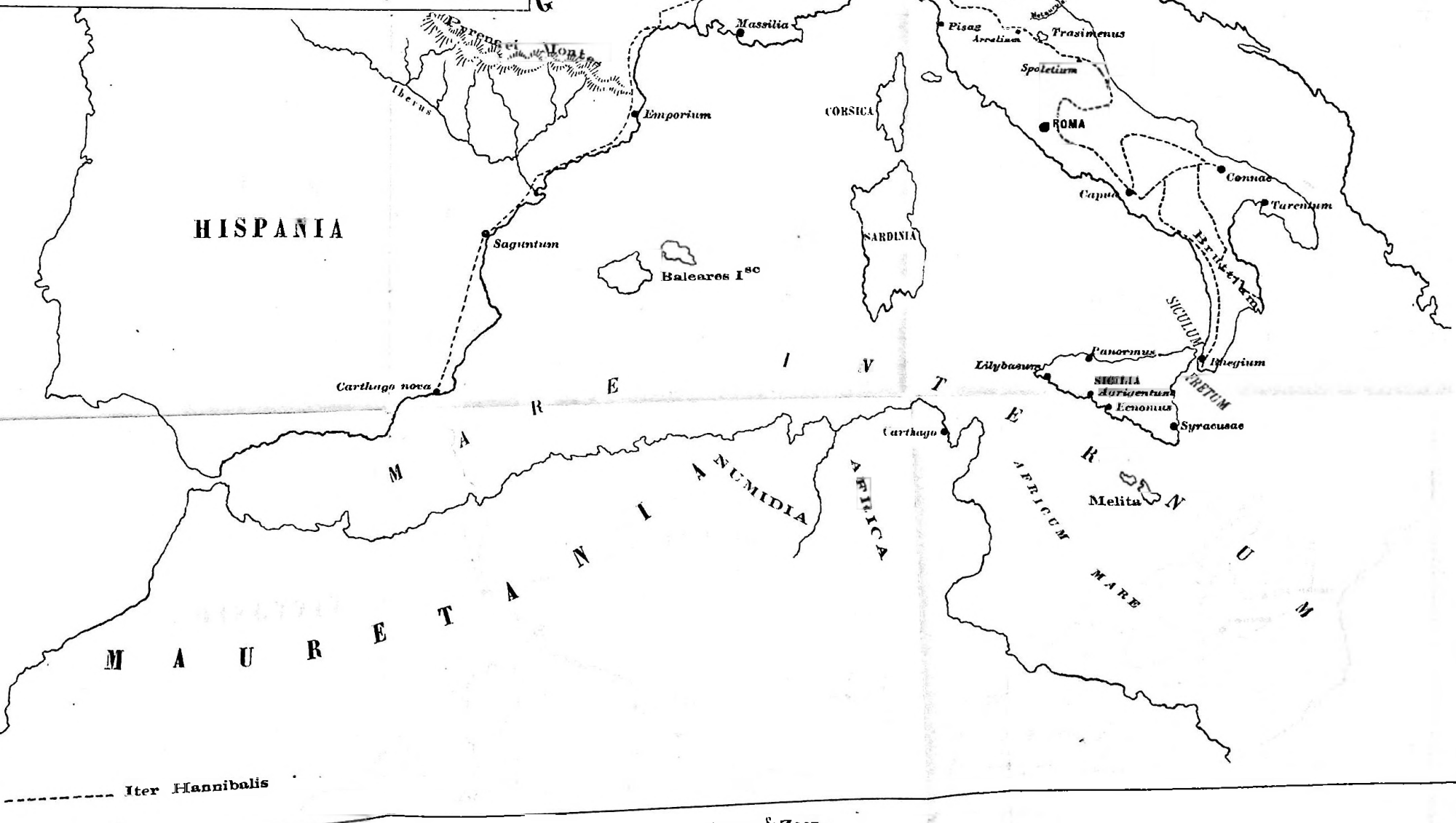

VERDEELING VAN ITALIE IN VOLKSTAMMEN.

1. SABINI
2. VESTINI
3. AEQUI
4. MARSI
5. PAELIGNI
6. MARRUCINI

HISPANIA

Iter Hannibalis